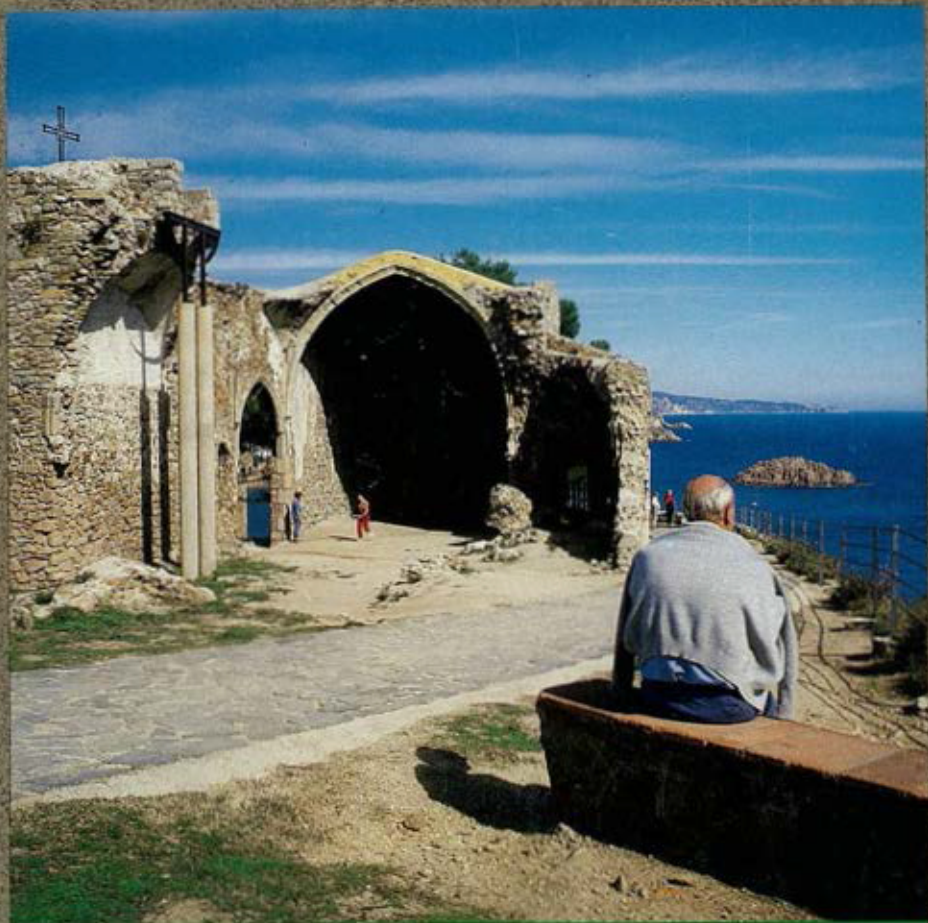

J. Leonart / P. Mundet

Tossa

QUADERNS
de la
REVISTA
de
GIRONA

7 MONOGRAFIES LOCALS

TOSSA

**Jaume Leonart i Fabrellas
Maria del Pilar Mundet i Torres**

14 QUADERNS DE LA REVISTA DE GIRONA

DIPUTACIÓ de GIRONA
CAIXA d'ESTALVIS PROVINCIAL

Quaderns de la Revista de Girona. Núm. 14

Sèrie: Monografies locals (Núm.7)

Primera edició en català: Desembre de 1987

Tiratge: 2.000 exemplars

Edició:

Diputació de Girona / Caixa d'Estalvis Provincial

Gerència editorial:

Xavier Carbó

Director de la col·lecció:

Jaume Fabre

Consell assessor:

Ramon Alberch, Narcís-Jordi Aragó, Enric Bonmatí, Narcís Castells, Josep Clara, Manuel Colomer, Miquel Gil, Ferran Juncà, Jaume Marquès, Aurora Martín, Enric Mirambell, Joan Miró, Joaquim Nadal, Gabriel Planella, Modest Prats, Carles Sapena, Mariàngela Vilallonga.

Disseny de la col·lecció i de la portada:

Pozo & Viñeta

Maquetació:

Enric Marquès

Correcció:

Maria Rosa Gallart

Redacció i administració:

Servei d'Estudis, Documentació i Informació de la Diputació de Girona. Pujada de Sant Martí, 5. Telèfon (972) 20 57 00. Apartat de Correus 11, 17080 Girona.

Secretària: Aurèlia Planas. Subscripcions: Nuri Sumsi

Distribució: Marta Déu. Arxiu: Fina Poch.

Fotocomposició i impressió: Alzamora Artgràfica, S.A Olot

ISBN: 84-86377-38-2

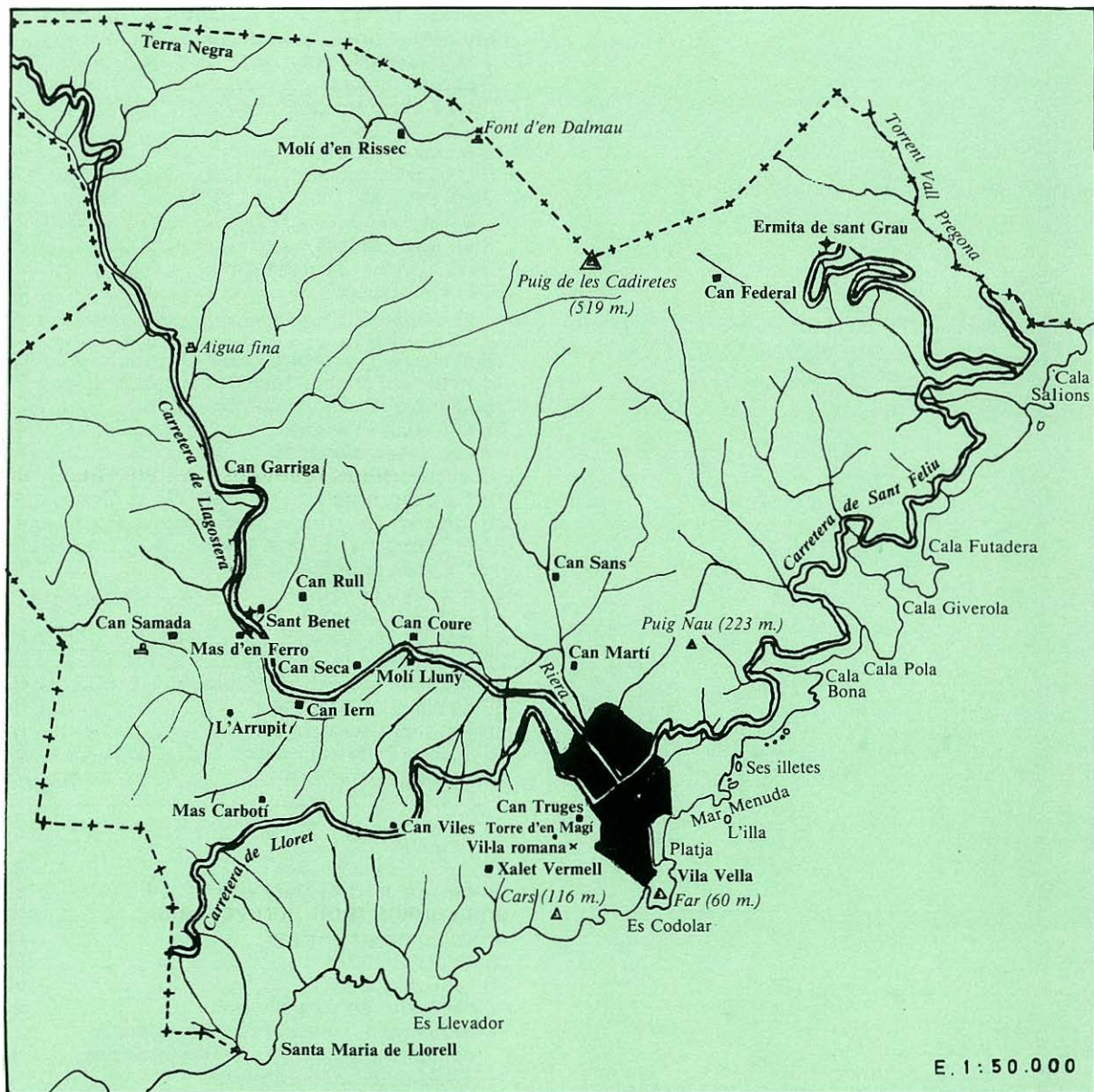
Dipòsit legal: GI-1129-87

LA NOSTRA PORTADA

L'església de Sant Vicenç de Torsa, al cim del Mont Guardi, nucli de la vila tossenca al llarg dels segles en el cor de la vila vella. (Foto: Carles Mitjà)

Índex

Situació	5
Cronologia	6
1-Evolució del nom	8
2-El marc natural	10
3-La Turissa romana	12
4-L'edat Mitjana	14
5-Muralles i torres	16
6-L'arxiu Falguera	18
7-Fora Portal	20
-- Goigs i sants	22
8-Ermites i aplecs	24
9-En Xixanet i sa mitja cana	26
10-El Pare Pelegrí	28
11-El vot dels avis	30
12-Els indians	32
13-El meu avi va anar a Cuba	34
14-Patrimoni arquitectònic	36
15-Mestres d'aixa i la Camila	38
16-El Casino i l'Ateneu	40
17-Les cases de pagès	42
18-Oficis artesanals	44
19-Els pescadors	46
20-Tapers	48
21-El "xampany" Esteve-Llach	50
-- Tres fills adoptius	52
22-El cafè d'en Biel	54
23-La Babel de les arts	56
24-Hostes vingueren... ..	58
25-Els anys de la fam	60
26-Allò que el temps s'endugué	62
27-La caixa de Pandora	64
28-Artistes catalans	66
29-Tossa, París i Londres	68
30-La Festa dels Vells	70
-- Festes tradicionals	72
31-Associacionisme	76
32-El teatre a la tardor	78
33-Amics de la música	80
34-Del suquet a la brandada	82
35-La pintura, avui	84
36-Qui perd els orígens	86
37-El parlar salat	88
38-La Tossa d'avui	90
-- Per sobre de tots els móns	92
-- Bibliografia, agraïments i procedència de les fotografies i de les il·lustracions	94
-- Títols publicats i propers títols de la col·lecció	95

Situació

Tossa té 38,18 km de terrenys que conviuen harmoniosament amb la mar.

Està situada a la part baixa de la Costa Brava, i per tant les seves costes són abruptes i s'hi arriba difícilment. De tant en tant, però, el relleu es suavitza i forma petites cales com Llevador, Santa Maria de Llorell, Porto-Pi, en la direcció de LLoret, o bé Cala Bona, Giverola, Pola, Cala Futadera, Salions... anant cap a Sant Feliu.

A l'interior, el terreny és també muntanyós, solcat per multitud de torrents i rierols, com el de Vallpregona, que delimita Tossa de Sant Feliu, el torrent dels Moros, el torrent Viver o la Riera, la qual desemboca als peus del Cap de Tossa.

Com a puigs rellevants cal anomenar el de Ses Cadiretes (519 m), Sant Grau, els Cars (116 m), el Puig Nau (223 m)... El modern Far està situat al cim del Cap, a 60 m d'altitud.

Entre altres coses, la geografia és la causa que els accessos a la vila siguin dificultosos, fins i tot hi ha qui anomena les muntanyes russes un dels trams de la carretera a Llagostera.

Les difícils comunicacions han provocat el tancament del poble en si mateix, fins a l'arribada del turisme, així com una dita molt popular: "Tossa és el cul del món", perquè mai no es passava per la vila per anar en lloc. A Tossa, per veure-la, s'hi havia d'anar expressament, passant per uns camins molt enrevessats.

Cronologia

IV-I aC. Primers assentaments ibers a la vila.

I a III dC. Primera fase de l'assentament romà.

IV dC. Segona fase de l'assentament romà. Mosaics de la vil·la romana dels Ametllers.

966 El comte Miró de Barcelona entrega la vall de Tossa al monestir de Ripoll.

992 Confirmació d'aquesta donació pel comte Borrell II.

1187 L'abat de Ripoll atorga una carta de població als veïns de Tossa i funda al Mont Guardi la parròquia de Sant Vicenç de Tossa.

1189 Els pescadors es neguen a pagar els delmes al monestir de Ripoll.

S.XII Construcció de les muralles i d'un castell que posteriorment fou substituït per un molí de vent.

1236 Estada i miracle de Sant Ramon de Penyafort.

1348 Nomenament d'un batlle que, en nom de l'abat, feia de jutge.

1357-1553 Durant aquest període Tossa proveeix Barcelona de llenya, carbó i suro.

1387 Mor Pere IV. L'abat fa reconstruir les muralles.

Certificat de sanitat del 1802 que inclou un dels escuts que ha tingut la vila

1509 Primeres concessions emfitèutiques fora de les muralles i inici del comerç de la salaó.

1667 La batllia passa a mans de la família Falguera.

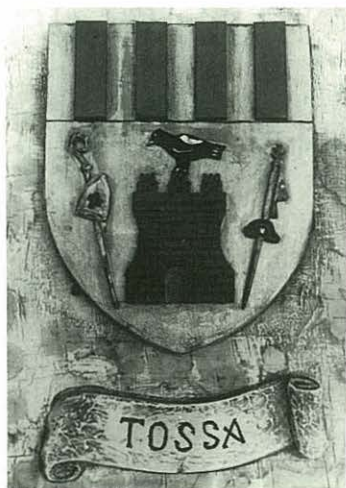
1776 Benedicció del nou temple de Sant Vicenç.

1779 Tomàs Vidal i Rei funda l'Hospital de Sant Miquel

1784 Deixen de pagar-se els delmes a la badia de Ripoll.

1894 Inauguració del Casino Miramar.

*Elaboració moderna
d'un escut per Tossa
de Manel Brunet que
aplega el símbol de
l'abadia i la Vara
del Pelegrí.*

imatges religioses de la parròquia
i d'alguns veïns.

- 1914** El Dr. Melé comença les excavacions a la vil·la Romana dels Ametllers.
- 1919** Primers Jocs Florals humorístics a l'Ateneu.
- 1921** Descobriment de la part superior de la vil·la romana.
- 1932** El doctor Alberto del Castillo comença una nova campanya d'excavacions.
- 1934** Rafael Benet publica el seu article *Tossa, Babel de les arts*.
- 1935** El primer de setembre s'inaugura el Museu, per iniciativa de Rafael Benet, George Kars, Pere Créixams, Enric Casanovas i Alberto del Castillo.
- 1936** El 25 de juliol, a la plaça de l'Església foren cremades les
- 1950** Albert Lewin filma a Tossa *Pandora i l'holandès errant*. Inici del turisme massificat.
- 1956** Es crea la festa d'homenatge a la Vellesa i el Premi internacional Tossa de Pintura Ràpida.
- 1959** Estrena de l'obra de Joan Oliver i Joan Guarro *Quasi un paradís*.
- 1966** El museu passa a ser municipal. Exposició a Barcelona de *Mil·lenari de Tossa*.
- 1974** Es celebra l'exposició homenatge a Marc Chagall.
- 1979** Primeres eleccions municipals amb triomf de la candidatura independent, encapçalada per Telm Zaragoza.
- 1983** Segones eleccions municipals. Com a fet insòlit, a Tossa es presenten vuit candidatures. Torna a guanyar Telm Zaragoza, aquest cop amb la coalició de CiU.
- 1984** Inici de les excavacions de la vil·la romana del Mas Carbotí.
- 1985** Cinquantenari del Museu. S'inauguren les obres de rehabilitació.
- 1987** Commemoració del vuitè centenari de la Carta de Població. A les eleccions municipals, nova victòria de CiU.

EVOLUCIÓ DEL NOM

1

El primer document gràfic del nom de la vila l'acrediten les inscripcions llatines del mosaic de la zona arqueològica dels Ametllers, on apareix la forma Turissa per designar la població. No obstant això, els estudis de Coromines al respecte remunten el nom a una procedència més remota, amb la qual cosa les troballes neolítiques i iberoromanes dels darrers anys cobren un sentit complet. El filòleg fa venir el topònim del basc Iturri, traduït per "font", i explica la llatinització Turissa per "ser idèntic al nom d'una localitat navarresa que porta el nom de Turissa en l'itinerari d'Antoni, però Iturissa en Mela i Ptolomeu", i continua: "Però en el cas de Turissa topem ja amb un element ètnic nou: els el-liris, dels quals són típics els noms de lloc en -issa".

Cartell de benvinguda situat a l'entrada de la població, on no consta l'apel·latiu "de Mar".

Després d'un buit d'informació de cinc segles, el 881, en un diploma de Carlemany al bisbe Teotari de Girona amb motiu de la concessió de tota la Vall d'Aro, apareix Tursam, forma evolucionada de l'originària llatina que ja havia perdut la síl·laba àtona, i havia incorporat la terminació de l'acusatiu pròpia de qualsevol mot en vies d'evolució.

En el Diccionari Català-Valencià-Balear consta la forma Torsa amb data del 1016, d'on va sortir la forma composta Castrum de Torsa trobada en la butlla *Urbani II pro monasterio Ripullensi* de l'any 1097.

El 1158, en una Carta Pobla aparegué Torsa, però el 1187 el nom ja havia experimentat una llatinització forçada, Tursia, que tan sols aparegué en documents escrits i que va perdre la "i" afegida per esdevenir Tursa el 1240.

A la darrerria del s. XIII, la vila ja era anomenada Tossa a Barcelona, segons que consta en el Registre de Comerç, mentre que en el poble es continuà llatinitzant la forma Tussia fins al s. XV.

El 1334, la forma que predomina és Tossa. Entre 1365 i 1370 la vila era

Mosaic de la vil·la romana dels Ametllers, on s'aprecia el mot Turissa.

designada Castell de Tossa pel fogatge. El 1372, el rei Jaume II va fer donació de la jurisdicció criminal de la vila Horta de Montcada i va fer constar en els documents la forma llatinitzada Tursia, que Alcover trobà enregistrada el 1379 en la seva vessant popular Tussia, i que era la darrera prova escrita que donava fe d'una forma diferent de l'actual Tossa.

Durant el primer quart de segle actual, anys vint, vint-i-sis, la senyora Pepita Riera, mestra nacional i germana del senyor rector de la parròquia, llançà la idea que els tossencs recomanessin a familiars, amics i coneguts l'ús de l'apel·latiu "de Mar", ja que sovint es produïen confusions en la correspondència per la semblança entre el nom de Tossa i el de Tona. El Tossa de Mar s'estengué a poc a poc com una taca d'oli. El 1981, es va decidir treure el "de Mar", ja que no formava part de l'etimologia. D'aquesta manera s'intentava tornar al nom primitiu.

L'any 1983, es va tornar a debatre el tema i es va prendre la resolució de tornar-hi a afegir el "de Mar", perquè així repercutia més positivament en la promoció turística del poble.

EL MARC NATURAL

Josep Palau en "El llibre de Tossa" recull una llegenda local que explica el perquè de la bellesa de la vila. Segons ella, el Senyor va anar creant totes les coses i, encara que belles no n'havia aconseguit cap de perfecta. Per això quan va haver acabat tota la Creació, entrenat com

estava de tant fer-ho, al final va aconseguir la perfecció: va crear Tossa. Aquesta llegenda, tan típica d'un poble acostumat a creure's el centre del món, no deixa de tenir una part de raó, tal com s'han encarregat de mostrar poetes i artistes de diferents procedències i cultures.

A l'encant del litoral tossenc, ben característic de la Costa Brava –cal no oblidar que va ser el bocí de costa entre Tossa i Sant Feliu el que Ferran Agulló prengué de

2

*Es Pi gros de Can
Martí, i la font
d'Aigua Fina.*

Un paisatge diferent

Josep Vicente, alcalde de Sant Feliu de Guíxols, va viure part de la seva infantesa a Tossa. Aquests són els seus records del marc natural tossenc:

“I de la terra, igualment els dons eren magres i formosos. Les vinyes aturaven els pendents assolellats on verolaven i s'endolcien muscats, picapolls i altres raïms de nissaga menor que donaven un vi prim i primitiu. I les figueres quelònies a les hortes, els servers silvestres, als marges, els nispres als patis. A cada costat de la riera que alocs i canyers vorejaven, una breu extensió d'hortos proveïa d'hortalisses i fruites de polpa, i més enllà d'aquestes proximitats, hi havia les hortes grans, a can Font, el Molí Lluny, el Molí Prop, a can Samada...”

Hi ha moltes més coses en el mirall de la memòria que es desentela: les cales llunyanes sembrades de petxines, ulls de Santa Llúcia, sabatetes de la Mare de Déu; Llorell i Llevadó, a Garbí, Pola Calabona, Giverola, es Pentinell, a Llevant, platges unànimes, solitàries sempre, robinsonianes i nítides com el primer dia de la Creació; i aquí a tocar, el racó mòrbid, l'aigua càlida i intensa, com verinosa, d'es Codolar, on habitava l'espant voraç de les morenes i la llefiscositat urticant d'actinies i borns; i tombant Sa Bauma, cap a llevant, el Laberint sense Ariadna, profund i puríssim de Ses Illetes.”

VICENTE I ROMÀ, Josep. *Pregó de la Festa Major de Sant Pere*. Tossa, 1984.

11

Tossa voltada de muntanyes.

mostra per a batejar-la amb aquest nom— s'han d'afegir els trets climàtics bàsics de la costa mediterrània, que són la suavitat dels estius, en què la calor mai no és excessiva, la llarga durada de la tardor abans d'arribar el fred, i la dolçor dels hiverns, en què tampoc el fred no resulta mai excessiu. Això, junt amb la lluminositat i el contrast muntanya-mar, fa de Tossa un lloc ideal per viure-hi.

L'espècie vegetal més representativa és l'alzina surera, que conviu amb un sotabosc abundant de plantes oloroses com el romaní, l'espígol, la farigola, etc., encara que l'explotació del suro ha originat l'aparició de

bruc i estepes. També són característics d'aquesta zona els pins pinyoners i les aulines, que fan de Tossa una bona zona boletaire, així com l'abundància de ginesta i arboç. Durant el període del domini dels monjos benedictins a l'Edat Mitjana es va produir una desforestació que va substituir els boscos per vinyes i oliveres; la conservació d'aquestes dues espècies va durar gairebé fins al final del segle XIX, en què la fil-loxera va destruir quasi totes les vinyes. Però el principal perill per l'espècie vegetal són els incendis, que, malgrat la resistència al foc de les alzines, posen en perill l'equilibri dels ecosistemes. Per això la supervivència d'arbres tan emblemàtics com el Pi de can Martí o el Roure del Bon Retiro es fa tan necessària.

LA TURISSA ROMANA

3

vocació cultural. Ell promogué les primeres excavacions arqueològiques, finançades amb els seus propis diners. Tan sols en Carinyo l'ajudava a picar i carregar la terra d'un lloc a l'altre, enmig d'un clima d'estranyesa dels tossencs més intrigats. Amb el treball lent i continuat van veure la llum, a poc a poc, les restes d'allò que en altre temps foren uns magatzems i la base d'una premsa d'oli de la vil·la rústica.

En excavar-se el pendent i la part superior, l'any 1921, es

va descobrir la vil·la urbana, composta de diverses estances, un vestíbul i l'atri, totes sobre paviment de mosaic en el qual es dibuixava una figura humana i la inscripció *Salvo Vitale Félix Turissa Ex Officina Felices* (trobant-se bé en Vitalis, la vil·la és feliç i tots els de la vil·la són feliços).

Atesa la importància del descobriment, l'Institut d'Estudis Catalans va adquirir

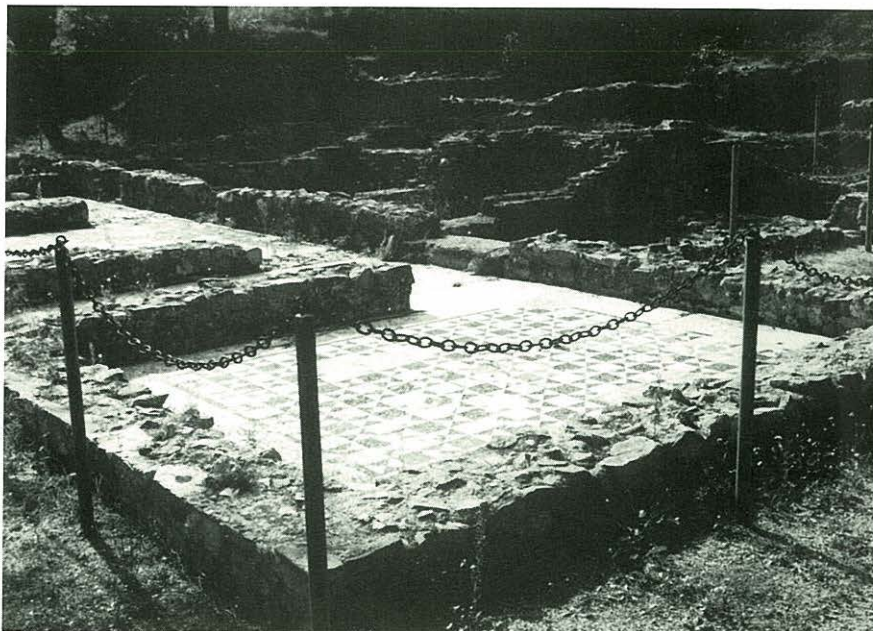
Aspecte de la vil·la romana dels Ametllers.

12

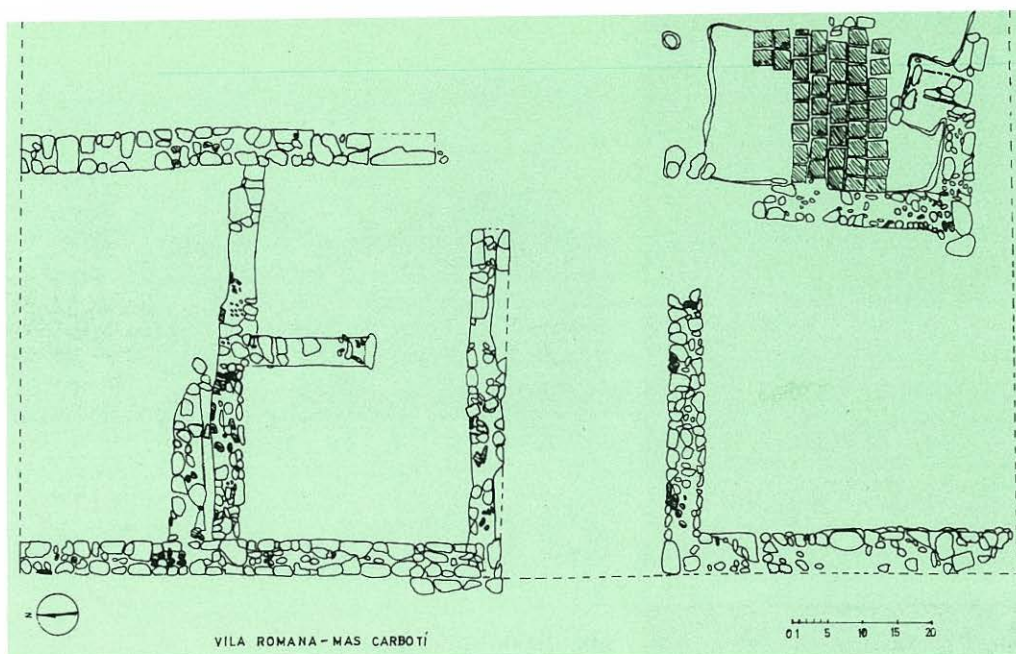
Fins a la primera dècada d'aquest segle no van poder confirmar-se les hipòtesis d'Enric Claudi Girbal sobre una suposada presència romana a la vila en els primers temps de la nostra era.

Amb motiu de la instal·lació d'una conducció d'aigües, s'efectuaren uns moviments de terres en l'indret anomenat Els Ametllers, al davant de l'Hospital dels pobres, que van deixar al descobert restes de ceràmica antiga.

Les troballes varen despertar la curiositat del que aleshores era metge de la vila, Ignasi Melé i Ferré, home de gran

Plànol de la vil·la romana del Mas Carbotí.

els terrenys i, el 1933, el Museu Arqueològic de Barcelona es va fer càrrec de la consolidació dels mosaics mitjançant la direcció d'Alberto del Castillo. El 1934, sorgiren l'hipocaust, la cuina i la piscina de la vil·la.

En base als elements examinats s'establiren les datacions i dues etapes de desenvolupament. La primera es situà entre els segles I i III dC. i hi pertanyen l'hipocaust i la piscina.

Al segon, del segle IV, s'atribuí la reconstrucció i engrandiment de la zona, que tingueren lloc després d'una invasió franco-alemanya de l'any 265. D'aquesta època són els mosaics descoberts per Melé.

Segons A. del Castillo es pot parlar d'una tercera fase visigòtica al s. VI de la qual és prova l'estança amb paviment de morter de la vil·la urbana.

La invasió sarraïna del s. VIII fou la causa de l'ensorrament d'aquest conjunt, la situació del qual és estratègica. La vil·la fou construïda en lloc propici, rodejat de terres adequades pel conreu de vinyes i oliveres, i alhora prop del port de mar, que permetia l'exportació en petits vaixells de productes agrícoles i conserves pesqueres.

Les darreres prospeccions sobre el terreny dutes a terme pels arqueòlegs Albert López, Ramon Batista i Mario Zucchitello han permès

detallar al màxim les deduccions. L'estudi exhaustiu a partir del 1975 ha donat com a resultat la identificació d'un seguit d'elements que mostren una expansió d'aquesta vil·la al llarg del primer quart del s. IV, a l'època de Constantí, així com el descobriment d'un enterrament medieval del s. X o XI, obra dels pescadors de l'època.

La presència romana al terme de Tossa es fa palesa allà on es fa un estudi de detall. A dessota de l'hotel Windsor hi ha els magatzems del que fóra el port romà, i prop del Mas Carbotí han aparegut restes d'una altra vil·la romana, que han estat objecte de recents prospeccions.

L'EDAT MITJANA

4

14

El *Castrum de Torsa*, nom medieval del recinte emmurallat, fou durant llargues centúries un alou feudal en mans d'antics i poderosos senyors que li distribuïen la justícia i les riqueses.

La vil·la depengué durant molt temps del bisbat i del comtat gironí. El primer document que fa constar el nom de la fortalesa data del 966, any en el qual el comte Miró I de Barcelona, essent Lotari rei, fa donació de l'*Alodi de Torsa* al monestir de Santa Maria de Ripoll perquè els frares preguessin Déu per la seva ànima. Donació que fou confirmada el 992 pel comte Borrell II, si bé no es va fer

eficaç fins molt temps després, perquè entremig la comtessa N'Eimeruds, muller en Borrell, en fou usufructuària. Abans no el van tenir els frares, el *Castrum* passà per la jurisdicció de N'Almodis, muller de Ramon Berenguer I, i d'En Ramon Berenguer II, fins al 1097, en què En Ramon Berenguer III va restituir-lo al monestir, fet que consta en la butlla d'Urbà II, Papa.

El 1187, l'abat de Ripoll En Raimon de Berga va establir els usatges i costums dels habitants en fundar el castell de la vila en el Mont Guardi i la parròquia de Sant Vicenç de Torsa. Aquesta Carta de Poblament permetia als tossencs tenir cases dintre i fora portal i disposar dels seus propis béns. El cens que

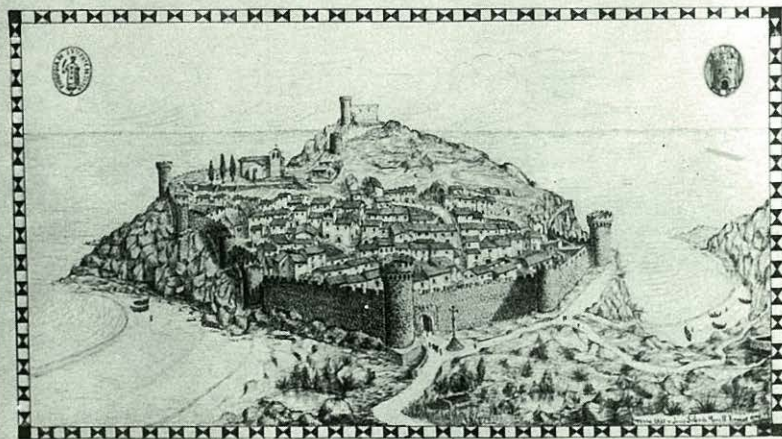
els seus vassalls havien de pagar per any es satisfieia amb una gallina. Un dels abats de Ripoll, Raimon d'Escatllar, va guanyar-se l'enemistat del rei Pere IV en negar-se que aquest fes ús dels seus drets sobre el monestir. Per aquest motiu es dictà el decret d'empresonament de l'abat i el segrest de la badia. Mort el rei, el 7 de gener de 1387, el mateix abat inicià la reedificació de les muralles construïdes dos segles abans.

Fins a l'extinció dels drets alodials, hi havia un castlà que guardava el castell en l'absència del senyor, i dos batlles: un tenia cura de l'administració de la justícia, i l'altre, el batlle de sac,

El Mont Guardi, on s'emplaça el "Castrum de Torsa".

CAPI D'OR TUSSIA AVUY TOSSA.

VILA VELLA EN L' ANY 1354.

*Hipotètica
reconstrucció de la
vila vella feta el
1933 per mossèn
Josep Soler de
Morell.*

s'ocupava de recaptar els impostos senyorials.

L'administració municipal corria a càrrec de tres jurats, un clavari i un consell compost de vint-i-un vilatans elegits per sorteig entre els majors d'edat de tots els estaments.

El 1189, després que els veïns haguessin pledejat amb l'abat per eximir-se d'alguns delmes, especialment dels de la pesca, Alfons II d'Aragó hagué d'ordenar als tossencs que complissin amb els seus tributs. Fins al 1784, en què molts llocs ja feia segles que se n'havien deslliurat, i després de contínues lluites per la qüestió, els pescadors

de Tossa hagueren de pagar el delme a l'abat de Ripoll

Fins al 1348 els batlles eren nomenats directament per l'abat i per un bienni. A partir d'aquesta data s'atorga la batllia emfitèutica de la vila i la de sac a Arnau Soler, veí de Tossa, que d'ençà de la concessió es va fer càrrec de la jurisdicció del terme, amb els drets i deures propis de l'abat. El contracte costà 2.000 sous catalans i el cens d'una lliura cada Nadal.

Un temps després, Soler se la va vendre a Pere de Riera, el qual ja la va poder gaudir a perpetuïtat i cedir-la als seus hereus successivament. A continuació va ser a mans de la família Vern, i finalment l'adquirí la casa Falguera, els membres de la qual, residents a Barcelona, deixaren la jurisdicció a un lloctinent, a

Batlles de sac i castlans

La batllia de sac de la vila, terme i castell de Tossa, tenia cura de la recaptació d'impostos que pertanyessin a l'abat en el peix, la carn i en les collites dels camps, així com dels censos i laudemis que s'havien de cobrar en el terme. Se'n deia de sac perquè els delmes dels fruits es recollien normalment en sacs.

El castlà era el qui governava el castell. L'abat anomenava per aquest càrrec gent de la seva confiança. El 1390, s'atorgà a Pere de Riera, que havia de fer de guaita o bada amb senyals i fanals, i tenir a punt la residència per a quan acudís l'abat o els seus procuradors. El 1420, Riera hi renuncià, i, el 1546, Joan Roger, a nom de Joan Lluís Riera, de 7 anys, accepta la castllania. Entre 1659 i 1667, anys en què sembla que quedà enderrocat el castell, s'acaba la figura del càrrec.

Al principi del segle anterior l'abat de Ripoll concedeix perpètuament el castell a Gaspar Colom perquè hi construeixi un molí.

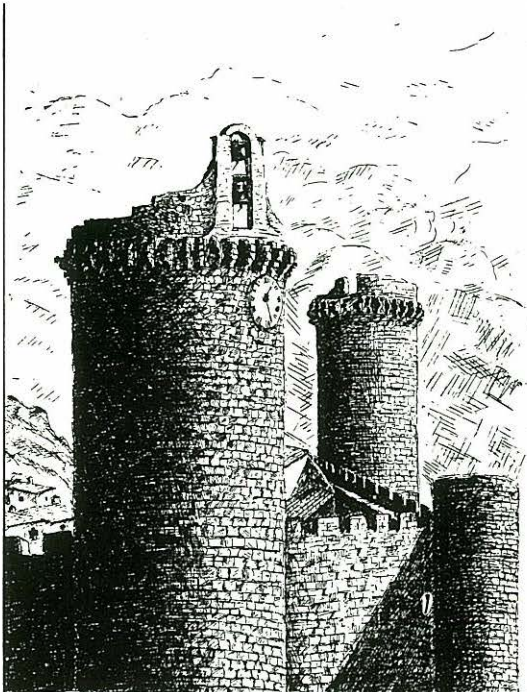
Des de l'agost de 1917, el seu lloc l'ocupa el far, punt de referència dels mariners de la vila.

qui entregaren la vara de Tossa.

Quan a Espanya es van suprimir totes les jurisdiccions particulars dels senyors i s'incorporaren a la corona, els tossencs es deslliuraren dels deures amb l'abat de Ripoll. Tan sols van quedar el domini directe i la recaptació de delmes.

MURALLES I TORRES

5

La torre de les hores.

Segons tots els estudis al respecte, les muralles tossenques daten del segle XII. En els primers temps del domini feudal, s'hi va construir un castell que servia d'habitatge per al senyor, posteriorment es va substituir per un molí de vent, per acabar essent ocupat en els darrers anys pel far dels navegants. Les muralles actuals són del segle XIV, ja que les primitives, del segle XII, van ser renovades. Bona part de la pedra originària s'ha anat trobant a l'interior

d'algunes cases de la plaça d'armes, perquè s'utilitzava per a noves construccions.

Subsisteix encara bona part de l'antiga muralla amb merlets i altres torres circulars: la del Codolar, la de les Hores i la d'en Joanàs. L'anomenada del Cololar, en realitat fou la Torre de l'Homenatge, és a dir, la dominant i la més forta, on el governador feia el jurament de guardar fidelitat als seus súbdits i, a canvi de la seva obediència, protegir-los de l'enemic.

Ahora, la torre del Cololar servia per controlar l'entrada dels vaixells al port de la platja que domina. Així

Interior de la torre d'Es Codolar, que forma part del museu. L'escultura és de Josep Clarà.

*Entrada a la vila
vella al principi de
segle.*

mateix, la d'en Joanàs permetia muntar la guàrdia a la resta del mar, la badia i la mar Menuda.

En el darrer quart del segle XV, en la torre que presideix la plaça d'armes es col·locà un rellotge del qual només funcionava l'esfera. Al 1700 s'hi acoblaren dues campanes, la de les hores i la dels quarts. Quan el 1776 es va contruir la nova església, el rellotge fou traslladat al nou campanar. En ser el primer lloc on hi va haver rellotge públic, es coneix amb el nom de torre de les Hores.

En conjunt, les muralles s'assenten al voltant del Mont Guardi, conegut tradicionalment com el Cap d'or per la lluentor de la ginesta a la llum del sol. Les muralles van rodejar la vila durant els segles obscurs i perillosos en què els pirates no deixaven en pau els habitants de la costa ni a sol ni a serena, i van configurar el regust medieval que d'ençà de la seva construcció ha mantingut la fortalesa al cim del cap de Tossa.

Quan els habitants es van anar escampant pel pla, va

caler construir-hi torres disperses que fessin d'albarana a la fortificació. Les de Gibarola i la Torre d'en Magí, popularment conegudes per torre de les Hores, es construïren amb aquest esperit.

Torres i muralles han estat al llarg dels segles els únics testimonis fidels dels esdeveniments de la vila i, junt amb el marc natural, el millor logotip amb què compta la vila de Tossa per identificar-se arreu del món.

L'ARXIU FALGUERA

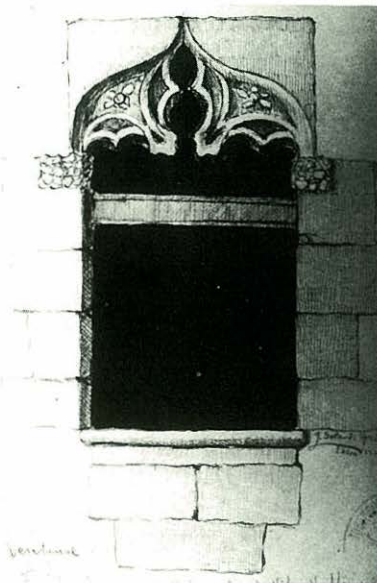
6

arqueològics del Dr. Ignasi Melé, han aportat dades interessants, però ha estat Mario Zucchitello qui ha aplegat les dades més valuoses per recuperar les etapes de la història que havien quedat sepultades per sempre.

Constant continuador de la tasca empresa per Schulten, Melé i Alberto del Castillo en les excavacions de la vil·la romana dels Ametllers, Zucchitello va començar a interessar-se per la història de Tossa pels volts de 1974. En examinar l'obra de Girbal, s'adonà que l'enfocament positivista de l'autor no era el que convenia a l'estudi dels textos que emprava i que un altre plantejament podia aportar dades més adequades a l'hora d'interpretar el material dels documents.

En aquell any l'Ajuntament, presidit per Sebastià Coris, acabava de comprar la Casa del Governador a la família Falguera, les estances de la qual funcionaven com a Museu d'ençà de 1935, data de la seva inauguració. Amb motiu d'aquesta adquisició,

*Finestra de cal
Governador.*

Zucchitello cercà de posar-se en contacte amb els venedors per tal d'aconseguir l'arxiu. La família, però, assegurà haver entregat la totalitat dels documents que tenia a l'Arxiu del Museu Municipal de Tossa. Aquest plec, però, tan sols constituïa una part del material. Les indagacions de Mario van conduir-lo en darrer terme a una última descendent de la casa, la senyora Falguera de Catasús, a qui feia poc havien saquejat la torre de la plaça Sanllehy de Barcelona per robar-hi. Allí, als soterranis, Mario Zucchitello va trobar, en un

En èpoques més recents Mn. Josep Soler de Morell, Josep Palau i els estudis

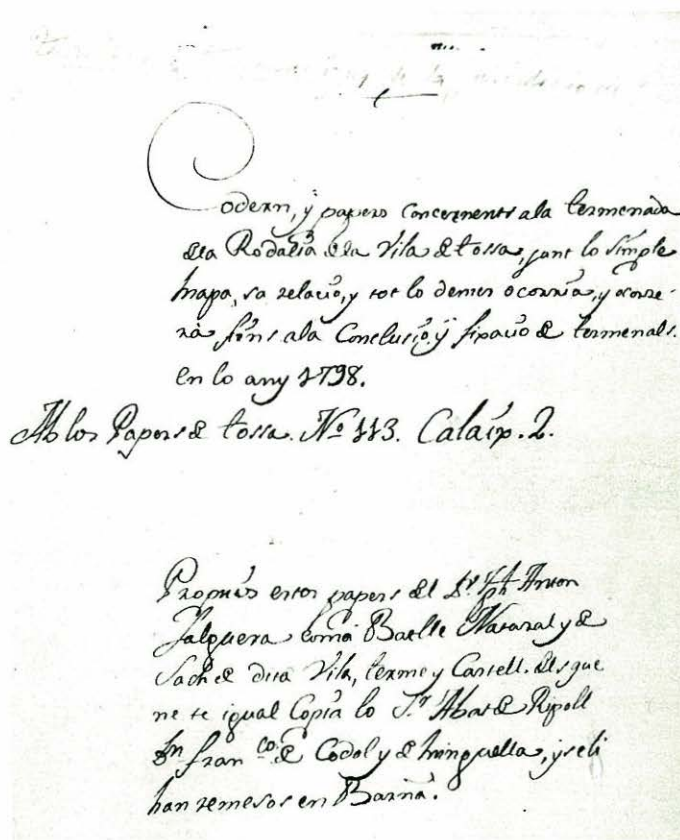
Encapçalament i detall del Pergami de l'Arxiu Falguera.

moblet fet malbé pels lladres, l'Arxiu de can Falguera, ple de vidres trencats i rates mortes.

Treure la pols a tot el paperam va ser feina de quinze dies per Mario Zucchitello, que va descobrir que l'arxiu era força complet,

perquè un avantpassat de la família Falguera havia estat degà dels notaris de Barcelona i havia entregat documents a la secció de manuscrits de la Biblioteca de Catalunya, els quals, sumats als que posseïa el Museu de Tossa, conformaven el 95 % de tot l'Arxiu Falguera.

La troballa fou d'un valor incalculable pel que fa als estudis històrics medievals i fins i tot més tardans que es referissin no tan sols a la Vila de Tossa, on els Falguera tenien la batllia, sinó a Maçanet de la Selva i al Palau de Plegamans, que eren propietat de la mateixa casa.

FORA PORTAL

7

20

Al principi del 1500 el recinte emmurallat s'havia començat a fer petit per una vila pròspera. Les mercaderies que sortien del port arribaven a les ciutats marítimes de tota la Mediterrània i tot el poble es beneficiava del bon moment comercial. Al transport de llenya, carbó i suro s'hi va afegir el d'una nova indústria: la salaó. Si fins aleshores muralles enfora tot eren horts i camps amb alguna masia disseminada, a partir del segle XVI va ser necessari anar eixamplant el nucli urbà per donar cabuda a les noves activitats.

Ben aviat el traçat de les vies d'accés va anar obtenint un

dibuix més funcional. Primerament, un camí principal seguia la corba de la badia fins a la Carbonera, on s'aplegaven mestres d'aixa i patrons mariners. Al port, s'hi accedia per una bifurcació menuda que també duia a les peixateries, i que girava tot seguit muralles enfora vers el Racó, port de càrrega i descàrrega de mercaderies. Cap als pobles veïns, s'hi arribava per un camí més ample que començava en l'actual plaça d'Espanya (abans camp de la Creu) i seguia el pla.

L'empenta de l'economia aconseguí que a mitjan segle XVI es construís a la plaça del Mercadal i davant del portal, i que s'arribés fins al camí del

Calciner (avui Estolt) i al turó de la Roqueta a l'acabament del segle. A banda i banda del camí ral, les cases seguien una al cantó de l'altra fent una llarga filera.

Es va bastir una torre entre camps i horts que presidís i vigilés el pla. En la transformació física de la vila hi té molt a veure la figura del negociant, que comerciava per tota la costa amb grans partides de peix salat. Entre els més destacables pel volum de mercaderies i per la repercussió dels seus guanys hi havia Antoni Caixa, els Gotarra, Ferro, Moré, Sorís i

La casa adossada a les muralles era l'Ajuntament.

*Pescadors
fent nansa
al Carrer Portal.*

*Construcció de
planta i pis típica de
les primeres
edificacions fora
portal.*

en Vidal, que movien les bases del nou sistema econòmic de la Tossa del cinc-cents. La salaó permetia participar les dones en les tasques de conserva de les botigues de peix salat, que s'establien sota la penya o a l'entrada mateix de les cases.

En arribar el 1600, l'economia ja no era tan pròspera com en la centúria anterior. Les viles costaneres es ressentien dels atacs constants de turcs i barbarescos al comerç marítim. El veïnat de Tossa sofria les conseqüències de l'abús i els fraus dels

comerciants, que s'aprofitaven de l'ocasió per encariar exageradament els productes. La situació arribà al punt de fer-hi intervenir l'abat de Ripoll, senyor de la vila i castell de Tossa, Francesc de Pons, que promulgà el següent edicte:

“Coneixent per experiència que arribant mercaderies a la present vila de Tossa, per mar o bé per terra no falta qui incontinent les compri totes per vendre-les a major preu, ordeno que (...) la mercaderia tindrà d'estar exposada ben alta a la plaça pública per

espai d'un dia natural i els amos d'ella tindran de vendre la meitat per el mateix preu que l'han comprada al que en necessiti per provisió de casa seva”

L'edicte fou protestat per comerciants i traginers, que transportaven amb carros les mercaderies a través de la Collada de Terra Negra i el Coll de la Palomera, exposats als assalts i robatoris de les colles de bandolers, així com pels patrons mariners, tan perjudicats per la pirateria, no només pels danys econòmics en treure'ls les mercaderies, sinó pel segrestament dels navegants, que tot sovint eren venuts com a esclaus a Alger o bescanviats per barbarescs que els tossencs havien engarjolat a la torre.

ELS GOIGS DE SANT BENET

Fins no fa gaire, a la Capella de Sant Benet, quatre quilòmetres lluny de la vila, s'hi celebraven tres festes a l'any, en cadascuna de les quals es cantaven els goigs. El dia 21 de març, festa litúrgica de sant Benet, es cantaven darrera la missa. Avui dia només conserven aquest costum unes poques famílies del poble, que hi van a la tarda, resen el rosari i canten els goigs.

La segona diada s'esqueia el dimarts de Pasqua de Resurrecció. S'hi celebrava la missa i després es feia la benedicció del terme. La tercera diada de lloança al sant, l'onze de juliol, ha estat la que ha perdurat amb més ressò fins als nostres dies. Els actes sempre es traslladen al diumenge més proper per tal que la feina de l'estiu no sigui un impediment perquè la gent acudeixi a la festa. Al matí s'hi canta la missa i es ballen les sardanes. Havent dinat, cap al tard, es resa el rosari i es canten els goigs. A l'era de la casa de pagès té lloc el ball de tarda i després de berenar es tornen a ballar sardanes, que inclouen també el ball d'un *Toquen a córrer* que vol recordar el de la Diada del Socors.

ELS GOIGS DE SANT GRAU

Tossa canta els goigs de Sant Grau el 13 d'octubre, després de la missa que té lloc el dia de l'Aplec més celebrat. Les notícies d'aquest sant són referides pel cronista que narra la vida de l'Abat Benedití de la Congregació de Cluny, a l'Auvèrnia, França. La llegenda del cronista explica que, trobant-se sant Grau en el nostre país, es sentí malalt de mort, i els seus companys l'anaven traslladant cap a la frontera camí d'Aurillac, el seu poble natal. Va ser en aquest trajecte en què, passant per les terres de l'Abat de Ripoll,

GOIGS en llaor del
SANT BENET,
venera en son devot
del terme de la

gran Pare i Patriarca
ÀBAT, que es
l'antic santuari
vila de TOSSA

Puis, per vostra santedat,
de Jesús sou tan volgut;
Sant Benet de Déu amat
alcanceu-nos la salut.

Les vostres grans meravelles
mai ningú podrà comptar,
com tampoc ni les estrelles
ni les arenes del mar;
de favors sou tan dotat,
que de Déu sols és abut.

Als caloros anys començàreu
a fer miracles patents;
foren tants els que obràreu
que passaren a les gentes;
de tots els justos plegats
l'esperit haveu tingut.

Vós sou Pare i Fundador
del sant Orde monacal;
vostra Regla és un tresor
de doctrina celestial;
SOL brillant que ha il·luminat
l'Occident cec i perdut.

Té cinquanta cinc mil sants
l'Orde vostre distingit,
de Papes cent trenta i tants

de Diables up'infinit;
savis molta, que ena han llegat
lletra, ciència i virtut.

És constant que Vós tinguteu
l'esperit de profecia
puix que, absent, al punt sabéreu
que Fèlicí calgué haver
en el riu, on anegut,
prent hauria persecut.

Molts dels qui enfangats vivien
en la zorca idolatria
per vostre rel se movien
a honorar Déu i Maria;
en plantar vostre estandart
quedà el diable vençut.

Seixanta tres anys teníeu
quan us arribà la mort,
que inspirat predit haveu
amb desig sant i conhort;
dret en peu haveu donat
l'esperit del Cel rebut.

Puix teniu etern descans
en l'eterna Benaurança,
deslliureu als navegants
del mal temps, deus-los bonança

i al pagès vi i bon blat
i asoreta en temps degut.

Sant Benet sou beniet
per la gràcia, nom i fet,
i amb tals dons heu enriquit
regnes, viles i pobles;
tingueu, doncs, d'èxa veinat
paternal sollicitud.

Al qui us és constant devot,
Vós Sant, li teniu promès
que en l'hora de la mort
no el desampareu ja més,
estant sempre al seu costat
com impentrebable escut.

Eixa vila que us professa
un amor molt singular,
ser espera en Vós l'lesa
de pena i malestar;
a bon arbre està arminat
el qui a vostra ombra acut.

TORNADA
Puix del Cel sou estimat
i en la terra tant volgut
Sant Benet de Déu amat
alcanceu-nos la salut.

Y Ora pro nobis, sancte Pater Benedicte.

B) Ut digni effectum promissionibus Oris.

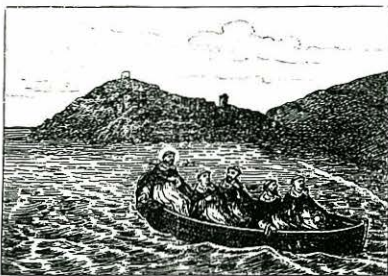
OREMUS

Excita Domine, in Ecclesia tua spiritum, cui Beatus Benedictus Abbas servitit; ut eodem nos repleti
studemus amare quod amavit, et opere exercere. Per Christum Dominum nostrum. Amen.
Dignatus Legi GE - 101 - 1566.

sant Grau va dormir en el punt on anys després es situà l'altar major de la capella.

D'Aurillac sortien a prec de Maria, reina d'Aragó i de Sicília, muller d'Alfons V el Magnànim, relíquies del sant per ésser entregades a l'ermità Bernardo de Lema, que residia a la capella dedicada a sant Grau a la vila de Tossa, prova que l'ermita era coneguda més enllà de les viles veïnes.

La tradició explica també que tres anys després de la seva mort, el sant vingué del cel en forma de pelegrí per persuadir la gent de Tossa que construís l'ermita al lloc on es trobava la pedra que li serví de coixí. A canvi, el sant prometé fer d'intermediari en les súplices que els tossencs fessin a Déu. D'aquí

Goigs que de temps immemorable se cantan en la vila de Tossa a son compatrió el gloriós Sant Ramon de Penyafort.

Oh Gloriós Sant Ramon
natural de Penyafort,
recorda'vos d'aquest poble
de Tossa que'n fereu port.

Ja vingué predestinat
quan de Roma vos partireu;
ab senyal de santedat
vostre poder descubrireu.
Aquest poble en aquell dia
de Vos rebé gran confort
quan éssí donareu la vida
á un home quasi mort.

Ja fou revelació
lo principi del miracle
nomenantlo Barceló
no conecent son linatge.
Obra fou del Redemptor
Salut, pau y gran confort,
invocau pera nualtres
Sant Ramon de Penyafort.

Oh! que gracia singular,
reberen tot aquell dia,
volentio Vos confessar,
ple de goig y alegría,
ab gran veu Vos lo cridareu
creyent tots que era mort,
allí al cel lo penetrareu,
Sant Ramon de Penyafort.

De Jesús vos estimat
com se mostra clarament
puix foreu canonizat
per l'octau papa Climent;

ŷ Amávit eum Dominus, et ornávit eum.

protector tan excelent
de tots sou guia y confort
mustra'nos vostre a.nor
Sant Ramon de Penyafort.

De Maria sou amat
y de son Fill gloriós,
de París sou estimat
de Rey vreu confessor.
La clau teniu del Tresor
de la Gloria y segur port,
teniu'nos sempre en memoria
Sant Ramon de Penyafort.

Pare sant v dominio-
foreu tot en Vos perfect,
en un semblan sarratós
y en pureta elert,
alegrau als devots vostres,
en la vida y en la mort,
puix regnau eternalment
Sant Ramon de Penyafort.

Oh! dichosa gent de Tossa,
he podeu dir y contar
que'n haveu feta capella
y altar pera celebrar;
ha volgut Deu enviar,
per guia del segur port,
un frare tan singular
Sant Ramon de Penyafort.

Puig regnau eternalment
y gosau d'etern confort
suplicam nos oigau
Sant Ramon de Penyafort.

ŷ Stolum gloria induit eum.

OREMUS

Deus qui beatus Illymidium penitentium sacramenti insignem ministerium elegisti, et per maris undas inabiliter transivisti: concede, ut quis intercessionis dignus positionis fructus facere, et ad aeternae salutis portum pervenire valeamus. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

ve que de sempre els de la vila pugessin a peu a l'ermita el dia del sant per celebrar-hi l'aplec. Sortien de matinada de Bon Retir, travessaven la pineda de can Martí i pujaven pel Coll del Sastre. Seguint la pujada de la Mare de Déu de Gràcia s'arribava a una cruïlla de camins i es prenia un corriol que passava pel davant de la Creu de Fusta. Després es seguia per cal Federal, prop de la Cova dels lladres i no gaire lluny de can Tirona, antic refugi de contrabandistes, i després de beure aigua de la font anomenada Aigua de Bigues, s'arribava a l'ermita de Sant Grau.

ELS GOIGS DE SANT RAMON DE PENYAFORT

La tornada dels goigs de sant Ramon de Penyafort fa referència a Tossa perquè l'estada d'aquest sant a la vila va produir un dels miracles que li serviren en el procés de beatificació. Tornant de Roma cap a Barcelona, el mes de juny del 1236, una forta llevantada va empènyer el vaixell en què viatjava cap a la Mar Menuda. En baixar a la sorra, un grup de persones feien rotllana entorn d'un moribund, en Barceló d'es far, que segava els camps d'allà al voltant. Sant Ramon va demanar als assistents que resessin, es va apropar a l'home i anomenant-lo pel seu nom, que no podia saber puix que no el coneixia, li va dir: "Barceló, voleu confessió?". I l'home respongué: "Sí, senyor". Tan bon punt l'hagué confessat i absolt, en Barceló va morir. Aleshores sant Ramon amb el seu bàcul ratllà la roca grisa i sorgí una creu blanca que sempre més s'ha anomenat la Creu de Sant Ramon de Penyafort. El sant va passar la nit a Tossa i s'hostatjà a ca n'Axandri, dins la Vila Vella, fins on l'acompanyà la gentada admirada del seu prodigi miraculós.

23

GOIGS DEL GLORIÓS ABAD SANT GRAU

QUE AMB SINGULAR DEVOCIÓ
venera la vila de UNDS i alguns
pobles de la Cerdanya que's
llobat d'Urgell

Puig que del lloc de la vida
del tresor tenia la clau;
als devots que a vos suplican
afavoritos Sant Grau.

Vostres mèrits gloriosos
sobrepajen de tal grau,
que's tenen per venturosos
tots los que vos amparau:
De febres i malalties
incurables vos curau;
als devots que vos suplican
afavoritos Sant Grau.

Vostres pares destijaven
fruit de benedicció
i com a Deu suplicaven,
forem fruit de oració:
singular merce divina
lonch ser vos quits ajudau:
als devots que a vos suplican
afavoritos Sant Grau.

Abans de ser mal plorareu,
los molt desconsolats
vostres devots alegrava
vent de vos tal movetat.
Tenint en molt gran estima
les llagimes que llançau,
als devots que a vos suplican
afavoritos Sant Grau.

Vos sou de terra de França
i de far bon natural;
sou vingut Catalunya,
per curar'nos de tal mal.
Puig aixó de Jesu-Crist
fossalment ho alcançau
als devots que a vos suplican
afavoritos Sant Grau.

Vostra casa fabricada
en desert prop de la Mar,
en tot temps es visitada
dels quins venen a pregar,
si venen amb confiança
vos tant prest los consola
els devots que a vos suplican
afavoritos Sant Grau.

Dichosa terra de Tossa
que tan gran tresor guarda:
vostre sort es venturosa,
puig la posseïu en pau.
De bras i galls Reliquia,
i una dent solenau;
als devots que a vos suplican
afavoritos Sant Grau.

A tots los que aquí venen
no se podrien contar
i de tots los mals que tenen
per vos esperar curan:
Bevent de aquella; vostra aigua
salut i vida donau
als devots que a vos suplican
afavoritos Sant Grau.

Puig de Jesús i Maria
en la companyia estau
als devots que a vos suplican
afavoritos Sant Grau.

ERMITES I APLECS

8

En altre temps Tossa celebrava més aplecs que no pas ara. Com es reflecteix en una vella cançó popular, eren quatre les ermites pròximes a la vila on acudien els tossencs per commemorar la diada de cada sant:

*Sant Grau de Vallprehona
Sant Baldiri de Canyet,
Sant Benet d'es Mas d'En Ferro
i la Mare de Déu de can Payet.*

Són testimoni de la fe dels avantpassats les diverses ermites de les rodalies.

Alguna, com la de la Mare de Déu de Gràcia –de can Payet– completament enrunada. Eren dies aquells en què l'aplec servia a les famílies i amics separats per la distància per retrobar-se després de molt temps.

De punts diferents sortien grups de caminants a la matinada, i passant pel mig de camps i de bosquíes arribaven a trenc d'alba a l'ermita del sant. Al llarg del dia es succeïen els actes sacres i els folklòrics, la gent menjava a bosc, bevien bon

24

Sant Grau el 1915.

Façana de l'ermita de Sant Benet.

vi, ballaven danses típiques i ja pensaven en l'aplec que venia i que tornaria a reunir-los.

Actualment, dels quatre aplecs tossencs, només se'n conserven dos: el de Sant Grau i el de Sant Benet. Especialment el primer, és esperat amb gran delit per la gent del poble. En escaure's el 13 d'octubre, s'ha convertit en el curs dels darrers anys en la data simbòlica que marca la fi de la temporada turística. Els tossencs, atrafegats pels seus negocis durant els

Detall de la campana de Sant Benet.

mesos d'estiu, en arribar el dia de Sant Grau tanquen portes ni que sigui per un dia i pugen, uns a peu seguint la tradició i altres en cotxe, fins a l'ermita.

És tradicional anar-hi a coure un arròs, o menjar-hi costelletes de xai a la brasa de la llenya del bosc. Tot a l'entorn de l'ermita, la gent s'aplega al voltant del foc formant nombrosos grups que es dispersen per tota la muntanya. En el pla del davant de l'església, la cobla ofereix una audició de

sardanes i la comissió organitzadora hi sorteja un xai viu. En fer-se fosc, s'emprèn el camí de tornada tot pensant en el Pelegrí de l'any que s'acosta.

Característiques idèntiques a les de Sant Grau són les de la diada de Sant Benet, però, en esdevenir-se l'onze de juliol, mes en què la majoria dels tossencs estan més ocupats, l'assistència als actes no és tan nombrosa, tot i que tenen lloc a la tarda del diumenge més proper a la festa.

EN XIXANET I SA MITJA CANA

9

26

La llegenda que envolta la devoció tossenca envers la Mare de Déu del

Socors ha estat sempre un recurs per les mares que tenen fills entremaliats. De generació en generació la malifeta d'en Xixanet i el seu salvament per la intercessió de la Verge s'ha anat fent un racó en la memòria de fidels i no fidels, per convertir-se, juntament amb les relatives a Sant Sebastià, en una de les històries més recordades.

La veneració de la Verge del Socors ha tingut vessants profanes i sacres, prova que l'arrelament en la vida quotidiana va més enllà de la simple devoció religiosa. A més de les celebracions

devotes que acull el petit recinte de la capella el 2 de juliol, cal esmentar que és justament en el carrer del Socors on es balla el tradicional Toquen a córrer o Nou Sardanes, un dels aspectes pagans que van lligats a la litúrgia del Dia de la Verge. Damunt del carrer més engalanat d'estores de flors el Dia del Corpus, joves i grans salten amunt i avall al compàs del ritme monòton que marca l'orquestra des del seu cadafal, col·locat a la porta de la Capella. En certa manera, les corrues de la gent des del Socors fins a les peixateries recorden les d'en Xixanet perseguit pel dimoni. Però, quina és la llegenda?

Els grans de la vila i les persones documentades sempre han parlat d'un nen entremaliat, en Xixanet, que mai no feia gaire bondat. Sempre enjogassat, es veu que una vegada la seva mare el va enviar a comprar oli. En Xixanet anava amb el setrill pel carrer, però vet aquí que de tornada es va trobar amb una colla de vailets que jugaven a baletes. Desitjós de ser-hi, va posar a terra el setrill ple, i una baleta inoportuna el va trencar en mil bocins i s'escampà tot

l'oli. La mare, veient que el fill trigava a tornar, va sortir al carrer a cercar-lo i, adonant-se del setrill trencat i que en Xixanet no es destriava del joc, va exclamar: "Mal dimoni se t'emporti!". Aquesta invocació, fruit d'un esclat de geni, va ser escoltada per en Banyeta, que va apressar-se a endur-se en Xixanet a l'infern. Aleshores, la mare, penedida del seu crit, invocà la Mare de Déu del Socors: "Verge Santíssima, no permeteu que aquest condemnat se m'endugui el meu fill!" I la Mare de Déu, amatent a les

*Façana de la capella
del Socors.*

Interior de la capella del Socors després de la modernització promoguda per mossèn Palahi.

súpriques dels seus fidels, davallà de l'altar i corrent al darrera del dimoni l'anà colpejant amb el ceptre –sa mitja cana– fins a aconseguir el nen i tornar-lo als braços de la mare. La tradició afegeix que en Banyeta, quan els altres dimonis li demanaven per les banyes que li mancaven, després d'explicar que havia raptat el petit, deia:

*M'ha sortit aquella llarga del Socors
i amb un bastó llarg i rodó
que me n'ha dat de garrotades
que fins les banyes m'hi a
trencades!*

La llegenda perdura en un tapís del museu parroquial, obra d'un prevere que tingué el benifet de la Capella en el segle XVIII. D'ençà del segle XV se succeïren mostres de la veneració per la Mare de Déu del Socors: beneficis, fundacions i presents al costat de tota mena d'objectes votius.

Antigament la diada del Socors se celebrava amb més solemnitat que no pas ara. Quatre dies abans es cobria la placeta amb una vela molt gran per expandir el recinte de la capella. Venia

La llegenda

Vicens Esteban ha recollit de la tradició oral dels vells tossencs la llegenda d'en Xixanet, que comença així:

“Encara desitgen les mares,
les mares a tenir fills!

Jo en tinc un i és tan vil
que la terra fa anar revolta:
ja prego a Déu
que mai fos viu.

A buscar oli l'he enviat,
mai més acaba de venir.
Ja m'haurà romput lo setrill
i m'en rompé un ahir.

A la porta vaig a sortir
i el vaig veure venir
tot carrer avall
amb els braços penjolant.

–Mare, mare! –li diu el minyó–
En Felip me n'ha romput lo
setrill
i me n'ha presos los quartos.

La seva mare li pega
perquè és un mal criat.”

l'orquestra i es cantaven els Goigs. Després, hi havia el llevant de taula i les noies més maques de la vila passaven per les cases per recaptar la voluntat per la Verge, perquè la Capella del Socors des de temps immemorials es manté, com la devoció, amb la voluntat de tot un poble.

EL PARE PELEGRÍ

10

Parlar del Pelegrí a Tossa és com parlar del Sant Pare a Roma, perquè si hi ha una tradició arrelada en l'esperit centenari de la vila, aquesta és la que envolta la diada de Sant Sebastià. Són diverses les llegendes que interpreten els orígens remots d'aquesta professió de fe de tot un poble i totes coincideixen en els motius bàsics.

A l'any mil quatre cents, segons diu la història fiel era eixa vila empestada per càstig esprés del cel i en invocar vostre empar li logràreu indulgència Màrtir Sant Sebastià guardeu-nos de pestilència.

Amb motiu d'una forta epidèmia que feia estralls entre els habitants, els tossencs s'encomanaren a Sant Sebastià demanant-li que els deslliurés d'aquell càstig diví, després de molt temps d'haver abandonat la devoció envers el sant. A canvi, tot el poble feia el vot que cada vint de gener, dia de Sant Sebastià, s'aniria en peregrinació fins a l'ermita del sant més propera a la vila.

S'han succeït els homes i les generacions, però el vot de tot un poble continua mantenint-se en la seva puresa primitiva.

A les set del matí de la diada del Sant, s'obre la porta del

El Pare Pelegrí i els seus acompanyants al Moli de can Poch, l'any 1963

*Pelegrins descalços a
la sortida de Terra
Negra el 1974.*

Museu de l'església i, enmig d'un silenci sepulcral, apareix el Pare Pelegrí. Se sent un "Oh!" unànime de misteri desvetllat. Lentament, el tossenc a qui correspon la missió d'acomplir el vot en representació de tot el poble avança cap a l'altar de Sant Sebastià per oír la missa. És el dia més gran per ell. Des del dia dels Reis sap que ha de ser el Pelegrí d'aquell any, però ha de mantenir el secret. Acabada la missa i la processó, el Pelegrí i els seus acompanyants emprenen, muntanyes amunt, el camí cap a Santa Coloma. Només els descalços poden anar al seu davant marcant el pas. S'aturen a esmorzar a Terra Negra i allí comença realment la peregrinació. Uns segueixen el rés del rosari, altres es limiten a guardar silenci, altres més despreocupats trenquen les formalitats i fan un xic de xivarri cap al final de la cua de vianants.

Fins a l'hora de dinar a la prada dels Terrassos, qui més qui menys tothom va suportant el cansament i el dolor. Però en sortir a la carretera arriben els talls més penosos. La duresa de l'asfalt

va minant les forces dels descalços. Les cames amb prou feina se senten. Alguns, llagats i vençuts pel sofriment han d'abandonar i seguir el camí a l'autobús. El vent glaçat va deixant l'empremta en els rostres i els pelegrins se senten ben poc el cos que va movent-se d'esma sobre l'asfalt. En aquests moments és la promesa d'acabar el camí l'únic que els dóna forces per seguir caminant. Llavors s'agafen uns amb els altres traient el poc valor que queda per suportar el cansament i el dolor de quaranta quilòmetres seguits.

L'arribada a Santa Coloma sembla un miracle. L'alegria d'haver resistit pot més que l'ambient de festa major i d'incomprensió del sofriment que molts espectadors demostren amb llurs actituds envers els pelegrins exhaurits. L'arriba la nit més curta. Les escasses hores que es dorm

no poden guarir els cossos llassats. Però gairebé cap tossenc no falta a la primera missa. Ara ja tot ve de cara. Se surt de Santa Coloma somniant amb l'arribada a Tossa. Tot el poble sortirà a rebre els herois que "enmig de camps i de boscuries, de fred de vent i de perills" vénen acomplint el vot de cinc centúries.

La vila mil·lenària engalana ses muralles, els homes que s'han quedat esperen amb l'atxa a la mà. Quan sonen les campanes del convent, el Pare Pelegrí entra per la seva avinguda. Només la música sona. Una música que fa plorar perquè diu a cada tossenc que el vot del poble ja s'ha acomplert. I la vila fosca i ofegada per un goig que rebenta dins del pit és la mateixa vila que l'any quatre-cents encenia les torxes de ses muralles per acollir el primer Pare Pelegrí.

EL VOT DELS AVIS

11

*Durant el pelegrinatge
no tot és patir. També hi ha
moments per al lleure.*

L Enric, que no és de Tossa ni hi viu, mai no va entendre gaire el fenomen del Pelegrí i menys encara que els seus amics de Tossa, que ni tan sols són gaire de missa, anessin a seguir-lo i fins i tot hi anessin descalços. Però l'Enric, que és un home intel·ligent, va pensar que les coses no són mai perquè sí, i sense dir res als seus amics es va comprar una atxa i decidí viure la processó del Pelegrí, perquè anar a seguir-lo —ell, que no li agrada gaire caminar— li feia molta mandra. Va tenir sort. Estava just davant la capella del Socors quan va sentir les paraules del síndic: "S'ha complert el vot" i tot seguit la

*Pelegrí Salvador
Cantenys.*

gent va començar a cantar la cançó dels pelegrins. Ja li ho havien explicat, però en aquell moment se li va fer un nus a la gola, se li va posar la pell de gallina i fins se li va escapar alguna llàgrima quan va veure aquells homes d'aspecte dur i sobri tan emocionats. I llavors va seguir lentament el recorregut de la processó camí de les muralles. La música, l'olor de les espelmes, l'escalfor de les teies i tanta gent apilonada que ho mirava tot amb un silenci impressionant –l'Enric no havia vist mai tanta gent junta a Tossa a l'hivern– li van crear un munt de sensacions contradictòries que després, quan les va haver raonat, el portaren a pensar que finalment havia entès el Pelegrí. El Pelegrí és, diu ara l'Enric, un gest d'afirmació de la gent de Tossa en la seva vila i la seva identitat, i, sobretot, el vincle d'unió amb els seus avantpassats i les seves arrels. "Però si ja ho diu la cançó tot just començar", acaba l'Enric, "és el vot dels avis".

Certament, l'arribada del Pelegrí és l'únic moment en què tota la comunitat tossenca s'aplega per viure el mateix esdeveniment, amb esperit semblant. Ningú no deixa de participar-hi. Les

dones, que per tradició no poden anar a la processó i ho miren des de les voreres, accepten el fet, cosa que no farien si es tractés de qualsevol altre assumpte. Els homes que no han anat a seguir el Pelegrí són tots a la processó amb les atxes enceses, i els pelegrins, contents i cansats, van al mig de les dues fileres d'espelmes. És, de segur, un record comú de tots els homes de Tossa l'haver anat a la processó de petits, molt petits, portant l'atxa que havia estat de l'avi o del pare i veure les cares de familiars i coneguts transfigurades per l'emoció. I sentir els més grans dir "Ja hem passat un altre Pelegrí", mentre pensen quants en podran veure encara. Són records col·lectius que fan que el respecte i l'amor amb què es viu la tradició tingui una continuïtat any rera any. Ja ho diu la cançó d'en Vilà:

*Complim el vot fa cinc
centúries
i el compliran els nostres fills.*

I és veritat que *el compliran els nostres fills*, com ho han fet els nostres avis i ho acompliran els néts dels nostres fills. Perquè Tossa, que en temps passats ha viscut del comerç, del mar, dels productes de la terra,

Cançó dels Pelegrins

■ Ja s'ha complert el vot dels avis
i han perfumat tots els camins
les oracions dels vostres llaivis
i els sofriments dels pelegrins.

Per renovar la prometença
servar la fe i les tradicions
Tossa obre el cor i alça la pensa:
Tossa és per sobre tots els mons.

■ Enmig de camps i de boscos
de fred, de vent i de perills
complim el vot fa cinc centúries
i el compliran els nostres fills.

Tossa era abans, Tossa és encara,
i ho serà en cent generacions,
Tossa ens és pàtria i ens és mare
Tossa és per sobre tots els mons.

■ De terra enllà portem la glòria
dels pobles grans i els homes forts
perquè hem complert amb la memòria
dels nostres Sants i els nostres morts

Portem al cor la meravella
que hi han deixat les oracions,
vista de lluny Tossa és més bella,
Tossa és per sobre tots els mons.

■ Pels mariners que nit i dia
cerquen un guany enllà del mar,
pels qui han viscut una agonia
que el fill s'enduia de la llar,

pels que sofreixen una pena
i els que mantenen il·lusions,
Tossa compleix cada any l'ofrena,
Tossa és per sobre tots els mons.

■ Tossa és humil i oberta a l'aire
com una flor de romaní
que es torna mel i es torna flaire
pel vot sagrat del pelegrí.

Dolçor i perfum que s'alça i vola
com una onada de cançons.
Tot Tossa un cor i un ànima sola,
Tossa és per sobre tots els mons.

Lletre de Manuel Vilar

Música F. Civil

que ha fet taps, xampany i contraban, que ara ven sòl a parcel·les i salsitxes amb mostassa, com diu la cançó:

*Tossa era abans, Tossa és ara
i ho serà en cent generacions.*

ELS INDIANOS

12

*Retrat fet a l'indiano
Esteve-Llach després
de mort.*

L'època d'esplendor per la navegació de cabotatge amb un comerç actiu amb ports italians i del sud de la península va ser el segle XVIII, tot i que Francisco de Zamora, *Alcalde del crimen*, enviat pel rei de Catalunya i que visità la vila el 1785, comunicà que "*el puerto no vale nada, però puede recibir alguna ligerísima mejora*". Tossa comptava aleshores amb 1303 habitants, que ja ocupaven bona part del pla. El reial decret de Carles III facilitant el lliure comerç amb les colònies va obrir un nou

període per la vida marítima. La navegació cap a Amèrica va fer aparèixer un arquetip idealitzat: l'"indiano" o "americano", que marxava a ultramar per fer-hi fortuna. Tots els tossencs que van marxar cap a les Amèriques aconseguiren envoltar-se d'una aurèola llegendària, però no tots pogueren tornar amb la maleta plena d'alguna cosa més del que s'endugueren d'aquí.

Un dels primers a enriquir-se mar enllà fou Tomàs Vidal i Rei, en qui s'ha volgut trobar una descendència directa de Vitalis, el patrici romà de la vila dels Ametllers. Aquest fill de Tossa, que era tractat de *don* pels seus veïns, anà a Amèrica dues vegades i es

*Façana de l'Hotel
Diana, amb les dues
palmeres. És una
edificació típica de
les cases d'indianos.*

convertí en el tossenc més ric. Tant, que la seva autoritat era superior a la del mateix batlle. Portava botons d'or als punys de les camises i a l'armilla, sivelles d'or a les sabates, lluia xarretes al vestit de cerimònia, corbatí i espasí, amb guarniment i funda, tot d'or. Guardava rapè en capses d'or o d'argent, i eren de metall preciós també els guarniments del seu cavall. És d'ell el llegat més gran que cap tossenc mai no hagi fet al seu poble: fundà l'Hospital dels pobres, que li va costar més de 17.250 lliures.

Un altre "indiano" amb llegenda fou el pare de Joaquim Esteve-Llach Bordas, el qual, establert a l'Argentina, va deixar la major part de la seva fortuna per la causa de la Independència de Buenos Aires. En morir, el seu cor va ser enviat a la família dintre d'una urna de vidre, i allí va quedar durant molts anys sense corrompre's. Fins i tot després d'haver-se decidit d'enterrar-lo amb un seu descendent, va comparèixer íntegre en treure aquell taüt per enterrar-hi el fill de l'anterior company de caixa.

La família conserva en un gran aparador de vidre una completa col·lecció d'animals procedents de les Amèriques, tots ells exòtics, que arribaren d'Argentina juntament amb diversos mobles, i que constituïa tot junt l'únic llegat per als hereus.

Entre els "indianos" més destacats figura Gil Gelpí i Ferro, que emigrà cap a Cuba el 1864 i que fundà el periòdic "La Constancia" després d'haver-se fet amb la direcció i propietat de "La Prensa", on començà com a afeccionat.

Es Xalet d'en Bram

Abraham Canals, seguint les petjades del seu germà Jaume, que s'havia enriquit a Cuba, va anar a l'Havana, però de tornada va haver de llençar la maleta en passar l'Estret, buida com era. Un cop a Tossa, força malalt, vivia a la Vila Vella amb el seu germà, que el cuidava. S'enyorava tant de les aigües de l'Atlàntic que cada dia cercava diferents llocs des d'on veure passar els vaixells. Un bon dia decidí que havia trobat el lloc perfecte i tot d'una començar a cavar la roca viva i fer-se un mirador des d'on divisar la més gran quantitat d'aigua possible. En veure treballar a pic i pala el frustrat indiano, la gent se'n reia i a la vial es comentava:

"ja ho sabeu? En Bram es fa un xalet".

Però en Bram només volia evocar les Amèriques des d'un

mirador que, "si és minúscul, té per escenari la immensitat", en paraules de Josep Palau, autor de El llibre de Tossa.

EL MEU AVI VA ANAR A CUBA

13

Manuel Vilà i un grup d'amics en una estada a Tossa cap al 1900.

34

Els més grans del poble, com ara na Maria Oliver, recorden perfectament la nit de fi d'any del 1899. Aquella nit tota la població es va concentrar a la plaça de l'Església per tal de sentir les campanades que donaven la benvinguda a un nou segle i que havien de portar millors i més satisfactòries maneres de viure. A na Maria Oliver, quan se li pregunta si recorda alguna cosa de la guerra, sempre contesta: De quina

Hidroavió de passatgers de la companyia francesa Lignes Aériennes Latecoère encallat a la sorra. Hivern de 1923.

guerra?, i no ho fa per desmemoriada, sinó perquè recorda detalls i anècdotes dels homes que van anar a Cuba, dels danys en la indústria dels taps per culpa de la I Guerra Mundial, dels morts de la Guerra Civil, de les barbaritats dels nazis amb els jueus que ella llegia al diari, i fins i tot recorda dates com la Setmana Tràgica, perquè durant aquells dies Tossa va rebre la visita de molta gent de Barcelona que buscava feina en el mar i que saltava de contenta si aconseguia menjar peix del que es pescava tirant l'art.

Però sobretot recorda quan els seus grans li deien que perdia el temps volent llegir i aprendre coses, perquè les noies el que havien de saber fer era cuinar, cosir i ser endreçades, perquè quan el dia de demà es casessin, fossin unes bones mestresses de casa. I na Maria Oliver ja ho ha estat tot això, però també ha volgut ser una persona activa i viure d'acord amb el temps que li pertocava i, com ho demostra cada any a la Festa dels Vells i en la seva estada a Ràdio Tossa per explicar les seves vivències, sens dubte, ho ha aconseguit.

Els primers anys de segle van ser bons per a Tossa, ja que

Serveis públics

Ignasi Melé explica així els serveis públics de la població en el primer quart de segle:

“Serveis Públics: Els de comunicació són: telègraf, telèfon, carteria, autos a Lloret i Blanes, tartana a Llagostera per a passatgers i encàrrecs, diàriament. Recader a Barcelona. Autos i camions de lloguer.

Hi ha també servei d'aigua i llum elèctrica que corren a càrrec d'una empresa particular.

Cases de la Vila: La primera fou en casa del Governador, la Vila Vella. Abolits els senyorijs i essent dita casa de propietat particular se instal·la en una altra fora les muralles, al costat del portal, fins a la

construcció de la que tenim avui al costat de l'Església Parroquial, quin lloc ocupava el cementiri.

Escoles: La primera escola de nois fou instal·lada en la sala d'en Llach, trasladant-la més tard al primer pis de la Casa de la Vila, vora el portal. Ara està instal·lada als baixos de l'actual Casa de la Vila.

Les de noies, mai no han tingut local propi. Sempre han estat instal·lades en cases particulars i en general en deficientes condicions.

Actualment està situada al carrer Pou de la Vila, en un local que havia estat fàbrica de taps”.

MELÉ, Ignasi: *Concurs Geogràfic, Històric, Arqueològic local*. Editorial Blandonia. Blanes, 1926.

la feina a les fàbriques de suro i al mar era abundant i permetia una vida tranquil·la, sense complicacions, on la gent es guanyava bé la vida.

Les distraccions principals eren les festes majors i d'altres també tradicionals. S'anava a ballar a “la Cassola” i cadascú havia de portar-se la cadira si volia tenir lloc per asseure's. Les noies hi anaven sempre acompanyades de mares i

ties i el ball més esperat era sempre “el ball de ram”.

Amb l'inici de les excavacions de la vil·la romana van començar a arribar gent interessada en les troballes, pintors fascinats pel paisatge, i fins va aterrar un aeroplà a la platja enmig de la sorpresa dels tossencs. I així, a poc a poc, es van anar formant les condicions favorables pel naixement de “la Babel de les Arts”.

PATRIMONI ARQUITECT- TÒNIC

14

36

El Pla General d'Ordenació de Tossa té un catàleg d'edificis protegits que estan repartits en quatre apartats diferents: el primer correspon a quatre edificis singulars, el segon a les 13 masies que es troben al nucli urbà, el tercer a les 34 cases que cal conservar, i el quart a aquelles edificacions que tenen elements de valor arquitectònic, de les quals n'hi ha 54. Aquesta previsió, juntament amb el Pla Especial de Protecció de la Vila Vella, ha fet que l'Ajuntament garanteixi la supervivència del patrimoni arquitectònic.

L'apartat dels edificis singulars està format per l'església parroquial, l'hospital

de Sant Miquel, la capella del Socors i l'hotel Diana.

*Façana de l'antic
hospital de Sant
Miquel, avui Casa de
Cultura.*

L'església parroquial de Sant Vicenç data de la darrerria del segle XVIII i és un edifici senzill, propi de l'estil imperant en el moment de la seva construcció, on destaquen la nau, per la seva grandiositat, i la pica de l'aigua beneita, que és clarament romànica. L'alçària de l'església, amb el rellotge a dalt, al costat del campanar, fa que sigui l'edificació més alta de la vila, i imprescindible a l'hora de reconèixer el perfil de l'horitzó tossenc que comença al Cap de Tossa, passa per l'església, i acaba a ses illetes.

L'hospital de Sant Miquel, avui Casa de Cultura, té una esvelta cúpula que corona la capella, i gràcies a les obres

de rehabilitació fetes en aquests últims anys per l'arquitecte Jordi Ambrós, ha passat de ser un edifici en ruïnes a recuperar la funció social que tenia en el moment de la seva construcció. Hi destaca el pou de pedra picada al mig del pati, l'escala, també de pedra picada, amb la barana de ferro forjat, la pica de l'aigua beneita de la capella, on s'aprecia la data de la mort del seu fundador, Tomàs Vidal i Rei, i la llosa del bell mig de la capella, que guarda les seves despulles.

La capella del Socors és una edificació característica de les primeres construccions fora portal. El llibre de Mario

Zucchitello "Una devoció mariana: la Mare de Déu del Socors a Tossa (segles XVI-XX)" és un completíssim estudi de les diferents etapes i renovacions, així com també de l'esperit de la capella que és i ha estat durant segles escenari de les més pregonas tradicions tossenques.

Finalment, l'hotel Diana és la construcció més representativa de la vila de les cases "d'indianos". D'estil clarament colonial, té la particularitat afegida que en el centre del pati hi ha dues palmeres gegantines que han esdevingut imprescindibles en una bona part dels temes motius d'inspiració als pintors del Premi Internacional Tossa de Pintura Ràpida.

Una apropiació frustrada

Bona prova de la manca d'interès pel patrimoni arquitectònic que han tingut les institucions en diferents períodes històrics la trobem en aquest text:

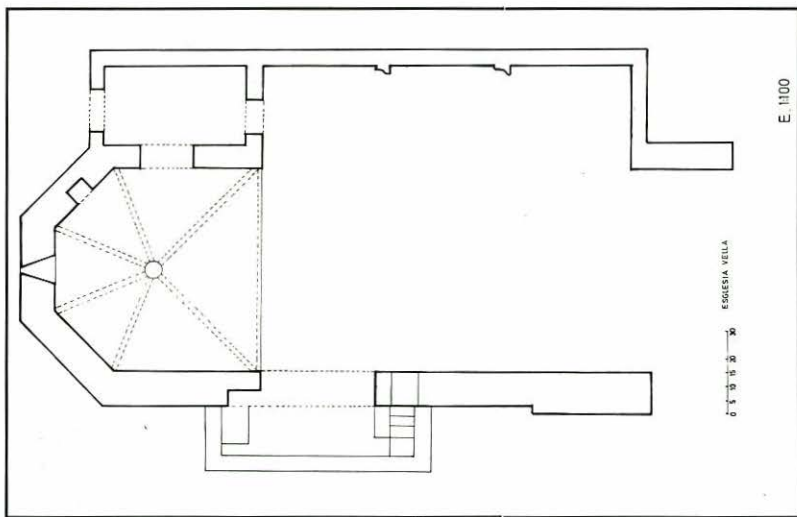
"Aunque parezca inverosímil y dando elocuente idea de lo que hacía el Estado en época no muy lejana, hay que recordar que en el año 1871 el Alcalde de Tossa, apoyado por el representante de la Casa Falguera descendiente de los antiguos gobernadores, tuvo que combatir contra las pretensiones del Delegado de

Hacienda de Gerona, que pretendía nada menos que incautarse de dichas murallas y torreones medievales con la santa idea de derribarlos para aprovechar el terreno que ocupan. Aunque tal atentado no pudo naturalmente realizarse, es lo cierto que el Estado nada ha hecho en favor de tan extraordinarias construcciones".

DE FALGUERA SIVILLA DE RIERA, José María, Arquitecto Municipal de Tossa, Delegado de la Junta de Conservación de su recinto Arqueológico: *El recinto histórico-arqueológico de la Villa-Vieja de Tossa. Memoria.* Barcelona, 1 - 1 - 1929.

37

Dibuix de Mn. Josep Soler d'un dels capitells i planta de l'església Vella feta per Mercè Mundet i Isa Gómez.

MESTRES D'AIXA I "LA CAMILA"

15

L'evolució del comerç marítim a Tossa ha caminat parella a l'evolució de la mateixa vila. L'enclavament geogràfic i el retall de la costa tossenca dibuixant nombroses cales han fet propícies les activitats relacionades amb la vida marinera, tant pel que fa a la pesca i a les indústries que se'n deriven, com el tràfic de mercaderies. Tant la "mar gran" com Sa Palma, Es Codolar i la cala de Sant Lionç, veien sortir vaixells plens fins dalt que es dirigien als ports mediterranis i desenvolupaven una activitat variable segons els temps que corrien, tal com ho mostren els registres barcelonins i els arxius més antics de les famílies tossenques.

Entre 1357 i 1553, els viatges que més sovintejaven finien al port de Barcelona, per la seva proximitat. No obstant això, l'intercanvi comercial amb el port de València, els de Sicília, Sardenya i l'Àfrica del nord-oest va ser força freqüent, fet que obligava patrons i mariners a fer testament davant la imminència de guerres, epidèmies i atacs per sorpresa dels pirates, que aconseguiren disminuir el tràfic tossenc vers el 1501.

Durant el regnat de Ferran VII, en perdre's la major part de les colònies d'ultramar, el comerç marítim minvà considerablement. L'intercanvi es reduí al mercat que oferien les darreres possessions:

Es Ballenato encallat a la badia voltat de tossencs de l'època.

Cuba, Puerto Rico i Filipines. Tossa aleshores comptava amb una flota suficient i mai no li faltaven patrons ni mariners. Els mestres d'aixa travessaren un període de molta activitat. Una de les mostres més esplendoroses de la seva tasca fou la *Camila*, de 210 tones, construïda per Joan Boada a les drassanes de Sa Carbonera. Igual que les seves companyes la *Vila de Tossa* i *Nova Vila de Tossa*, la *Camila*, comanada pel seu patró i propietari, Josep Mestres Auger, va recórrer els ports de l'Havana, Matanzas, Cienfuegos, Rio de Janeiro, Montevideo, Pernanbuco, Buenos Aires, Charleston, etc. carregada de vi, aiguardent, paper, cànem en brut, sabó, taps de suro, etc. i tornava plena de productes tropicals. Fins al 1885, en què fou venuda, la *Camila* fou el bergantí-goleta més anomenat de tots els que es dedicaven al comerç colonial.

En l'últim quart de segle passat, però, es va produir un daltabaix en l'economia que afectà greument el comerç marítim. Corrien uns anys de grans sequeres amb males collites que predeïen la crisi imminent. La depreciació del suro va fer minvar la producció tapera i va conduir molts habitants cap a l'atur. El 1885 amb prou feines en quedava cap fàbrica, i diverses famílies van haver d'emigrar. Fins l'Ajuntament tenia dificultats per recollir els tributs locals i els forts impostos que exigien els carlins.

Per altra banda, a causa de la competència dels nous vaixells de vapor, més ràpids i de més cabuda, els navegants van haver de retirar-se de l'ofici. Calafats, mestres d'aixa i altres especialistes de les drassanes van haver de marxar fora del poble per continuar l'ofici, a Barcelona o bé a l'estranger. La major part dels vaixells a vela van ser venuts i els navillers canviaren de feina. S'havia acabat l'època gloriosa en què la *Camila*, veles blanques i buc de fusta, solcava l'Oceà presidida per la bella esfinx.

Mestres d'aixa a
"sa carbonera",
1914.

EL CASINO I L'ATENEU

16

L'envelat el 1912

40

A les acaballes del XIX, el bon moment de la indústria del suro es va palesar en una millora de la qualitat de vida. Les feines a preu fet van permetre un gran nombre d'hores de lleure que eren emprades de manera molt diversa pels tapers. Una de les formes d'omplir el temps d'oci va ser la creació d'entitats que apleguessin aspectes diversos i que satisfessin tots els àmbits dels interessats.

Va ser en aquest ambient que van sorgir els Casinos i l'Ateneu, que donaven cabuda a aspectes tan variats com el cinema, la lectura, les tertúlies, el ball i les conferències.

El 1894, s'inaugurà el Casino Miramar i va restaurar-se el Casino Tossense que, fent la competència a l'Ateneu, es disputaven la clientela en els vespres freds de l'hivern, que eren de mal passar en la fredor humida del passeig de mar. El nombre de sales donava cabuda a les tertúlies polítiques, al joc, i a les reunions de les diferents entitats. El caliu de la vida social en comú va permetre que al voltant d'aquestes reunions es fundés la celebrada coral Lo Pensament, que arribà a oferir recitals al públic madrileny. Els primers envelats de la vila –un a l'Ateneu i l'altre al Casino– responien a aquest afany d'esbarjo col·lectiu.

Entre les iniciatives més gratificants es troba l'aportació del cinema. Primer va ser el d'en Dionís de la Plaça, però tot seguit va arribar el de l'Ateneu i, en palesa rivalitat, el del Casino. Fins als anys trenta en Biel no va fer cinema al Passeig. Eren els temps del cinema mut, de poques imatges i molta lletra per llegir al darrera de cada escena. Les pel·lícules anaven per entregues i molta gent tenia dificultats per seguir el fil. Per evitar que la gent s'amoïnés, cada sala es llogava el seu propi pianista, que amenitzava la vetllada cinematogràfica, mentre un parell d'individus es posaven al darrera de la pantalla i

aconseguien efectes realistes tot trencant algunes peces de terrissa o fent dringar ampolles i pots.

Un dels certàmens més recordats a l'Ateneu va ser la celebració d'uns Jocs Florals humorístics l'any 1919. Aquell any, la Margarida de Can Peset va ser la reina de la festa. Tres anys després ho va ser la Ramona Calatayud. El primer concurs el guanyà en Manuel Vilà, amb una composició que tenia com a motiu un bacallà, i el premi va ser un bacallà ornat amb la bandera

Exposició al 1917 de quadres de mossèn Josep Soler de Morell a la biblioteca de l'Ateneu

catalana. El triomf va inspirar al Litri un rodolí que deia:

*Encara el cor em dol.
Dec dir-vos, amic Vilà,
que heu guanyat el bacallà
per l'article vint-i-nou.*

La pugna entre els membres de les dues entitats contrincants es manifestava en sarcasmes i ironies contra els de l'altra banda. En diverses ocasions els del Casino sortien al balcó disfressats amb motius que al·ludien els de l'Ateneu. Per riure's de l'Esteve Merla els de l'altra associació sortien amb una merla al cap.

Amb el canvi de temps i sobretot amb els nous ambients socials i econòmics

que la crisi de la indústria surera comportava, les dues associacions també van acusar modificacions definitives. Vers el 1931, el Casino es va convertir en Centre Republicà sota la direcció d'En Balcells. La biblioteca va haver de ser venuda per poder pagar el plet contra el propietari, que volia treure del seu local els republicans.

L'Ateneu també va transformar-se. Motivades per l'afany progressista, s'hi van introduir unes modificacions estètiques que el van convertir, en el dir de la gent, en el Pati Blau.

La gent, un cop desgavellat aquell sistema que cobria tots els aspectes de la vida associativa, va haver d'anar a cercar cada cosa en el seu lloc. Se'n va anar a ballar a La Cassola, van veure les pel·lícules a Can Biel, i van fer tertúlies als tallers de modistes i a les barberies. can Lara, can Pere Jan i can Carmelo, els tres barbers d'aleshores, eren els centres on els homes del poble es reunien per discutir de política, del temps o de futbol, abans que la Penya Blau-grana acabés oferint aquestes possibilitats en un local ben bé al cim del que fóra el mític Cafè d'En Biel.

LES CASES DE PAGÈS

17

42

Malgrat que la pesca sempre va constituir la principal activitat dels tossencs, la vida del camp fora portal també va tenir la seva rellevància, a despit d'algunes èpoques poc propícies. Bona mostra d'aquesta presència en la vida del poble són les nombroses masies que perduren, si bé no totes duen a terme les activitats que els són característiques.

La de Sant Benet, el Mas d'en Ferro, can Martí i Mas Font —enderrocat en estranyes circumstàncies— van ser construïdes el segle XV, cal Rull, al s. XVI; can Garriga, entre el XVI i XVII. Del XVII data també can Coure. El

segle XVIII es va fer el Molí Lluny. Can Sans i can Pericàs —o Molí Prop— són del segle XIX, i can Seca, del segle XX. Donem una breu ullada a aquestes masies:

Sant Benet. Mas construït amb pedra i acabat arrebossat. La seva ermita està formada per una nau de reduïdes dimensions. La teulada té dues vessants i portes i finestres estan emmarcades amb pedra picada.

Mas d'en Ferro. Està format per una gran nau a la planta baixa i per un pis. La coberta és feta a dues aigües i porta i finestres estan ribetejades en pedra picada.

Can Martí. Les obertures de la seva façana tenen elements de gran valor arquitectònic. La coberta és feta a dues aigües.

Cal Rull. Les obertures estan emmarcades amb pedra picada i la coberta és feta a dues aigües, amb teula plana.

Can Garriga. Té dues sales a la planta baixa i un pis. La coberta és feta a dues aigües. L'actual arrebossat exterior no és l'originari.

Can Coure. Masia original, única a la vila amb tres cossos. Té una petita capella adossada. A les façanes compta amb elements gòtics de notable valor estílic.

Can Sans.

Sobre aquestes ratlles, can Viles. A la dreta, el Pelegrí a can Garriga, els anys vint. A sota, les vinyes de can Martí.

Molí Lluny. Al dintell de pedra de la porta hi ha una inscripció gravada, P. M. P. 1785. El mas consta de planta baixa i un pis. Està construït amb pedra i peces de ceràmica. Les obertures estan emmarcades amb pedra picada. El pendent és fet a dues aigües i cal remarcar la seva xemeneia, que incorpora el rellotge de sol.

Can Sans. Construït amb pedra. El pendent de la coberta és fet a dues aigües en les parets laterals. Les obertures estan emmarcades amb pedra picada. Cal

destacar l'arc de mig punt de la porta d'entrada i el rellotge de sol, en el qual es pot llegir la inscripció, "*Mansus ans Aromiro Dominum iustum ieme fecit anno 1880*".

Can Pericàs. Mas petit que consta de planta baixa i pis. La construcció és feta de pedra i calç. La teulada té pendent cap a la façana.

Can Seca. Consta de planta baixa i un pis. Les parets són arrebossades i pintades de blanc. La coberta és feta a dues aigües a les parets laterals.

Can Iern —o Isern—. Fet amb pedra amb acabat arrebossat i pintat. La coberta és feta a dues aigües. Cal remarcar el poc nombre d'obertures de què disposa. Al davant de la casa, s'hi conserva l'era.

OFICIS ARTESANALS

18

Na Francisqueta de can Mut, remendant. Un altre treball artesanal de les dones.

Es ls vells oficis, com tants altres elements que configuren la idiosincràsia del poble, han anat desapareixent al compàs dels nous temps. Les noves tecnologies, la manca de sortides d'alguns productes manufacturats i un nou plantejament de la vida han deixat arraconades en un passat no gaire llunyà les activitats laborals més entranyables.

Les fàbriques de taps, les carboneres, els tallers de modistes, els mestres d'aixa, els ferrers, les nanses o la salaó han anat cedint els seus llocs davant la puixança imparabile d'altres negocis que han aglutinat la totalitat de la població.

Avui, Tossa viu únicament i exclusiva del turisme. Totes les activitats que s'hi desenvolupen hi mantenen una relació directa o indirecta. Bars, hotels, restaurants o botigues d'objectes típics, supermercats, serveis i burocràcia, giren entorn d'un únic objectiu: la temporada hotelera. La vila treballa hivern i estiu en funció dels seus visitants.

*Intent de passar de l'artesanal a la indústria:
Treballadors de la fàbrica de gèneres de punt de la família Tomàs cap al 1925.*

Però de tota la vida, quan els estrangers encara no havien descobert aquest cul de món, els tossencs s'havien guanyat la vida de formes molt diverses. El camp, el mar i la vila en si oferien un munt de possibilitats

En les muntanyes dels voltants, ben fornides de roures i alzines, s'hi anava a fer rusques, a collir glans, i a fer-hi llenya o carbó, que després es venia, no només al poble, sinó als ports veïns i fins als d'ultramar. Homes valents i fermes feien llargues estades a bosc per obtenir o elaborar els productes que els donaven els guanyts.

Les dones, en els tallers de modistes o en les botigues de peix salat, defensaven els seus jornals.

Una de les labors tradicionals que més temps va allargar-se fou la de fer nansa. Moltes vistes típiques de Tossa conserven la imatge familiar dels grans fent coves i paneres de vímet al calor tebi del sol de l'hivern.

Són activitats de les quals avui només en queda un record nostàlgic, perquè en parlar-ne, es parla també d'una Tossa que ha desaparegut. De la Tossa que enamorava propis i estranys, encara no sotmesa a les mistificacions que els nous plantejament imposen.

Els Carboners

Vicenç Esteban va recordar, l'any 1984, com era l'ofici de carboner, tan abundant fins fa pocs anys i ara pràcticament desaparegut:

“Els carboners, que anaven a colles, construïen les barraques on haurien de passar les llargues nits d'hivern. Aquestes tenien la planta d'un angle agut, el costat més estret o base era fet de pedres, en deien el parador, i per dins de la barraca servia de llar de foc; les parets laterals s'aguantaven per pals forcats que s'unien a una biga central, que anava del parador fins al vèrtex de l'angle; damunt dels pals forcats que feien de bigatge s'hi posava un bon tou de ramasses i a sobre es cobria amb un bon gruix de terra. En el sostre, junt al parador, es deixava un forat que servia de xemeneia. Al mig de la paret lateral més assolida es deixava una obertura, que era la porta i que a la nit es tapava amb unes quantes feixines de bruc.

Un dels darrers carboners, en Pere Garriga.

D'aquesta manera l'interior quedava ben caldejat. Començaven a recollir la llenya que més tard haurien de carbonar a mesura que fos suficient per a poder fer-ne les cuites. Ho feien mitjançant sitges. La sitja s'emplaçava en un replà del bosc. S'apilaven les soques i troncs de forma circular i ben col·locats, un sobre l'altre. Al damunt de la llenya es posava un bon tou de pinassa, bruc, gatoses o alguna altra llenya ben inflamable i seca, es cobria tot d'una bona capa de terra, deixant en la part alta un forat per on s'havia d'encendre. Un cop encesa es tapava l'obertura que havia servit per calar-hi foc. A tot el voltant, en la terra que ho cobria, s'anaven obrint uns forats que segons els més entesos havien de ser en línia de peu de gall. Quan el fum era blavós i per tot el bosc s'escampava la laire de quitrà, era senyal que el carbó ja estava cuit”.

ESTEBAN DARDER, Vicenç;
Homenatge a la vellesa, 1984.

ELS PESCADORS

19

46

Generacions senceres de tossencs han viscut dels fruit del mar. Els homes anant a pescar i les dones, a terra, preparant la salaó, sargint i convertint els peixos amb la gràcia de les seves mans en saborosos productes d'alta gastronomia, i el saber de cada cosa s'anava renovant i augmentant de pares a fills i de mares a filles. Ara gairebé no queden barques a la platja —l'espai que trenta anys enrera ocupaven les teranyines avui l'ocupa el Club Nàutic per a embarcacions esportives—, els fills dels pescadors es guanyen la vida en terra en ocupacions més còmodes i segures, i les dones que encara saben adobar xarxes tenen una

mitjana d'edat propera als cinquanta-cinc anys.

D'aquí a pocs anys a Tossa no quedaran pescadors, i tot aquest saber acumulat en tants anys d'esforços, lluites i angoixes, es perdrà. I amb aquesta pèrdua desapareixerà un col·lectiu d'homes fermes, entranyables, que tenen el companyonatge com a norma primera de convivència i l'amistat fidel i incondicional als amics quasi per sobre de les obligacions familiars. Desapareixeran els més infatigables lluitadors contra les forces imprevisibles de la natura; ja ningú no passarà ses barques per sa palanca en nits de pluja i temporal, ningú no anirà fins a la fisoleta a veure quin temps farà l'endemà, ningú no es

tirarà al mar havent-hi tràngol per ajudar els banyistes irresponsables.

Amb aquests pocs pescadors que ara queden, moriran els motius més característics de la vila i part dels topònims més genuïns. Mots com palangre, nansa, solsera, sivira, putera, bogamarins, congres, calets, pagres, solsos, dèntols o xucles hauran de buscar-se al diccionari per saber-ne el significat, i els més joves no arribaran mai a creure que per vendre el peix s'havia de comptar al revés en lloc d'utilitzar calculadores de butxaca.

*La platja gran per la
Mare de Déu del
Carme.*

I és que, en aquesta Tossa abocada al turisme, ja no hi ha cabuda per homes i feines d'aquesta mena. De segur que quan ja no en quedi cap, ningú no els trobarà a faltar –potser algun nostàlgic despistat–, perquè de segur que el peix congelat, és cosa sabuda, sempre sortirà més bé de preu, i el lloc que ocupen les barques al Racó servirà per posar-hi hamaques i wind-surfs de totes mides i colors. Serà aquest el preu que caldrà pagar per allò que s'anomena progrés?

Grup de pescadors preparant els estris.

Aspecte de la peixateria en el moment de la subhasta.

Sardines a la brasa

Salvi Gascons, bon coneixedor de la vida i dels costums tossencs, veu així el món dels pescadors:

“Fins fa poc, una gran part de les famílies tossenques vivien de la pesca. Ara, val a dir-ho, ja és encara un poble de pescadors, i no té res d'estrany que un gran nombre de seguidors del Pelegrí tinguin quelcom a veure amb la mar. La feina del pescador és molt arriscada, els perills i els guanys que s'obtenen de la pesca són imprecisos. La pesca era part integrant de la nostra vida i Tossa reia o era trista quan l'agafada de peix era abundant o era minsa. Els que tenim una certa edat, uns quants anys damunt les nostres espatlles, encara

recordem quins crits de joia no se sentien d'un cap a l'altre de la platja, quan les teranyines arribaven curulles de sardina, les veus que hi havia molt de peix corrien com el vent per tota la vila. Moltes famílies estaven pendents d'allò que els donava la mar. Eren generosos, els pescadors; quan hi havia molta sardina, n'hi havia per a tothom, com vulgarment es diu, per a donar i per a vendre; la flaire de les sardines a la brasa omplia les llars. Avui, si en volem menjar, oh contrast!, n'hem de comprar de la que s'agafa fora de Tossa”.

GASCONS I BASSAS, Salvi: *Tossa i el seu Pelegrí*. Editorial Selecta. Barcelona, 1982.

TAPERS

20

48

Els darrers estudis entorn de la indústria surera demostren que el primer tap de suro va ser fet a Tossa el 1739.

Benet Julià i Figueres en l'article "La Comarca de la Selva i els primers tapers catalans", publicat dins del *Butlletí d'Estudis Selvatans* del 1982, demostra que fou en aquesta vila on per primera vegada uns francesos fabricaren un tap de suro d'alzina per tapar el cava. L'autor aporta el testimoni de tres francesos que treballaven al poble per l'empresari Grau Esteve-Llach, segons que consta en el document notarial que inclou la factura de taps feta pel propietari

tossenc al comerciant francès Mr. Ligeard i que fou firmat davant de testimonis el 25 de juny de 1739.

Atès que el 1946 Medir Jofre no comptava amb dades anteriors al 1750 en afirmar que Agullana fou la seu del primer tap, bé cal entendre que cal atorgar a Tossa aquest privilegi d'ésser la capdavantera d'aquesta activitat artesanal.

La indústria surera es compta entre les que han tingut més ressò en l'economia de la vila i arribà a aconseguir en el seu temps una expansió parella a la que va obtenir la salaó al segle XVI.

Ja feia una colla de centúries que els tossencs negociaven amb la llenya, el carbó i el suro, materials abundants en un terme tan fornit de boscos com aquest, que entre 1357 i 1553 va ser el principal proveïdor d'aquest productes a la Ciutat Comtal.

Foren diverses les fàbriques que aprofitant les reserves

forestals transformaven el suro en un producte manufacturat. La majoria s'aplegaven a la vora de la riera. Entre les més importants, s'hi comptaven les d'en Pere Coris i Feliu, que feia 64.000 pams quadrats i hi treballaven 150 persones; la d'en Jaume Teixidor; la d'en Fco. de Paula Risech i Cia (la Cia era en Vilà, que aportava 5.000 de les 25.000 ptes. del capital fundacional); la de Can Aixandri; la d'en Pere Jan, que treballava el carrac; la d'en Galileu Garriga, que en decaure la indústria es va fer viatjant de xampany per no perdre el negoci.

Al llarg dels gairebé dos segles aquestes cases es consolidaren com l'alternativa més viable d'una cadena de producció que donava feina als homes i dones de la vila, i la repercussió en el benestar econòmic i social de la comunitat fou ben palpable.

Paper segellat de la indústria de taps Torrellas Hermanos.

Estris dels tapers.

Els guanys assegurats i el temps lliure de què disposaven els treballadors del suro es traduí en una millora de la qualitat de vida que explica la creació d'activitats i centres culturals on s'esbargien en les hores ocioses. El 1894, es va inaugurar el Casino Miramar i es va restaurar el *Casino Tosense*. El 1896, es va crear l'escorxador públic. A l'època dels tapers va sorgir la fundació de la celebrada Coral Lo Pensament.

Bona prova que la indústria donava per benviure, la tenim en el fet que els tapers, que treballaven també a preu fet, s'agrupaven de quatre en quatre al voltant d'un bocoi, i mentre tres d'ells feien la feina, l'altre els llegia un llibre per distreure el temps i, del sou dels tres, en vivien tots quatre.

En les èpoques més competitives, la indústria tossenca notà el gran desavantatge de la manca de vies de comunicació. A *El*

Porvenir de Lloret del 30 de gener de 1897 es subratllava com aquesta mancança ocasionava "graves y transcendentales perjuicios a nuestra industria taponera".

La dependència, però, de la demanda francesa, va ser una de les causes de la seva extinció. Si bé en temporades de gran producció calgué fins i tot anar a cercar la matèria primera a Extremadura, a partir del 1914 van coincidir tres fenòmens que posaren fi a l'esplendor d'aquestes fàbriques. Per un banda la descoberta del tap-corona va desplaçar el de suro pels costos de producció; en segon lloc, la campanya bèl·lica acabà amb la producció del xampany francès. I per últim, els empresaris, en la seva majoria, no van pagar els crèdits que havien demanat per finançar els costos a causa del mal moment de la indústria.

Com a conseqüència de la desfeta, Tossa va perdre de tres-cents a quatre-cents habitants, que emigraren a la recerca de feina en altres indrets, bé en el mateix sector, bé en les fàbriques del sector tèxtil que es perfilaven com la millor alternativa en la costa del Maresme.

EL XAMPANY ESTEVE-LLACH

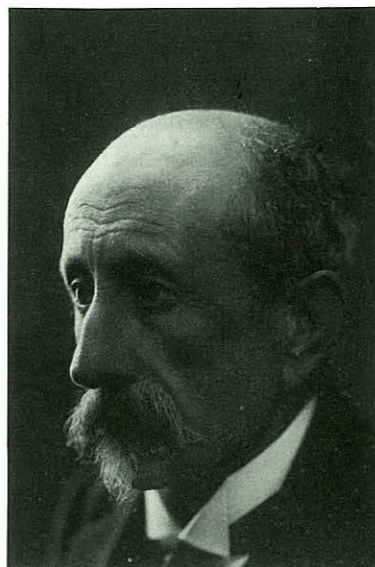
21

50

Els més grans de la vila encara conserven en la memòria el sabor tan especial del cava de Can Llach, fet amb raïm de les vinyes de Can Martí i elaborat artesanalment al celler d'aquesta masia.

Descendent d'una família de tapers, i principal propietari de la vila, Jaume Esteve-Llach Abellí fou el fundador de la primera i única indústria vinícola, que, tot i el seu caire artesanal, va tenir una difusió que depassava la intenció d'esbarjar que la motivà.

Les caves començaren a funcionar el 1808 i van seguir un bon curs de producció de

*Jaume Esteve-Llach
Avellí.*

*Joaquim
Esteve-Llach Martí.*

J. ESTEVE - LLACH

VINS ESCUMOSOS DE CAVA

Tossa, de de 193

més d'un segle de durada. La paciència monacal i l'elaboració independent de l'afany merament lucratiu van atorgar-li la bona anomenada dels vins escumosos que, amb el temps, arribaren a posar-se al costat dels de més tradició del Principat.

L'hereu del capdavanter, Joaquim Esteve-Llach i Martí, continuà la tasca empresa pel seu pare. Únic coneixedor

dels secrets del bon cava, comptava amb l'ajut del masover de la casa, en Pepet de Can Martí, que tenia cura de les vinyes i dels homes que les treballaven.

L'activitat dels cellers J. Esteve-Llach es va estendre fins a les acaballes de la Guerra Civil. Fins aleshores l'àmbit de distribució no es va cenyir a la vila, on totes les botigues i

Voleu que res
no falti
a l'àpat de
Nadal
?

Beveu xampany J. Esteve-Llach elaborat, criat i
envellit en caves, seguint el sistema xampanyès

SEC - MIG SEC - DOLÇ

Demaneu-lo al productor

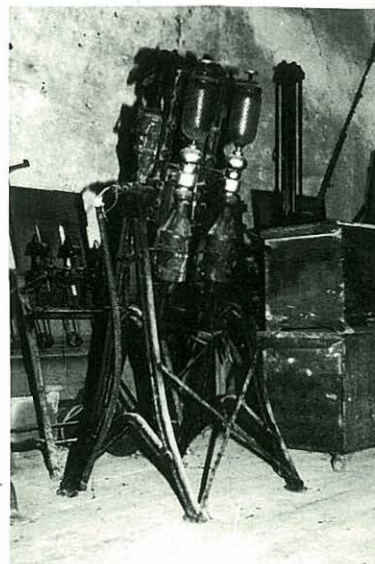
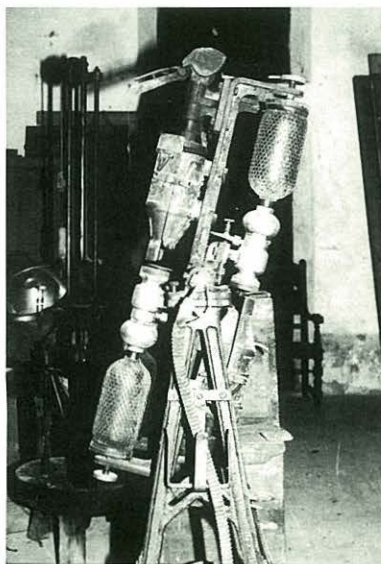
JOAQUÍM ESTEVE-LLACH MARTÍ

TOSSA (Girona)

Us serà ràpidament enviat a domicili

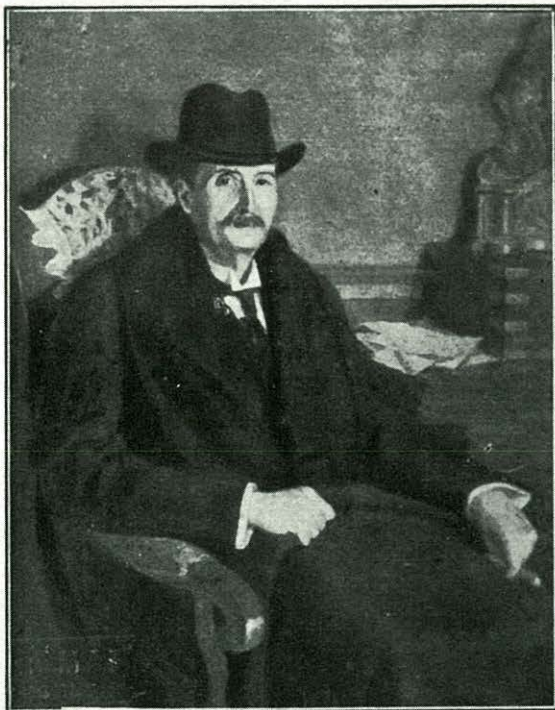
*Maquinària per a
l'elaboració del
xampany que es
conserva a la sala de
ball de can Llach.*

fondes –Can Regolta, Can
Tort, Can Rovira, Ca Na
Mariàngela– el tenien com el
millor, sinó que arribava a
Barcelona, on tenia gran
acceptació. Fins i tot caldria
parlar d'exportació del
producte, car en els viatges
d'exiliats de la colònia jueva,
Steyer n'entaforava en els
racons de l'autobús que
anava cap a Europa a recollir
els escàpols del nazisme, que
venien d'arreu a refugiar-se a
Tossa.

TRES FILLS ADOPTIUS

Ignasi Melé i Farré, mossèn Josep Soler de Morell i Manuel Vilà i Dalmau són tres persones no nascudes a Tossa que van aportar dades importantíssimes per a comprendre la seva personalitat. Per això són considerats quasi com a fills adoptius.

IGNASI MELÉ

Ignasi Melé va néixer a Cervera l'any 1859. Es llicencià en medicina per la universitat de Barcelona i va conèixer Tossa en una excursió que va fer l'any 1892. L'impacte d'aquella visita va ser tan gran que el Dr. Melé decidí quedar-s'hi a viure. El 1914, va iniciar les excavacions a la vil·la Romana dels Ametllers, malgrat la incredulitat de la majoria de la

població. Un any després creà el Museu Melé amb el fruit d'aquelles excavacions, material que posteriorment va passar a formar part del Museu Municipal. La descoberta de la vil·la Romana va suposar per a la Vila un element clau en la reconstrucció de la seva història, al mateix temps que serví de motivació a nombroses persones vinculades al món de l'art i la cultura per descobrir Tossa i escollir-la com a lloc de treball. El Dr. Melé va morir a Tossa l'any 1928 en la més absoluta misèria i la seva tasca no va ser reconeguda popularment fins molts anys més tard. Actualment l'escola pública i un carrer de la vila porten el seu nom.

MOSSÈN JOSEP SOLER

Mossèn Josep Soler de Morell (Barcelona 1880-1965) va arribar a Tossa al principi del segle com a organista de la parròquia. El 1925, va publicar a Vic una monografia titulada *El Pelegrí de Tossa*. El 1930, i sota el patrocini de la Conselleria de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, va crear la "Colònia escolar Turissa", que agrupava uns

dos-cents nens i que continuà cada estiu fins a l'inici de la guerra civil. Però, per sobre de tot, mossèn Josep va ser un cronista d'excepció de la fisonomia de la vila per mitjà de la seva obra pictòrica. Els seus olis eren fruit de l'estimació per cada racó de la vila i estaven treballats de manera quasi fotogràfica, la qual cosa permet a l'espectador d'avui d'adonar-se de la diferència entre la Tossa d'abans i la de després del fenomen turístic. El seu llegat més important, que està exposat permanentment a la sala d'actes de la Casa de Cultura, són els seus detallats dibuixos de diferents aspectes del patrimoni arquitectònic, molts d'ells ja definitivament perduts, així com els dibuixos de les espècies vegetals més comunes de la flora local.

MANUEL VILÀ

Manuel Vilà i Dalmau va néixer l'any 1887 a Manlleu. L'any 1908 es va quedar a viure a Tossa i va treballar a la indústria del suro fins a la seva desaparició. Va residir en molts indrets de Catalunya, però sempre va mantenir Tossa com a punt de referència i va donar-lo a conèixer a homes tan importants de la cultura catalana de l'època com Narcís Oller i Apel·les Mestres. Va guanyar diferents premis literaris arreu de Catalunya, tant per la seva obra poètica com per la prosa. Entre la seva obra cal destacar el recull de poemes titulat *Tossa, Tossa...*, on hi ha el poema *Cançó dels Pelegrins*, que s'ha convertit en una mena d'himne a Tossa i que identifica l'esperit del Pelegrí a la perfecció, així com d'altres petites joies, com els poemes titulats *Quan plou a mar*, *El meu veí flequer*, *Olga*, els quals poden llegir-se en la seva *Compilació poètica*, que es troba a la Biblioteca Municipal de Tossa i que va ser oferta pels seus familiars en el moment de la inauguració de la biblioteca. Manuel Vilà va morir a Tossa l'any 1954.

EL CAFÈ D'EN BIEL

22

Després del 1923, quan la imatge de l'aeroplà encallat a la sorra al peu de les muralles donà la volta al món, l'eco dels primers admiradors de Tossa començà a deixar-se sentir. Al compàs dels primers anys trenta, petits grups d'anglesos i alemanys van descobrir el poble i molts s'hi van instal·lar definitivament. Els primers, cercant un paratge virginal on passar uns meravellosos dies de repòs.

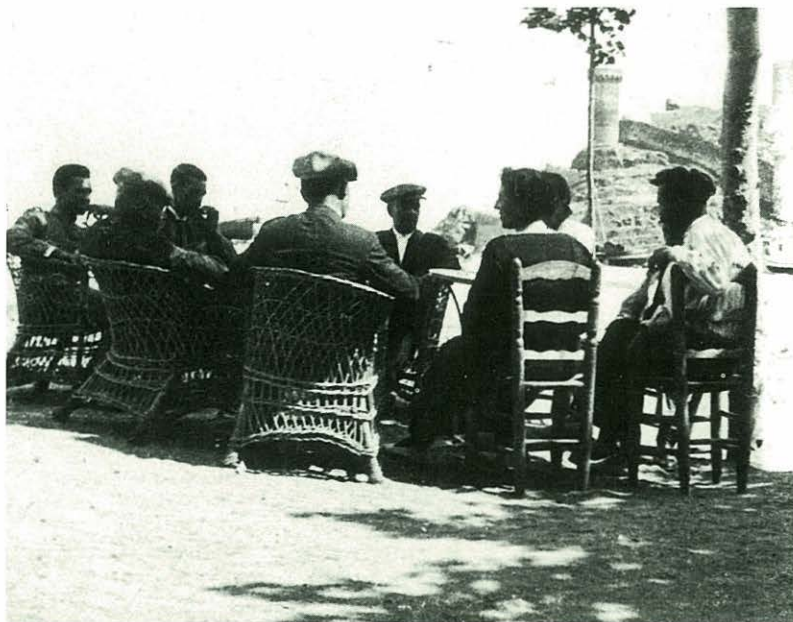
Entre els alemanys, en canvi, els motius eren ben diferents. Bona part d'aquests darrers, jueus escàpols del nazisme, cercaven en el seu èxode una

nova terra que els garantís la promesa de viure. Es diu que el primer en arribar va ser un tal Steyer. Això era el març del 1932. Venia en un Ford de color gris acompanyat de dues senyores israelites. Van deturar-se davant de Can Rovira, i en havent dinat van anar a fer un volt per conèixer el lloc. Els va satisfer tant que en comptes de seguir el viatge van demanar fonda per dormir. Poc temps després, Steyer va comprar una antiga fàbrica de taps i la va convertir en un hotel que s'omplia amb la gent que ell mateix anava a recollir en el seu cotxe a Frankfurt i Berlín, i que en part es deixava convèncer amb l'aroma del xampany Esteve-Llach. Així va néixer la colònia jueva de Tossa.

Qui també es portava els primers clients era en Johnstone, que es va muntar un hotel a l'actual Casa Blanca, que duia el seu nom.

De mica en mica Tossa va anar veient com desfilaven persones de tota mena i que no tenien res a veure amb aquell poblet de pescadors i boscaters que se sentien el cul del món, perquè ningú mai no havia passat per la vila per

Tertúlia al cafè d'en Biel.

anar enlloc. I just en l'època de més misèria, una colla de bohemis se n'havien enamorat i s'hi quedaven per sempre. Grups de gent que ni tan sols parlaven igual entre ells, s'estaven a la taverna d'en Créixams, o al cafè d'en Biel gairebé fins que el sol sortia. I després se n'anaven a la platja per veure com arribaven els pescadors carregats de sardina i tots n'esmorzaven. Se sentien feliços escoltant les havaneres i les històries de la gent de mar. Eren moments

Tossa el 1935. El peu de foto original diu: "Estrangera amb pantalons".

en què, com diu en Domènec, "Tossa feia olor d'aiguarràs i muntar una acadèmia d'idiomes hagués estat un negoci rodó". Tots es curaven de les ferides de la guerra passada i es delitaven reproduint amb les seves paletes i als seus escrits la imatge idíl·lica d'una vila que eren els primers a descobrir. I al passeig de mar, en l'agradable ambient del cafè d'en Biel, es produïa la més perfecta i universal comunicació intel·lectual, artística i humana, que a despit de les conveniències polítiques de les nacions es renovava dia a dia en aquella vila senzilla i tranquil·la.

55

Marianne Boelitz a Nova York, llegint una carta dels amics de Tossa.

Enyorament etern

La Marianne Boelitz, junt amb el seu marit i els seus fills, va viure a Tossa des de mitjan anys 30 fins a la primeria dels 40, amb algunes estades a Barcelona i la Pobla de Lillet. Ella formava part de la colònia alemanya i era habitual a les tertúlies d'en Biel i als balls de l'Ali Babà. Té 78 anys i viu a Nova York des de fa 40 anys. La nostàlgia de Tossa és important en la seva vida. En un carta datada el 17/12/1949 diu:

"Perdone, amigo. Mucho hemos pensado en Uds. y ahora que viene el invierno

seguimos diciendo: ¡si pudieramos ir a sentarnos al fuego a casa de Sebastián! Un poco lejos estamos para esto y todavía pasará un año o dos, pero entonces sí que volveremos, aunque no fuese más que para un par de días. La nostalgia de Tossa y de vosotros nos acompañará para el resto de nuestras vidas".

Després de 35 anys d'haver escrit això, la Marianne va tornar a Tossa i retrobà els seus amics i part de la seva vida. I ha tornat el 1987, i planeja fer-ho molts anys més, perquè, com diu ella: "Nunca fui tan feliz como en Tossa".

LA BABEL DE LES ARTS

23

*Catàleg de
l'exposició
homenatge a Marc
Chagall.*

EXPOSICION HOMENAJE

A

MARC CHAGALL

TOSSA DE MAR

56

Els darrers anys del segle XIX, quan les dificultats per arribar a la vila convertien el viatge en una aventura novel·lesca, Tossa va inaugurar la seva vessant pictòrica de la mà dels primers artistes que van fer del paisatge el motiu fonamental dels seus quadres. Firmes tan rellevants com les de Roig i Soler, Barrau, Mir o Gimeno i les dels estrangers Galwey i Otto Lloyd, primers descobridors de les infinites possibilitats artístiques d'aquell marc natural, varen convertir la vila en una de les més pintades, juntament amb Sitges, Olot o Cadaqués.

L'aïllament del lloc, aleshores

al marge de la civilització, un entorn ple de contrastos i d'instantos en la muntanya i en el mar i el deix medieval tan suggerent pels darrers romàntics, van captar l'interès d'aquells creadors, que no van poder conservar el secret gaire temps. Aquest primer moment té el valor inaugural d'aquest aspecte tan fidel a l'evolució de Tossa, però el gran moment artístic, veritablement transcendent en tots els àmbits de la vila, s'escaigué entre 1932 i 1936, període en què un grup d'artistes internacionals van convertir la vila isolada en el seu punt de confluència. El balanceig polític de l'època i l'atractiu del factor geogràfic i

humà varen repercutir en l'afluència gradual d'un bon nombre d'intel·lectuals que en part venien encoratjats per Benet i Créixams. Van arribar al poble el 1927 i ben aviat van fer córrer la veu a París i a Barcelona. De mica en mica aquell poblet de pescadors allunyat del món conegut va veure com anaven arribant gent estranya i bohèmia que es dedicava a pintar, a escriure i sobretot a les tertúlies interminables. Així, en poc temps, Tossa va esdevenir el que Benet va qualificar la "Babel de les arts", perquè aplegava en perfecta harmonia les tendències artístiques de signe més divers: els que

Placa que recorda la casa de Kars a Tossa. Actualment és el Bar Lolita.

militaven a les files de l'avantguardisme més radiant convivien amb els que seguien una figuració emparentada amb els models "fauves"; els que cultivaven l'impressionisme i el neoimpressionisme es veien cada dia amb els expressionistes alemanys, sense que això impliqués cap cohesió estilística, ideològica ni estètica. En aquests anys, doncs, podem parlar de Tossa com a seu d'un aliatge cultural insòlit. Aquest nucli artístic dels anys 30 el componien escriptors com Henri Monfreid i Henri Michaux; crítics com Florent Fels, George Charensol i Georges Duthuit; el filòsof

alemany Pau Ludwing Landsberg i el poeta francès Jules Supervielle. Entre els artistes cal destacar l'arquitecte funcionalista Henri Mullender, l'arquitecte Fritz Marcus, els decoradors alemanys Ballmüller i Lewy; l'escultor Jean Matisse va quedar-s'hi una temporada, com tants altres personatges rellevants en el món de l'art, que en arribar el 1933 formaven gairebé una multitud: el francès Metsinger, l'alemany Schülein, l'anglès Stanley-William-Hayter, els catalans Olegari i Junyent, el pintor barceloní Perrin, i un llarg etcètera dels quals varen tornar l'any següent Kars,

Petersen, Casanovas, Créixams, Monjo, Armengol... Cal fer esment d'alguns visitants del 1934 com són ara Marc Chagall i família, i Mac-Nab pel ressò posterior que la seva estada tingué en la vida artística jueva contemporània del poble.

Alguns d'aquests homes alemanys d'ascendència contraris a la ideologia nazi o, senzillament perquè cercaven l'ambient favorable per desenvolupar lliurement les seves opcions artístiques, trobaren en Tossa la vida econòmica i tranquil·la, així com la segura proximitat de la frontera francesa en uns anys d'instabilitat en tots els ordres de la vida.

Davant d'aquest panorama equiparable al d'altres focus intel·lectuals més coneguts, com Cassis, Ceret, Sitges o Cadaqués, hom pot estranyar-se de la manca d'abast cultural i de difusió en la crítica o la història que no té més explicació que la de l'aixecament de l'exèrcit, que truncà la tasca empresa i les seves possibilitats de continuïtat poc després que el 1935 s'inaugurés en aquest racó de món el Primer Museu d'Art Contemporani de la Península, quan les grans ciutats només tenien una col·lecció del final de segle.

HOSTES VINGUEREN...

24

58

L'escalat de la guerra civil va afectar en igual mesura tots els àmbits de la vida tossenca. La divisió en dos sectors dels habitants entre gent d'esquerres i de dretes va accentuar les diferències ideològiques que fins aleshores gairebé no havien tingut ressò en la vida ordinària. La manca d'organitzacions obreres fermes i conscienciades va impedir que es produïssin com en altres llocs enfrontaments greus.

La situació era, l'any 36, tranquil·la pel que fa als genuïns de la vila. A Tossa sempre s'ha dit que els que produïen revoltes i alteracions de l'ordre públic venien de

fora. Una vila amb escassa població, gent treballadora en la seva majoria, no era el clima propici perquè s'hi donessin manifestacions multitudinàries de cap signe.

No s'hi va produir cap afusellament oficial, i, malgrat que fossin doloroses, tan sols consten tres morts violentes. Una fou la de Mn. Molas, a qui uns forasters obligaren a pujar en un automòbil per assassinar-lo fora del poble. Una altra la del popularment conegut per en Nohay, que havia estat sergent de carrabiners, i la més macabra, la d'un membre del Comitè Local, a qui se li requisà una missiva en la qual denunciava als organismes superiors certes irregularitats en el funcionament de l'òrgan local. Se'l degollà i se'l llençà al pou

del pati de la seu del comitè, avui Bar Don Juan.

El 25 de juliol, el grup d'exaltats forasters, amb la col·laboració d'alguns elements del poble, assaltaren l'església de Sant Vicenç i apilaren a la plaça de l'església totes les imatges i objectes del culte que hi quedaven. Abans d'aquest acte de vandalisme alguns visitants, preveient la catàstrofe, s'havien apressat a salvar-ne uns quants que varen passar la guerra en els nínxols del cementiri i altres llocs segurs.

Interior de l'església parroquial, amb l'altar d'abans de la guerra.

Manuel Azaña, president de la República, visita Tossa l'any 1933, acompanyat de Miquel Santaló, diputat a Corts.

De la crema de sants, se'n van prendre mostres fotogràfiques, si bé la por a represàlies pel compromís d'una prova contundent ha impedit a la família propietària la cessió del material per a la seva publicació.

Alguns joves van marxar a la guerra per no tornar-ne mai més. Després de la batalla de l'Ebre, quan les gran baixes van ser cobertes de mica en mica amb homes de més edat, es van produir algunes anècdotes, totes motivades per l'afany d'escaquejar-se d'una obligació tan dura i imposada. Els més grans del poble expliquen graciosament la picardia de l'avi Mananes i d'en Rovira, que per deslliurar-se de la guerra s'estigueren tres mesos amagats en una casa del carrer de la Fraternitat al darrera de l'església, sense sortir-ne en tot el temps per no ser descoberts i reclamats.

Un altre home amb sort fou el pintor Rafael Saràbia, el qual, obligat a muntar en el cotxe que havia de dur-lo a afusellar, se les va enginyar per fugir-ne per l'altra porta i arrencà a córrer camp a través.

La política dels membres del Comitè i dels exaltats no inspirà gaire confiança a les monges del Convent de Sant Miquel, les quals van haver de saltar les tàpies i amagar-se a la casa de la família Tomàs esperant que les coses milloressin.

En els moments conflictius, bona part de la gent del poble anava a demanar refugi a les cases de pagès, més segures i les úniques proveïdes de queviures. Carbasses i garrofes constituïen moltes vegades l'àpat més fort, i alguns es conformaven amb les peles de patates que

altres llençaven. Malgrat tot, el peix no va fallar en els anys de la guerra si es comptava amb mitjans per aconseguir-lo. El contraban i l'estraperlo van constituir activitats freqüents.

La situació, el temor pel passat i el futur, van fer que molts marxessin del poble i no hi tornessin. La colònia jueva, el grup de pintors i intel·lectuals que havien fundat un turisme incipient, van marxar. Van ser substituïts per nens i nenes refugiats de tota la Península, la majoria dels quals van quedar-se i estan plenament integrats a la comunitat.

ELS ANYS DE LA FAM

25

*Grup d'alumnes de
Donya Pepita.*

60

Les llibretes de racionament per anar a buscar aliments a can Niceto, a can Tià Dit o a can Pep Flequer no bastaven per cobrir les necessitats dels tossencs. Els que aleshores eren petits recorden perfectament quan menjaven croquetes de farro, guixes i betes, quan feien amanides amb cosconies o fonolls marins i quan anaven a tirar l'art per poder menjar peix, algun roget o encara que fossin llevanasses, que avui ningú no vol.

L'economia tossenca de la primera postguerra fou de subsistència. Una subsistència més aviat precària on la base de

l'alimentació eren els productes del mar, primerament –ses sardines que pescaven ses trenyines i l'art que cada dia es tirava des de la badia–, i els de la terra després, perquè els camps van estar abandonats durant la guerra i va costar tornar a treure'n profit. També s'anava a buscar espàrrecs i bolets quan n'era el temps i es caçaven aus amb ballestes o a pedrades. A poc a poc, i ja per poder guanyar algun diner, anaven a buscar glans que es venien a les carnisseries per menjar del bestiar, i rusques que servien per fer suro.

La climatologia d'aquells anys tampoc no va ser gaire favorable. Els temporals de mar eren forts, i era del tot

normal veure aigua i sorra de la platja allà on ara hi ha el carrer Nou, i fins i tot a la mateixa plaça de l'Església. Especialment dura per la població va ser la mort d'un jove que s'anomenava Salvador que treballava de masover a la Casa Blanca i que va morir quan un cop de mar fortíssim se l'emportà de la fisoleta, on havia anat a veure el temporal. També la neu era habitual aquells anys i a ningú no li va estranyar que l'últim dia de la festa major de Sant Vicenç de l'any 47 els músics de l'Orquestra Selvatana s'haguessin de quedar alguns dies més fins que amainés el temporal.

La vida dels petits es partia entre dos llocs: l'escola i el carrer. Els nois anaven a

*Grup de nois,
alumnes del senyor
Salvi.*

escola amb el senyor Salvi en un local que hi ha als baixos de l'Ajuntament; les noies anaven amb *donya Pepita* a la Fragata, a sobre del cafè d'en Biel, i fins i tot els més petits podien anar també a escola, al que es deia la costura dels caganers, que la Paquita Boleio tenia prop de la capella del Socors. Eren anys de *Cara al sol*, polls i *Arriba Espanya*; però mai no es deixà de parlar català i no fou pas per resistència ni oposició al règim, sinó perquè, senzillament, quasi no se sabia parlar d'altra manera. Al carrer s'hi jugava, s'aprenia a viure, es festejava i es feien amics.

La vida a l'hivern es feia a l'interior de les cases. El foc, a part de ser l'únic remei

contra el fred, era el nucli de la vida familiar. Feia la funció que ara fa la televisió de manera molt més impersonal i deshumanitzada. A l'estiu era diferent; el bon temps acompanyava i la gent sortia al carrer amb cadires i estris per gaudir de les nits i passar l'estona de xerrera amb els veïns. Les dones s'ocupaven de la casa i de les criatures, els homes treballaven i anaven a la taverna, que era el lloc d'encontre on es discutia del temps, de futbol o bé es jugava a ses manilles i es bevia vi de la terra, de can Paset o de ca nà Mercè del vi, perquè amb poc temps les vinyes van començar a donar els seus fruits i el vi que es collia era tan gustós que fins i tot venien de Llagostera a comprar-ne. Les

tertúlies amb els amics i coneguts eren l'esbarjo principal. Hi havia temps per tenir en compte les relacions i si eren bones resultaven magnífiques, però si eren dolentes l'odi i l'enemistat eren de per vida i extensible a les famílies d'ambdues parts.

L'arribada de la ràdio també va tenir lloc per aquells dies. El primer aparell el tingueren a Can Tonet i tot el poble s'aplegava al voltant de la plaça de l'Església per sentir les notícies de la segona guerra mundial i a familiaritzar-se amb el que arribaria a ser indispensable acompanyant de la vora de foc. Al cap de poc temps la Sra. Elena Francis i les ràdionovel·les de les sis ja formaven part de la família.

ALLÒ QUE EL TEMPS S'ENDUGUÉ

26

62

Se faies eren escombres de bruc que als anys quaranta i cinquanta el jovent preparava per Sant Joan per celebrar millor la festa. Llavors no hi havia traques ni coets, però la imaginació suplia la manca de recursos econòmics, i amb elles, l'entreteniment estava assegurat. Un cop encés el foc, nois i noies agafaven aquestes escombres i les encenien per poder córrer darrera el noi o la noia que més els agradava.

Era, juntament amb el ball de pela, el joc amorós més típic de la postguera. Sovint eren molts els carrers que havien de recórrer amb ses faies, perquè es feien dos focs de

Sant Joan: un al costat de la font, davant l'entrada de la plaça d'armes, que el feia la gent de dalt de vila, i els contraris, els del carrer Nou, que el feien a la plaça de l'Església, davant de Can Tonet.

Això sí, un cop fetes les parelles, tothom s'agrupava per coure a les brases del foc *trumfos* a manca de coques, que tothom menjava amb deliri.

Sant Joan marcava l'inici de l'estiu, que s'havia de gaudir plenament. Pocs dies després es continuava la festa amb Sant Pere, el toquen a córrer, Sant Benet, i molt especialment amb les festes majors de Lloret, per Santa

Cristina, i de Sant Feliu a primers d'agost. A Lloret s'hi anava a peu o bé amb barca; a Sant Feliu, només en barca, i la gent hi anava amb la carmanyola plena de menjar que es quedava a dalt sa barca fins que acabava el ball a l'envelat, per després començar l'àpat al bell mig de la platja, en una espècie de ressopó de germanor amb els amics de les poblacions veïnes.

La vida social a l'estiu girava al voltant del passeig del Mar i la platja. A les nits la gent anava a asseure's a la sorra a prendre la fresca, expressió que ha canviat

Dones rentant a la riera.

El ball de pela

El ball de pela es feia al Casino de ca l'Hereu i era un ball que es feia amb gramola les nits d'estiu per a tothom que hi volgués assistir pagant, tant nois com noies, una pesseta d'entrada. Anys després, en el mateix lloc, hi va haver una discoteca, la Miramar, de la qual fou antecessora.

Processó dels camperols i pagesos per sant Isidre. La tradició s'ha perdut.

substancialment de contingut, o a fer la volta, o a sentir la música que venia del cafè d'en Biel, i els més agosarats, en nits de molta calor es quedaven a dormir a la platja esperant que l'aire del mar els refresqués.

També s'anava molt al cinema, encara que moltes vegades no es podia acabar de veure la pel·lícula perquè la cinta s'enganxava i es cremava algun fotograma i la gent sortia dient que s'havia calat foc al cine. I gent hi ha que recorda un any que per Sant Pere es projectava la pel·lícula *San Francisco* i algú es dedicà a tirar una traca just en el moment en què

començava el terratrèmol de la pel·lícula i tothom sortí de la sala esparverat creient que arribava la fi del món.

Les noies, a l'estiu tenien feina de més i s'havien de llevar més d'hora perquè, com que el cau de la riera no tenia aigua, havien d'anar a rentar la roba riera amunt, a vegades més lluny i tot del Pi de Can Martí, i carregades d'estris com anaven, si no ho feien de bon matí, la calor era insuportable.

I els dies s'anaven escurçant, i es parlava que aviat sortirien bolets, i que Sant Grau, com cada any, seria al començament de la tardor.

Processó de l'Assumpta el 1928. Els pescadors en aquesta diada afirmaven: "Ja som a l'hivern". Actualment tampoc no es celebra.

LA CAIXA DE PANDORA

27

L'any 1950, l'Albert Lewin va escollir Tossa per filmar els exteriors de la seva pel·lícula *Pandora i l'holandès errant*, protagonitzada per Ava Gardner, James Mason i Mario Cabré i que tenia com a director de fotografia un dels millors operadors del cinema mundial: Jack Cardiff. Les anècdotes que provocà aquest rodatge són nombrosíssimes –les relacions entre l'Ava Gardner i en Mario Cabré van fer venir fins a Tossa Frank Sinatra, que en aquells moments era

promès de l'actriu– i la premsa nacional i sobretot internacional s'ocuparen extensament dels esdeveniments, i s'engegà, sense saber-ho, la millor promoció turística que mai s'ha fet de Tossa. La pel·lícula va ser un absolut fracàs en el moment de l'estrena, no agradà a ningú i durant vint anys no es reposà mai ni en cinemes ni a la televisió. Però al final dels 70, i després d'una projecció a la cinemateca de París, es començà a parlar de *Pandora* com d'una obra mestra i

Ava Gardner i James Mason a la platja.

Actors de "Pandora" al cafè d'en Biel.

actualment és una pel·lícula de culte que funciona perfectament arreu on es projecta i que crea igual nombre de detractors que de defensors, però no deixa mai ningú indiferent.

De tota manera, molt per sobre dels beneficis econòmics i propagandístics i de les qualitats artístiques i cinematogràfiques de *Pandora*, el que és realment interessant d'apreciar és la lectura que Lewin fa de Tossa i dels seus habitants.

Tossa –Esperanza a la pel·lícula– és un poblet mariner de la costa espanyola que serveix de refugi d'artistes i intel·lectuals a la recerca de no se sap ben bé què, si l'amor, la felicitat o el paradís perdut. Els habitants d'Esperanza fan la seva vida al marge d'aquest nucli i només tenen relació directa amb ells quan l'atzar provoca els encontres, com a l'escena inicial dels pescadors recollint les xarxes. La resta del temps són espectadors passius de l'acció i ho contemplen tot amb ulls d'incredulitat, com en l'escena de la platja, quan els pescadors han portat els cossos dels amants. Només hi ha un moment en què participen directament en els esdeveniments i és aquell en què torna un dels seus, el

L'arribada del torero: Mario Cabré.

torero, i que curiosament agrupa tot el poble al voltant dels carrers del Socors i Portal. Hi ha una barrera entre ambdues comunitats, els del poble i els de fora, igual que existeix una barrera física que és el mar per una banda i les muntanyes per l'altra, i una barrera feta pels homes, que són les muralles que sempre separen els de dintre i els de fora. Malgrat això, l'escena que més explica el tarannà tossenc és aquella en què els forasters van de nit a ballar a la platja de la mar Menuda a ritme de jazz i voltats d'estàtues gregues mig enterrades a la sorra, mentre els d'aquí s'ho miren a distància. Aquesta seria la definició més propera al que de veritat és Tossa: la contradictòria convivència dels valors més caducs amb la modernitat més rabiosa, del classicisme amb la vanguardia, de la tradicionalitat més retrògrada amb la liberalitat més agosarada; això és Tossa.

La dualitat tossenc-no tossenc que tan bé retratà Lewin a *Pandora*, porta a negar sempre la importància d'allò que ve de fora, i aquest provincianisme conservador és el que ha fet perdre a Tossa en nombroses ocasions l'oportunitat de ser el paradís recuperat que cercava gent com Kars, Chagall i fins i tot el mateix holandès errant, que amb tanta generositat ofereix el marc natural, però que els homes s'entesten una i altra vegada a negar.

ARTISTES CATALANS

28

Una segona tongada d'artistes i intel·lectuals va arribar a Tossa un cop acabada la guerra i van ser-hi fins al final dels anys 50. Els membres d'aquest grup, a diferència dels de la primera tongada, eren quasi tots catalans. Alguns ja coneixien la Tossa del cafè d'en Biel, d'altres la van descobrir per primera vegada.

A aquest grup, tan ampli com heterogeni, hi pertanyen pintors com Francesc Serra, Lola Bech, Rafael Benet, Francesc Domingo, Emili

Quadre de Rafael Sarabia del 1958:
El cafè d'en Biel,
conservat al Museu Municipal de Tossa.

Lola Bech

Lola Bech ha estat el nexa d'unió del món artístic a Tossa des de l'època del cafè d'en Biel fins al moment actual. Així s'expressava a propòsit d'ambdues èpoques l'any 1966 des de les planes de la revista Turissa:

“...A Tossa le falta gente que la quiera desinteresadamente, que adivine a través de su enorme atractivo que Tossa es mucho más que un pueblo bellissimo y divertido, y le sobra precisamente los que vienen o habitan en ella con la sola idea de pasarlo bien o únicamente con fines comerciales... Artísticamente, el mejor momento fue sin duda antes del 36, cuando se la nombró sucursal de Montparnasse. Grandes figuras en todas las artes se reunían bajo los plátanos en torno a las mesas de mármol del café de Biel y allí se reía, hablaba y discutía en todos los idiomas, temas diversos con espíritu amplio y universal... Creo que se debería cambiar la modalidad de pintura rápida en el Premio Tossa, que con tanto entusiasmo ayudé a crear. Aquello fue algo gracioso, original y en cierta manera como ensayo, más ahora que ha proliferado de manera alarmante en muchos lugares, cambiaría por la modalidad de pintura normal”.

ESTEBAN DARDER, V.: Entrevista a Lola Bech a Revista Turissa n.º 18. Novembre, 1966.

Quadre de Francesc Serra titulat "Dona adormida", exposat al Museu Municipal.

Bosch-Roger, Oscar Zügel, Emília Xargay i Rafael Sarabia, entre d'altres; escultors com Joan Bancells i Enric Casanovas; escriptors com Joan Oliver, Joan Guarro, Joan Alavedra i Josep Palau, i fins i tot músics com Eduard Toldrà, que va compondre l'*Himne a Tossa*, que serveix de cloenda a l'obra de Guarro i Oliver *Quasi un paradís*. Tots ells han treballat de manera més o menys continuada a Tossa; alguns, com Francesc Serra, Bancells o Lola Bech, hi han estat fins a la seva mort; d'altres, sense perdre la relació, han buscat llocs més tranquils per treballar, i de tots ells hi ha bona mostra de

la seva obra al Museu Municipal. Josep Palau, autèntic enamorat de la vila, va escriure dos llibres *El somriure de sa boquera* i *El llibre de Tossa*, que són les dues mostres més contundents de la relació que s'establia entre els creadors i la població.

Però al marge d'aquests membres, Tossa ha estat –sense continuïtat– tema i lloc de treball per a molts altres artistes, des de Ràfols Casamada a Domènech Carles, i també per a escriptors com Manuel de Pedrolo, Mercè Rodoreda o Pere Calders, que en el conte

Invasió subtil situa Tossa com el lloc de partida d'una suposada invasió estrangera.

I no anava gaire desencaminat Calders, ja que el fet determinant que no reeixís aquest nou esclat artístic va ser, no ja la guerra com als anys 30, sinó el creixement fora mesura del fenomen turístic. Amb ell Tossa va perdre part del seu encant de poblet mariner i de paradís idíl·lic en pro de la modernització i del benestar econòmic, i bona part dels artistes, en no trobar allò que necessitaven, cercaren nous llocs que recollissin aquests requisits.

TOSSA, PARÍS I LONDRES

29

68

L'esclat turístic dels anys 50 i 60 va suposar per a Tossa un canvi radical en la seva vida, especialment en els habitants, l'economia, els costums i el marc natural.

La població augmentà considerablement en aquests anys a causa de la nombrosa oferta de llocs de treball que ofería el ram de la construcció i el de serveis. Famílies senceres procedents d'Andalusia i Extremadura es van instal·lar a Tossa. També molts estrangers s'hi van començar a quedar a viure tot l'any. Tots ells van aportar noves maneres de viure i de relacionar-se i, sobretot, sang nova als tossencs, que, a

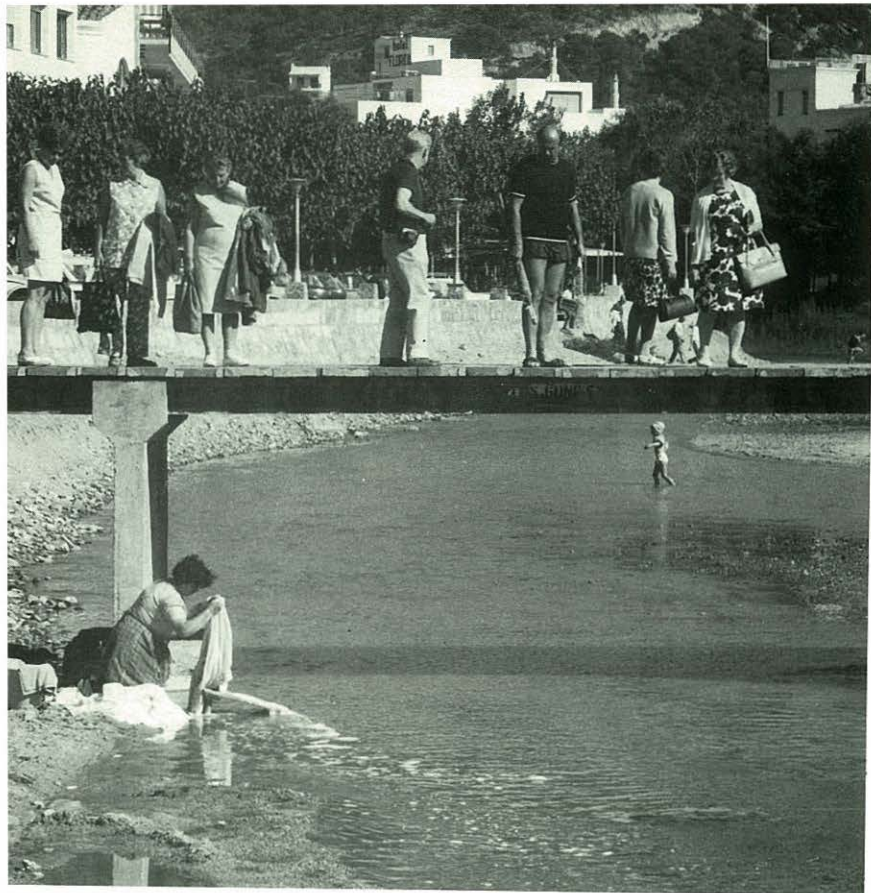
causa del seu aïllament s'havien anat casant exclusivament entre ells fins a arribar al punt que quasi totes les famílies estaven emparentades entre si.

L'arribada del turisme va obligar a una reestructuració social i econòmica de la comunitat. En els primers temps, a manca d'hotels, es llogaven les habitacions desocupades de les cases i fins i tot les eixides servien

de dormitori; quasi totes les entrades de les cases van servir de llocs d'ubicació de botigues, bars i restaurants, i l'abundància de diners obligà a la creació de sucursals bancàries. Els esforços dels tossencs es van centrar en l'aprofitament màxim de les fonts d'ingressos, i aviat es van poder construir molts hotels que estabilitzaren

Els qui treballen i els qui prenen el sol. Al fons, l'anunci dels toros.

*Dos móns diferents:
Els turistes i els de
casa.*

durant un temps la demanda de llits i van posar fi a la improvisació, que era el tret dominant d'aquest primer període.

Els idiomes s'aprenien sobre la marxa, i la diferència de cultures convivia perfectament sense gaires problemes. Era habitual veure dones endolades a la platja que esperaven l'arribada dels pescadors al costat de les estrangeres en bikini, i ningú

no ho trobava gaire estrany: tot formava part d'aquella dita del *typical spanish*, i així Tossa va esdevenir, sense adonar-se'n, portaveu dels senyals d'identitat més característics del franquisme: els toros, el porompompero, el mantó de Manila, l'art de Toledo, les nines flamenques i els quixots de fusta barata o de Lladró. Els portaveus de la moral catòlica tradicional feien un crit al cel en veure les immorals sueques –per ells

totes eren sueques— ajagudes provocativament prenent el sol a la platja, i fins i tot hi va haver qui es passejà per la sorra intentant, sense èxit, que les més agosarades es cobrissin el cos.

El creixement urbanístic sense control va produir canvis importantíssims en el marc natural: van desaparèixer vinyes i hortes, el plàtan i la font de la plaça d'Espanya van donar pas a una parada de taxis i zones senceres del litoral van ser devastades per construir blocs d'apartaments. El cas més clar en aquest sentit és el de la Urbanització Cala Salions, on no es van respectar ni zones verdes, ni percentatges d'edificabilitat i que va convertir una platja solitària en una massa uniforme d'apartaments i un lloc privilegiat per viure en quelcom semblant a un magatzem de caps de sabates.

LA FESTA DELS VELS

30

*L'avi Rull i les seves
nètes a la Festa dels
Vells de 1967.*

70

El dia 8 d'abril del 1956 va celebrar-se per primera vegada a la vila de Tossa un homenatge a la Vellesa. El 1955, havia arribat a la parròquia un nou rector, mossèn Gumersind Palahí, substituint mossèn Agustí, que durant la seva estada aconseguí una autèntica veneració de part dels seus fidels.

El substitut vingué amb un plec d'idees noves per aplicar a la nova parròquia, entre les quals hi havia la d'implantar, com es feia en altres viles, una festa per a la gent gran.

Per encoratjar els habitants a participar en l'homenatge visità casa per casa totes les

persones majors de 75 anys convidant-les a la festa. Les respostes foren per tots els gustos: uns acceptaren molt contents, moguts per la il·lusió i la gentilesa; altres ho rebutjaven, bé per sentir la por de la novetat o per la frustració de veure's una càrrega per la família i per la comunitat.

La participació del poble en la primera festa no va ser espectacular, però sí força significativa. Va celebrar la missa d'ofici Mn. Josep Soler de Morell, antic rector de Tossa. En Rovira va cedir el cinema perquè s'hi fes la proclamació dels homenatjats i l'àpat es va fer a la rectoria. D'ençà que es va encetar, cap any no s'ha deixat de

celebrar i en cada edició s'hi afegeixen nous elements. A poc a poc la festa s'ha anat desvinculant de l'església per convertir-se en un acte popular. És significatiu que els tossencs l'anomenin la festa dels vells, com si així la sentissin més seva.

La Comissió Organitzadora és formada per persones de diferents edats i condicions, fins i tot de distintes ideologies, i la presidència de l'alcalde és més formal que pragmàtica. Els membres tenen cura de repartir casa per casa els llibrets que cada any s'editen amb el

Portada del programa de la Festa dels Vells de 1985 feta per Emilia Castañeda.

programa, la llista dels homenatjats i un article sobre temes locals. Les aportacions econòmiques dels vilatans, cadascú amb allò que bonament pot, es destinen al pagament de l'àpat, l'orquestra, els obsequis als homenatjats i despeses en general.

En l'edició de l'any 1987 la llista dels avis amb dret a homenatge —els majors de 73 anys— va ser de 140 persones.

La Festa sol dur-se a terme el segon diumenge de juny, abans de l'inici de la temporada d'estiu. Els actes de la diada comencen amb la

rebuda dels avis a la porta de l'església. Aquests vénen acompanyats per un membre de la família de sexe contrari. A les àvies se'ls dona un ram de flors i als avis se'ls posa un clavell al trauc. Acabada la missa, s'entrega un sobre a cada homenatjat amb una quantitat simbòlica. En sortir de l'església s'ofereix una audició de sardanes i un vermut i es fa el gran dinar.

Després de l'àpat es dona una placa commemorativa a l'avi i a l'àvia de més edat. I per acabar el dia, a la tarda i al vespre es tornen a ballar sardanes i es duu algun espectacle a la plaça d'Espanya.

Grup d'homenatjats al Cafè d'en Biel. Any 1960.

De totes les festes que es celebren a Tossa, se n'han escollit cinc per demostrar diferents aspectes de la manera de viure de la comunitat, des de les més lúdiques i festives, com ara el Carnestoltes o el Toquen a córrer, fins a d'altres de contingut més religiós, com la Santa Creu i el Corpus, tot i passant per la Diada del pescador, de caire més popular.

EL CARNESTOLTES

El Carnestoltes tingué especial importància en els anys anteriors a la Guerra Civil i encara ara se sent parlar de les cançons picaresques i agosrades que es cantaven en aquesta diada, i malgrat que no n'ha quedat constància, l'ambient de diversió i ingènua amoralitat sí que ha perdurat fins avui dia. La recuperació definitiva del Carnestoltes com a festa pagana arriba amb la democratització del país, i des d'aquell moment la festa adquireix arreu capital importància. A Tossa també succeeix el mateix i a les iniciatives municipals i les de diferents associacions cal afegir aquests darrers anys l'esforç dels mestres de l'Escola Pública Ignasi Melé per aconseguir que els nens visquin el Carnestoltes de la manera més lúdica i creativa possible. Així, els cercaviles dels nens de l'escola, abillats amb molta imaginació i pocs mitjans econòmics amb disfresses que ells mateixos s'han preparat, són el millor senyal que la festa està viva, tot i que la climatologia del mes de febrer no permet gaires lluïments.

LA SANTA CREU

De totes les mostres que es poden donar per parlar de l'aïllament, no solament geogràfic, que Tossa ha viscut és el fet que, aquí, el primer de maig és el dia de la Santa Creu i no la Festa del Treball, com a la resta del món. Mentre els treballadors d'arreu aprofiten

Cercavila de Carnestoltes.

Festa de la Santa Creu el 1923.

aquesta data per celebrar els seus guanys i fer paleses les seves reivindicacions, a Tossa es celebra un acte religiós, amb l'afegit significatiu que el primer de maig és per a molts tossencs el primer jorn de treball després de sis mesos d'atur.

L'acte de la Santa Creu consisteix en una processó, que va des de l'església fins a la creu de terme que es troba a l'entrada del recinte emmurallat de la vila vella, i en la benedicció de les creus que porten els nens. Aquestes creus, que participen en un concurs que organitza l'Ajuntament, han d'estar fetes exclusivament amb elements naturals i són ben característiques les fetes amb flor de castell i sobre tot les guarnides amb pètals de rosa o de margarides i també de ginesta: les flors s'enganxen a la creu, que és de fusta, amb farinetes, i l'habilitat dels nens fa que l'esdeveniment sigui un retrobament amb tots els elements primaris de qualsevol feina artesana. Acabat l'acte, a la plaça d'Armes hi ha una audició de sardanes; a la tarda, s'entreguen els premis del concurs i les creus guanyadores es deixen al peu de la creu del terme.

LA DIADA DEL PESCADOR

La Diada del Pescador, o *sa sardinada*, com es coneix popularment, es celebra des que al 1977 la Societat Deportiva de Pesca Marítima Turissa i el CIT (Centre d'Iniciatives i Turisme) decidiren fer un homenatge al pescador tossenc que reflectís al mateix temps el seu caràcter generós amb el fruit de la seva feina i la companyonia pròpia dels homes de la mar. Amb aquest esperit nasqué la festa, i si bé encara es manté, l'èxit assolit és tan enorme que ha obligat els organitzadors a fer-se un replantejament per poder satisfer la demanda existent. La festa, que sempre es celebra el primer diumenge de juny, comença a

▷▷▷

Tirant l'art, així es comença la Diada del Pescador.

▷▷▷

les sis del matí amb un ja tradicional tirant l'art –cada vegada més simbòlic per la manca de peix a la badia– i tot seguit es cou el que s'ha pescat en unes enormes graelles instal·lades a Cas Cremat, on els organitzadors tenen preparat per a tothom que vulgui gaudir-ne caixes i més caixes de sardines que es van menjant amb pa amb tomàquet i refrescant amb el vi dels nombrosos porrons que hi ha a punt; i tot a ritme de sardanes i havaneres que sonen de música ambiental. Aquest fet tan senzill de menjar a la mateixa platja el peix que s'acaba de pescar que tant fascinà els homes de “la Babel de les Arts” continua fascinant tot aquell que es troba a la platja en aquell moment, només que abans no venien autocars de cap lloc expressament a veure-ho, sinó que era obligatòriament quotidià. Però malgrat el greu inconvenient de la massificació, la diada no perd mai el caire festiu i el divertiment està assegurat, perquè ja és cosa sabuda que les sardines fan venir set i, si només hi ha vi per beure, més d'un i de dos acaba banyant-se vestit sense voler per fer-se passar els excessos d'alcohol i de gresca.

74

EL CORPUS

Aquella memorable frase tan vinculada amb el franquisme que deia “Tres jueves hay en el años que relucen más que el sol, Jueves Santo, Corpus Christi y el Día de la Ascensión” avui ha perdut tot el sentit perquè, entre d'altres coses, el Corpus es celebra en diumenge. Però el contingut de la festa no ha canviat. El seu principal atractiu són les catifes de flors que engalanen els carrers per on ha de passar la processó i que curiosament són els mateixos que recorre el Pelegrí però en sentit invers, i a diferència d'aquest, l'assistència és majoritàriament femenina. Les catifes estan patrocinades per colles d'establiments

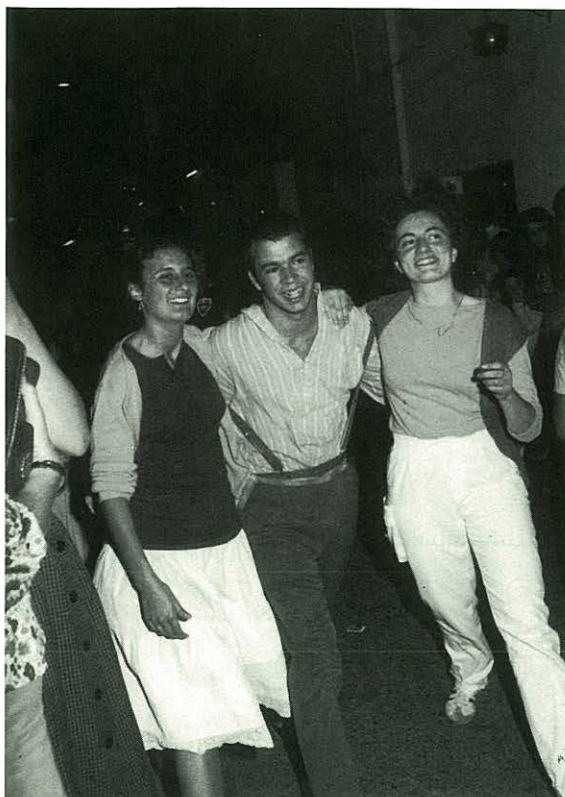
Processó de Corpus.

comercials dels carrers on passa la processó i tenen la particularitat d'estar fetes amb flors naturals i també elements complementaris, com ara cafè mòlt, farina i sal. Els motius ornamentals són preferentment de caire religiós, amb abundància de figures en forma de calzes, creus i hòsties i també figures de construcció geomètrica i sanefes de formes regulars. Darrerament, i com a conseqüència del concurs que organitza l'Ajuntament per premiar les catifes més boniques, els dissenys han guanyat en varietat, i així s'han fet catifes mostrant des del logotip de la Barcelona olímpica fins a la màscara de la llibertat d'expressió, passant per la quasi inevitable senyera. L'altre atractiu de la processó és l'assistència de tots els nens i nenes que l'últim diumenge de maig de cada any han fet la Primera Comunió vestits amb els vestits típics d'aquell moment, la qual cosa dona a la processó un caire emotiu i familiar per als parents dels nens i una nota exòtica per als turistes que ja abunden al mes de juny i que no entenen gaire res de vestidets blancs i catifes de flors.

TOQUEN A CÓRRER

El Toquen a córrer o ses nou sardanes és una festa que es celebra cada any la nit del dos de juliol i que suposa la cloenda i el moment més divertit de la festa major d'estiu. Des de fa molts anys, la cobla Principal de Llagostera és l'encarregada d'amenitzar la festa tocant les melodies que va recollir al començament de segle el mestre Vicenç Darder. Aquestes nou sardanes no es ballen de la manera tradicional, sinó que es fa de la següent manera: les noies escullen aquell amb qui volen ballar i poden triar indistintament un o dos ballarins per cada sardana, tenint cura de no repetir-ne cap en les peces següents; el ball consisteix a anar saltant ben agafadets

El Toquen a córrer del 1980.

des de la Capella dels Socors fins a la Peixateria i tornar, tantes vegades com ho permeti la sardana. Les nou sardanes són iguals, però el ritme és tan peculiar que fa que mai no es faci reiteratiu, i, en acabar, es toca la mateixa melodia a ritme de vals. Però el que defineix perfectament el tarannà del Toquen a córrer és l'afluència massiva de gent que hi participa i el riure, la suor i la gresca que emplena de gom a gom el carrer del Socors en la que és la festa tossenca més lúdica de l'any.

ASSOCIA- CIONISME

31

76

Tossa, pel que fa a l'associacionisme, té com a característica més important el gran nombre d'entitats que funcionen, actualment una vintena, i el caràcter marcadament minoritari de quasi totes elles. A excepció de les associacions esportives, on destaca el futbol tant pel nombre de socis com pel moviment econòmic que representa, la resta són formades per grups reduïts de gent que mal que bé fan que les activitats que es programen siguin portades a terme.

El moment més culminant de l'associacionisme més recent va ser el naixement de la

Comissió de Festes, a l'inici de la transició política, que era formada per representants de totes les entitats de la vila. Aquesta Comissió, reflex de la pluralitat de les entitats

representades, va recuperar l'esperit popular de les festes donant-los un caire més participatiu i més obert a les distintes formes de pensar, alhora que servia per exercici

Resum de l'activitat cultural del C.I.T. el 1976.

d'aprenentatge democràtic per tots els seus membres que en nombre important passaren a formar part de les diferents llistes electorals de les primeres eleccions municipals.

Una de les particularitats més acusades de les associacions

Grup de joves treballant a les excavacions de la vil·la romana, el 1985, en col·laboració amb el Centre d'Estudis Tòssencs.

tossenques és el fet que a quasi totes hi ha la mateixa gent. És un fenomen curiós que fa que totes les reunions tinguin coses i cares en comú, i que concentra en molt poques mans moltes activitats diferents, amb perjudici de la falta material de dedicació a totes que això comporta.

Però el que realment sorprèn és la manca d'associacions de tipus social i ciutadà. A Tossa, per exemple, no han funcionat mai ni sindicats ni associacions de veïns. L'Esquer de Tossa, que va intentar ser-ho, no va passar de l'acte de presentació de la Junta. Els intents d'introduir un moviment ecològic, pacifista o reivindicatiu han fracassat sempre. Fins i tot les associacions empresarials com la d'Hostaleria o la de botiguers, o l'Associació de Pares d'Alumnes pateixen alts i baixos que trenquen la possible tasca de continuïtat que les associacions d'aquest caire necessiten. Per això, l'esforç dels membres de l'APAP (Associació protectora d'animals i plantes) per mantenir el refugi d'animals és digne d'elogi en una població on els esports i les activitats culturals i recreatives delimiten l'àmbit d'actuació de totes les entitats.

El refugi d'animals

L'Associació Protectora d'Animals i Plantes (APAP) neix al final del 1985 com a iniciativa d'un grup d'amics, encapçalats per Chari Cruz, que es plantegen la necessitat de crear un lloc de refugi per a animals perduts i vagabunds. Després de nombroses gestions l'Ajuntament cedeix uns terrenys al costat de la depuradora i construeix el recinte del refugi, i queda a responsabilitat de l'APAP el manteniment i atenció dels animals. La capacitat del refugi és per a 70 gossos i 40 gats, però aquesta previsió s'ha vist àmpliament desbordada. Els animals tenen atenció veterinària i gaudeixen de llibertat dins el recinte. El problema més greu per a l'associació és el manteniment del refugi, que compta només amb les quotes dels socis, i amb donatius privats, principalment de gent alemanya que té Tossa com a segona residència. Aquests diners, insuficients de totes totes, i el fet que sigui una sola persona, la Chari Cruz, l'encarregada del refugi fan que perilli la continuïtat d'aquesta iniciativa, si les institucions no hi posen remei aviat.

EL TEATRE A LA TARDOR

32

*Jaume Busquets i
Joan Fàbregas
caracteritzats per la
representació de
l'obra Passatemps
per un tercet: Un de
Tossa, un d'Anglès i
un de Lloret, de
Vicenç Esteban.*

L' aïllament geogràfic i els condicionaments socials i econòmics —les males comunicacions, el turisme— han fet que Tossa sigui un poble tancat en ell mateix. La vida es contempla de portes endins, Tossa i només Tossa, i les necessàries sortides a l'exterior es redueixen als veïns. D'aquí ve que un dels trets més significatius de la tardor sigui el teatre, o, com diu la gent, fer comèdia. Amb alts i baixos, avui dia funcionen un mínim de dos grups de teatre d'aficionats, nombre que en ocasions ha augmentat a tres o quatre. I això no és tant per un interès extraordinari en l'art dramàtic com per la necessitat d'exterioritzar sentiments i situacions diferents de les

quotidianes. Tots els tossencs són actors en potència, només que uns fan teatre, d'altres fan comèdia, i d'altres fan ambdues coses.

És característic del tarannà tossenc el fet d'haver d'explicar sempre el que es fa, perquè s'ha fet, el que es voldria fer i el que es diu que s'ha fet sense ésser veritat. Això és fer comèdia. I en fa tothom, i en llocs ben diferents: a la consulta del metge, a la carnisseria, a les vetlles de difunts, al mercat, al carrer, als cafès, a la sortida de l'església... encara que la varietat de temes és més aviat restringida: el dolent que ha estat o serà la temporada d'estiu, els casaments, les desgràcies dels altres, els forasters, i, sobretot, les malalties pròpies i forànies, i el menjar. L'obsessió pel menjar arriba a límits insospitats, ja que encara que no interessi a ningú quasi tothom pot dir cada dia el que ha menjat de bo i exquisit algun conegut.

Teatre, ja se'n feia als anys cinquanta. L'obra de Joan Oliver *Quasi un paradís* va ser representada per gent de la colònia abans que el Grup de teatre Xixanet la muntés de nou l'any 1973 i donés origen a l'actual panorama teatral. Entremig hi ha, però, l'etapa

Alumnes de les monges en plena representació en el que era el teatre de les Hermanes, el 1963.

Les noies del Col·lectiu Cabaret al final del muntatge Dones, o cafè, te i xocolata a la Casa de Cultura, en el que era teatre de les Hermanes, el 1985.

del teatre que es representava a les *hermanes*, peces curtes, intrascendents, i sovint de caràcter religiós, però que bastaren per despertar l'interès almenys a dues generacions que ara treballen pel teatre

Els Xixanets aplegaren en un principi tothom que tenia inquietuds de tipus cultural al començament dels anys 70. Obres com *Gente bien* de Rusiñol, *El foc de les ginesteres* i *El cafè de la Marina* de Sagarra tingueren molt ressò popular i davant d'obres més arriscades com ara *A porta tancada* de Sartre o *Històries del zoo* d'Albee el públic restava indiferent. El grup tingué una escissió l'any

75 de la qual sorgí el Grup Cultural Tossenc, que oferia com a contrapartida del teatre popular dels Xixanets obres de marcat contingut social, com *El retaule del flautista*, *La setmana tràgica* o *La casa de Bernarda Alba*, més en conseqüència amb els moments de transició política que vivia el país, al temps que engegava una campanya ciutadana de reivindicació de l'Hospital de Sant Miquel com a Casa de Cultura. La rivalitat entre els dos grups era palesa i pública, igualment que anys abans havia passat entre l'Ateneu i el Casino, però la sang mai no arribà a la riera.

Darrerament, ja en els anys 80, el Col·lectiu Cabaret, més minoritari que els anteriors, intenta recuperar el teatre com a tret distintiu de l'hivern tossenc amb peces d'autors tan diversos com Pirandello, Strindberg, Büchner o Joan Oliver, però l'interès pel teatre ha minvat considerablement, malgrat els esforços de la gent que hi treballa i de l'Ajuntament, que cada estiu organitza una Mostra de Teatre a l'aire lliure on l'absència de públic és el fet dominant.

AMICS DE LA MÚSICA

33

80

La relació de Tossa amb el món de la música s'estableix de dues maneres ben diferenciades: la primera i més important és l'interès dels seus habitants per mitjà de grups, músics i associacions de tota mena, i l'altra és la vila com a motiu d'inspiració i propòsit de creació musical. En aquest sentit, cal destacar les nombroses sardanes que s'han compost a partir de la bellesa del paisatge, com ara *Tossa, la Vila Vella*, d'Enric Morera, *Giverola*, de Juli Garreta, o *La Mar Menuda*, de Pere Mercader; d'altres estan inspirades en fets i gents com *El Pelegrí de Tossa*, de Rafael Figueres, o *L'Hostal d'en Coris*, de Ramón Rosell; i fins i tot hi ha sardanes com la

titulada *Tossa flor de mar*, del mestre Vicenç Bou, composta a partir d'un poema de Manel Vilà i que s'ha convertit en una de les peces més emblemàtiques de la Coral Tossenca.

La primera agrupació musical de la qual hi ha constància és la coral Lo Pensament, creada al final del segle passat i que tenia un repertori tan ampli i variat que tant li permetia cantar a l'església —sols o bé acompanyats per la música de l'orgue que hi hagué fins al 1936— com als envelats, on eren sempre molt aplaudits, especialment en les diades de festa major.

Ja al principi de segle els germans Darder —Josep,

*L'orquestra de jazz
Mont-Llor.*

Vicenç i Narcís— que havien estat educats musicalment per un organista de l'església anomenat Frigola, crearen la cobla-orquestra Moderna, de caire local, però habituals en totes les manifestacions ciutadanes de la vila. Fou justament Narcís Darder qui, durant els anys 30, inicià una tasca molt important com a professor de música de molts joves de la vila que donà com a fruit la creació de l'orquestra Mont Llor Jazz. La guerra trencà la seva continuïtat, i els músics que tornaren van crear al 1942 la cobla-orquestra Turissa, que ha estat la més important mostra que Tossa ha donat al món musical català, actuant

regularment i amb enorme èxit arreu de Catalunya fins al moment de la seva dissolució, l'any 1957.

Els anys 60, juntament amb el turisme, portaren l'inconformisme del jovent, la psiquedèlia, els Beatles i una nova forma d'apropar-se a la música popular. A Tossa la gent anava a ballar a la Tropicana, a les sales de festes només s'oferia flamenc descafeïnat, i els creuers tocaven a tota hora allò de *Solimar, verde pinar, Costa Brava catalana...* En aquestes circumstàncies aparegueren els Gongs, fills de Lennon i los Brincos, que actuaren en emissores de ràdio, sales de festes de la província, i que malgrat la seva curta existència han estat l'únic intent de música pop que s'ha fet a Tossa.

Els anys 70 han recuperat la democràcia i les havaneres. La nostàlgia, els amors passionals, els pescadors, el mar i un certa aire patriòtic que tota havanera porta dintre van fer que a quasi totes les poblacions marineres es formessin grups d'havaneres. A Tossa, n'hi hagueren dos: El grup Boira, format per homes incondicionals de la taverna Can Marcelino i de caire amistós i despreocupat, i el

grup Mar Endins, format per gent molt jove que assolí un gran èxit en totes les seves actuacions.

Finalment, l'arribada de la professora Dolors Brufau al principi dels anys 80 ha suposat la consolidació i arrelament de les inquietuds de la població. Ella, al marge de la seva activitat docent, de la qual hi ha bona prova en els concerts que cada primavera ofereixen els seus alumnes, ha estat la inspiradora de la Coral Tossenca, de la Coral Veus blanques, i de l'aparició de

l'Associació d'Amics de la Música, que és la que regula tota l'activitat musical de la vila, amb un especial interès en el camp de l'ensenyament i d'apropament dels infants al món de la música.

La coral Tossenca i la coral de veus blanques cantant el Nabuco de Verdi acompanyats per l'orquestra de cambra de Girona, sota la direcció de Dolors Brufau.

DEL SUQUET A LA BRANDADA

34

82

Una vila de llarga tradició marinera i que alhora participa de les exquisides qualitats de la terra mediterrània no és gens estrany que hagi anat aplegant al llarg del temps una sòlida identitat culinària en plats que es basen en els productes naturals i genuïns.

Si hi ha algun tret distintiu que defineixi la cuina tossenca, a part del primitivisme de les seves especialitats, aquest és el seu caire femení. Tot i que la majoria dels homes sempre han tingut traça a l'hora de coure's el peix que collien, val a dir que les veritables creadores d'un art culinari amb tradició han estat les

dones. Generació rera generació elles s'han anat transmetent les fórmules de la bona taula fins a assolir l'originalitat dels seus guisats.

La nòmina de bones cuineres tossenques es perd en la memòria del temps pel fet que una bona part eren serventes de senyors forasters que recorrien a les noies del poble perquè els prestessin el seu art. Encara perviuen en el record dels més vells les germanes Masjuan; Na Marieta, Na Roseta i Na Carmeta *Verones*, la primera de les quals va ser

*Un suquet de can
Joan Pescador.*

La cuina de Tossa vista per Josep Pla

“El millor peix per a fer arròs és el congret, els sublims congrets verdosos, de carn dura i fina, dels reclaus de Givarola. El sofregit de l'arròs era un paradís terrenal. Hi posàvem el marisc corresponent –el musclo, el cabrot, la pallarida– i el trinxadet d'all i de ceba amb el tomàquet tan dolç. Els perfums del sofregit, barrejats amb l'aspror dels pins i amb la salabor del mar, ens feien mirar el món amb ulls enlluernats”.

PLA, Josep: *Tossa de Mar*

En Pitón

“S’explica que en l’època de la indústria surera en el poble hi havia diners i es feien venir espectacles de tota mena. Una vegada va venir “El Canonge”, un prestigiatador famós a tot arreu. Les seves demostracions de màgia van agradar tant als tossencs que els homes més adinerats del poble van voler convidar-lo amb un dinar fet en una cala. Van contractar un pescador de molta anomenada com a cuiner a qui deien “En Pitón” que els va fer un arròs amb cabra i un mero amb suc. Durant el dinar, “El Canonge” no parava de lloar l’art culinari del pescador. En arribar l’hora de fer el cafè de barretina no es va trobar la paperina enlloc. El convidat, fent gala de la seva màgia, va llençar un grapat de sorra dintre l’olla que bullia amb l’aigua i quan la va destapar, va escampar-se pertot una deliciosa olor de cafè que va arrencar els aplaudiments de la concurrència”.

ESTEBA, V. *Homenatge a la vellesa*, 1978.

la cuinera de Francesc Cambó; i “Sa tia Manola”, que ho va ser de la família Rissech. I ja en l’època en què començaren a arribar-se al poble els primers paisatgistes, era N’Antonieta Xiberta qui els preparava els

Un semitomba de can Tonet.

típics guisats tossencs de Can Nan, o Na Paquita Pujals de Ca Na Mariàngela.

El gran crític gastronòmic Nestor Luján amb motiu de la presentació de la festa major de 1985 elogiava l’arròs de cap de mero “i l’extraordinari de cabrot”, el congre amb pèsols i alguna vegada la morena, menys delicada, els llenguados a la pelegrina i, supremament, els rogers de roca, que, segons ell, “sols tenen parió amb els del golf d’Atenes, que viuen al fons del marbre pentèlic”.

Els plats típics tossencs de més anomenada es basen sobretot en el peix o en el marisc: els calamars farcits, la llagosta amb picada de

xocolata, l’arròs amb cabra, el boc amb pèsols, el semitomba (se m’hi tomba), el suquet –des del de mero fins al d’anxoves–, o l’escabetx de sardines, i la tradicional brandada.

Aquesta gamma d’especialitats delicioses han atorgat fama merescuda a les actuals cuineres: Na Francisqueta de Can Tonet, reconeguda pel toc màgic que sap donar a cada plat, i Na Camil·la de Can Cruanyes, que tantes condecoracions ha rebut en certàmens nacionals i estrangers i de qui en Josep de Can Tonet ha après els secrets gastronòmics tossencs que ell promou arreu d’Europa, i que ha estat reconegut recentment per la *Chaîne des Rôtisseurs* francesa.

LA PINTURA, AVUI

35

*Imatge característica
del dia del Premi
Internacional de
Tossa de Pintura
Ràpida.*

84

La tercera tongada d'artistes que arriba a Tossa té ja marcades diferències amb les dues anteriors. Arrenca en els primers anys seixanta i arriba fins als nostres dies. El seu origen i antecedent més directe és la creació l'any 1956 del Premi Internacional Tossa de Pintura Ràpida, que fou el degà d'aquesta modalitat en tot l'estat espanyol, i té tres característiques i artistes ben diferenciats: el primer grup és la continuació directa dels membres de l'anterior tongada i la conformen tots aquells pintors que fan de Tossa la seva primera o segona residència i que mantenen una relació de

continuïtat i quotidianitat amb la vila integrant-se en els seus costums i apropant-se als seus habitants. A aquest grup pertanyen Lloveras, Rickenbacker, Font Sellabona, Ferré i Andreu, Salleras, Galimany Zucchitello, etc., els quals participen en activitats ciutadanes de tota mena i són els inspiradors del Saló d'Estiu que cada any clou la temporada artística estiuenca a la Pinacoteca Municipal.

El segon grup és el conformat per tots aquells artistes que escullen Tossa com a lloc de treball, però no de manera constant i continuada; són artistes sorgits a l'ombra de la Pintura Ràpida que sota l'incentiu del Premi vénen a Tossa un cop l'any, plasmen

la seva bellesa i deixen una gran quantitat d'obra que és, potser, el millor reflex dels canvis de Tossa durant els darrers trenta anys. Així mateix, l'Ajuntament, potenciant aquesta idea de Tossa com a nucli o refugi d'artistes, crea l'any 1975 la Fira del Dibuix i Pintura que es celebra sempre als voltants de la Mare de Déu d'agost i, el 1978, el Concurs Fotogràfic Internacional Vila de Tossa, juntament amb el Centre d'Iniciatives i Turisme, i que, amb iguals característiques que la Pintura Ràpida, té molt menys ressò i desapareix pocs anys després.

El tercer grup seria el format pels artistes que van participar l'any 1974 en l'Exposició Homenatge a Marc Chagall que van organitzar-ho l'Ajuntament i la Galeria Leonart de Barcelona i que va agrupar a artistes com Anson, Manel Àlvarez, Hidalgo, Cruspiner, Guerrero Medina, etc. Tots ells han continuat treballant a Tossa i la seva obra, més propera als corrents d'avantguarda, s'ha vist en exposicions, tant individuals com col·lectives, a la Pinacoteca Municipal, a la desapareguda Galeria Nova i a la galeria Cau Serrat. A

aquest grup, i també dins de la mateixa línia d'avantguarda, cal afegir els treballs que Lluís Carbonell i Josep Puig-Valls van realitzant tan en el camp de la pintura com de l'escultura.

És, això no obstant, Bonaventura Anson (Tossa 1945) qui manté una relació més estreta amb la vida de la vila com a home i com a artista. Les seves sèries de *Barques trencades* i *Les finestres* són magnífiques reflexions d'allò que era la vida a Tossa en la seva infantesa i que malauradament ja no és.

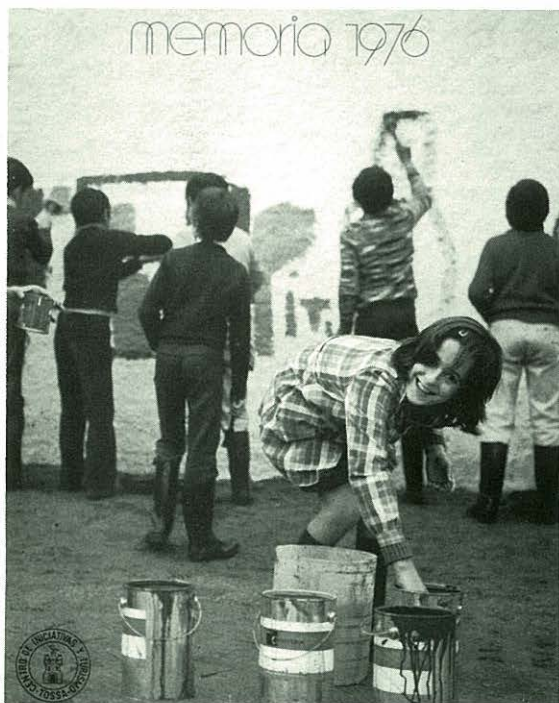
Escultura d'Anson dedicada a La dona marinera.

Anson i Chagall

A propòsit de l'obra de Bonaventura Anson, i amb motiu de l'exposició retrospectiva que el Museu Municipal de Tossa organitzà per a inaugurar la seva ampliació, Glòria Bosch deia:

“Si a *les finestres* hi ha associacions de caràcter mediterrani i possibles influències de l'obra chagal·liana del Museu de Tossa, les actituds comunes amb Chagall són la captació d'un sentiment de nostàlgia vers un món perdut i aquest barrejar la infància amb les vivències del moment present, però el procés és invers, ja que la motivació immediata de l'Anson no és el *paradis blau*: aquest tan sols el pot trobar en una infància trencada massa aviat”.

BOSCH I MIR, Glòria: *Branques d'una mateixa espina*, al catàleg de l'exposició retrospectiva de l'Anson. Tossa, 1986.

Memòria del CIT del 1976, on es veuen els nens de l'Escola pública pintant murals. Joan Cruspiner va ser el promotor de la idea.

QUI PERD ELS ORÍGENS...

la gent coneix i utilitza per designar algú, però cal constatar que quasi mai no es dirigeix la paraula a aquest algú amb el motiu: Per exemple, en Xoxa era conegut per tothom con en Xoxa, però en el moment de dirigir-s'hi, se l'anomenava Roura, que era el seu cognom.

La llista de motius és extensa i variada. Alguns s'han perdut i d'altres en canvi han suplert

plenament el cognom, però la riquesa lingüística, la imaginació, la picardia i a vegades la mala bava d'aquests motius fan que Tossa, sense ells, no seria el que és. Bastin com a exemples els següents: en Xoxa, es Mut, en Mananes, en Llebrer, en Quirze, en Gallina, es Culpelut, en Xarles, na Matamatxos, es Pitxat, es Xiulador, el Càlic, en Palangana, en Piu, en

36

86

Tres trets hi ha que defineixen la tipologia del tossenc en la seva manera de comunicar-se: el parlar salat, la necessitat de donar noms a aquells que ja en tenen –d'aquí venen els sobrenoms o motius–, i la necessitat de donar-ne als llocs que no en tenen, d'aquí que el vocabulari de topònims sigui tan ric.

Durant molt temps es va reivindicar el cognom enfront del motiu, que havia arribat a ser sinònim d'insult per alguns. Però ara els motius s'han tornat imprescindibles per no perdre del tot la sensació que el caliu humà entre amics es va perdent definitivament. A Tossa, quasi tothom té un motiu, que

L'avi Mut.

Perejan, en Costan, en Matagats, en Mocs, en Xirigaldi, en Pitera, en Xumau, en Baletes, el Totu, es Cotorro, en Matavaques, en Xixa, en Tatus, el tio Pepe, en Nisus, en Ratites, en Colera, en Rosino, es Rata, en Voypallà, en Mambo, l'húngaru, el Conde, en Plifa, el Carinyo, en Besinetes, en Regatera, en Peix de Sol, en Terines, en Paxalla, es Passarell, en Castanyo, en Faves. Molts tenen la peculiaritat d'haver servit per a designar, no només a la persona, sinó a famílies senceres, passant els seus membres a ésser "de can...": de can Mananes, can Paset, can Gallina, can Né, can Piu, can Bou, can Rull, can Taral, can Faves, can Barrientus, can Tatus, etc.

Si tenim en compte que el fet de posar motius es dóna fins i tot en les noves generacions, cal parlar dels sobrenoms com a representants d'una manera molt concreta de relacionar-se que només es pot donar en llocs on tots els habitants del poble es coneixen; amb l'inconvenient que ara, a causa de la influència anglosaxona i de l'obsessió de fer els noms més curts, llevat d'alguns motius francament originals com en Pepon-pepon-de-la-peponera

o en Muxogutod'haverlaconossío, els altres són força impersonals, com per exemple, en Tuti, en Tropi, en Tutum, en Toti, en Triqui, en Cuchi, en Buli en Popi, en Chiqui, en Nitus, en Bibi, la Ninus, la Piti, en Jospí, la Lollo, en Jo i en Ja.

Ben ric és al contrari el vocabulari de topònims. N'ha donat una bona mostra l'Ajuntament editant un mapa toponímic costaner. Els topònims de llocs de terra endins i els de roques que coneixen els pescadors dintre l'aigua on la pesca és més abundant o de millor qualitat, amaguen una bona part de la intrahistòria tossenca. Entre

En Xoxa i en Xarles retratats per Josep Galimany. Ambdós retrats estan exposats al Museu Municipal.

els primers, noms tan genuïns com Es Coll de sastre, Es Pla de ses pinyaques, Sa Roca des rellotge, Sa Roca del rei, Es Suro de la custòdia, Es Suro des pop, Sa Cova des lladres, La Font de la merla, Sa Porrassa, Es moltons, La Creu de fusta, Es mormoló, La plaça de les Armes, o La font d'en Benito, que tothom coneix amb el nom d'Aigua fina; i entre els segons, Es Ricart, S'Hospitalera, Es Blancai, Sa Carbonissa, Sa Ferradura, Ses Campanilles, Sa Rabassa o Es Reixat d'en Batlle.

EL PARLAR SALAT

37

La sal sempre ha estat un element fonamental en la vida dels tossencs. Es salaven ses anxoves, es bolets i es barco carregat de sal era esperat amb delit pes pescadors que ja la duien a sobre com sortien de l'aigua. Es pot dir que Tossa tot ho salen. Fins i tot salen el parlar. Però només els tossencs de soca-rel saben salar-se bé la parla. Quan algú tracta d'imitar-los cau en un ridícul espantós perquè sala més del que cal per fer un bon tossenc. Els més arrelats coneixen els límits i la recepta

d'aquest tossenc tan genuí. No es salen els elements únics: el sol, la lluna, el metge, la monja; ni els articles que acompanyen els noms de persona: en Joan, la Mercè; ni les hores, ni les estacions de l'any, ni les frases fetes: fer petar la xerrada, tot el món, tirar l'art. Fora d'això, gairebé tot du l'article salat. Però a més de la sal hi ha altres ingredients característics de lèxic i de la manera de dir: "A l'estiu vénen ses estrangers qu'omplen ses hotels i ses platges i mus deixen un grapat de cèntims a sa butxaca. A l'hivern uns van en marc i els altres a jornal, però es rics es queden a ca seua sense fotre res. Cap as vespre poc que veus pas dingú pel carrer. Domés quatre autos i es municipals que ronden. Ai dos, què vos? Si no hi ha res, unt ha d'anar la gent? A marc a mirar ses andanes".

Una de les coses que més criden l'atenció als forasters és el fet de tractar tothom, per gran que sigui, de noi i noia:

"Com d'anys té sa noia d'en Xarles? Cap a cinquanta"
"Què, noi, diu que ara et jubilen?"

La Barca de la sal.

Ses paneres de peix.

També resulta xocant l'excessiva insistència en els pronoms, que es reforcen uns amb altres i deixen la frase ben travada: "Ai, dos això me van dim-me a na mi!". En l'exemple anterior trobem, a més, casos tan propis de reduplicació i omissió de consonants en contacte. A Tossa es diu dom-me, fet-se'l fer, na'en marc, podem colli-mo'ls (podem collir-nos-els), unt aneu, se mus ha fet malbé.

Les "ll" només es troben a començament de paraula: lluna, llop, però en interior i final de paraula es substitueixen per "i": es junoï (genoll), això és moi (moll), taïant (tallant), paier (paller). Els pronoms, d'altra banda, es distribueixen a l'inrevés. Així, es diu me s'escapa, mu se l'enduen, mus en porten; i els participis verbals sempre es fan lligar en gènere amb els substantius: "Si no mus els haguessin dudes".

Molts noms masculins es fan acabar en "o" (pronunciada "u" per ser àtona) en casos com l'onclo, un bitxo, teatro, es muro... Els adverbis de

temps, lloc, quantitat, tenen unes formes peculiars. "Com", tant es fa servir per indicar quantitat, Com val això?, com per fer referir-se a l'adverbi de temps, Com va passar ahir o abantes d'ahir?

"Allavores", "dillums al dematí", són locucions adverbials molt emprades pels tossencs.

Quan es fa referència a les cases de gent del poble es diu ca meua, ca's Coix, o cal metge.

Bona part dels trets distintius del parlar tossenc es reflecteixen en nombrosos topònims: sa Bauma (Sa Palma), Salions (Sant Lionç), es Puig de ses cadiretes, ses Illetes, es Codolar. Conservat encara per bona part de la vila, val a dir que en les noves generacions, més en contacte amb llocs foranis, s'ha anat perdent la major influència d'aquesta genuïna manera de parlar. La inèrcia de la convivència constant amb la colònia barcelonina i amb els immigrants van diluint a poc a poc la parla pròpia d'un poble de pescadors —els pagesos de la vila mai no han salat— que corre el perill d'extingir-se pel sol fet de la seva diferència amb el català estàndard i d'un estrany complex de parlar malament.

LA TOSSA D'AVUI

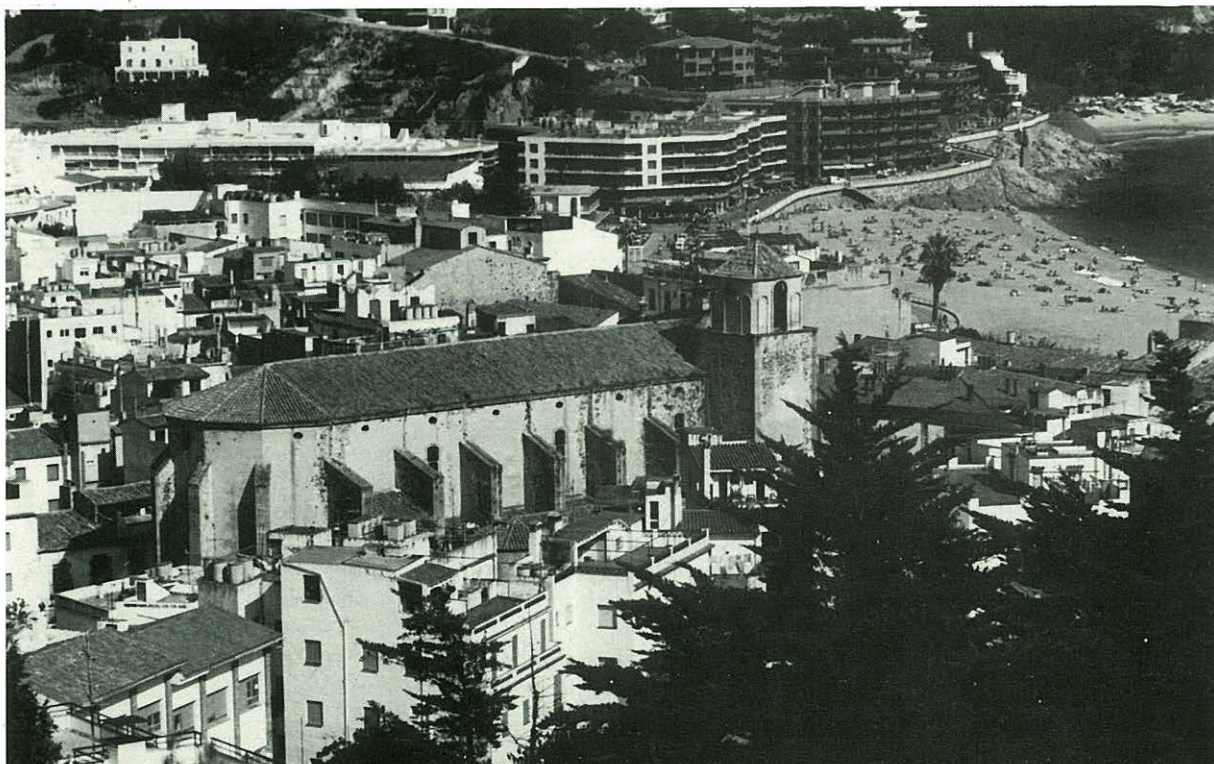
Tossa, avui, quan fa vuit-cents anys que nasqué com a poble, i quan manca una dotzena d'anys per arribar al segle XXI, és, bàsicament, un nucli turístic. La bellesa dels seus paratges i l'esclat artístic de cinquanta anys enrera no ha desaparegut del tot, però la massificació i una economia basada exclusivament en el turisme han convertit la vila en tot allò que per tradició i

història no li pertanyia. S'ha passat de ser la Babel de les Arts, a la Babel del consumisme i les cremes bronzeadores, les hamburgueses i les polaroids han substituït les tertúlies, la bona cuina marinera i la paleta dels més enriquidors artistes.

Dues vides ben diferents conviuen en la Tossa d'avui. Ambdues duren al voltant de sis mesos i estan regides per

38

*Aspecte de la vila un
diumenge de tardor
de l'any 1987.*

Els aldarulls i el mal gust d'una determinada manera d'entendre el turisme: la masia de Can Viles convertida en Rancho Tossa.

divises ben diferents: l'hivern, on la màxima és "no facis pas ara el que puguis fer després", i l'estiu, on mana la de "no deixis per demà el que puguis guanyar avui". Són dues maneres oposades de viure que forçosament han de configurar un tarannà molt especial. A l'estiu no existeixen ni fills, ni família, ni amics, ni inquietuds; es paralitzen les activitats de la construcció, les associacions culturals i recreatives s'abandonen a l'abril i es reprenen a la tardor; "Haig d'obrir la botiga", "perdona, però tinc el bar ple, ja en parlarem a l'hivern", són frases habituals durant els mesos de temporada; fins i tot desapareixen les xafarderies i les inquietuds polítiques i res no interessa del que succeeix botiga enfora. En contrapartida, a

l'hivern passa tot el contrari, i després de l'obligat període de vacances, la vida torna a la normalitat pels volts de sant Grau. La família és altra vegada el nucli bàsic de la societat, les nombroses associacions preparen llurs activitats per l'hivern, la vida social ha recuperat per Nadal tota la seva esplendor i tothom parla ja del Pelegrí. Puix que quasi tots els comerços estan tancats, Tossa sembla sovint un poble fantasma. La sortida dels nens d'escola, el mercat dels dijous, les misses de dotze i l'interior dels videoclubs són els llocs més freqüentats. L'oportuna planificació familiar fa que els nens neixin en aquest període i estrany és que tots els caps de setmana des de sant Grau al març no hi hagi com a mínim un casament.

Però Tossa, com a nucli turístic, sap el que vol. La improvisació dels anys seixanta i els dubtes dels setanta han donat pas a la convicció i la seguretat que el turisme és el bon camí per construir la Tossa del futur.

Per això cada vegada més els establiments milloren la seva oferta i donen millors serveis i la professionalització d'aquells que treballen al sector ha esdevingut quasi obligatòria. L'urbanisme, la sanitat i els serveis han d'estar planificats per afrontar una població basculant que passa dels tres mil cinc-cents als trenta-cinc mil habitants, i la promoció turística és avui la primera eina per no perdre el tren del futur pel qual tan fort han apostat les poblacions veïnes.

Tossa ha estat capdavantera del turisme a la Costa Brava, i té l'obligació moral de seguir essent-ho; a favor seu té el marc natural més adient i un patrimoni històric i cultural que cal preservar. De l'equilibri amb què convisquin aquestes dues forces dependrà que la Tossa de l'any dos mil sigui un centre turístic de primera magnitud amb característiques pròpies, o un híbrid prefabricat en què no s'apreciïn els esforços de tants homes que han treballat per Tossa al llarg dels segles.

De Tossa s'han dit moltes coses i la majoria han estat bones, si bé els tossencs tenen una traça especial per oblidar-se de les dolentes, i per això la definició que més els agrada de la seva terra és aquella que diu: "Tossa és per sobre tots els móns". De la nombrosa bibliografia que hi ha de Tossa, hem escollit les següents citacions:

"Dicen que tenéis más americanos que españoles en Tossa, ¿es verdad? La película que han hecho en Tossa es mala, muy mala, poca vista de Tossa y demasiada de la chica".

Marianne Boelitz

"Aquesta Tossa de la vila vella militar i emmerlatada té un aspecte dur i decidit a tota mena de baralles. És comprensible. Els moviments més purs de la vida dels homes, els més elevats, es lliguen generalment amb la defensa de les coses més sòlides i enraonades. Quan davant d'una carn d'olla es pot parlar de Goethe –oh, l'ombra de Mossèn Riera tan estimada!– és que aquest plat i aquesta tradició es poden defensar a canonades".

Josep Pla

*El Pelegrí a Terra
Negra, el 1987.*

*Festa de la Santa
Creu a la Vila Vella.
1923.*

"I hortes i flors li guarneixen la plana sota el bosc que s'arrapa serra amunt; la vila entre espadats sembla una andana sobtada pels encants que té al damunt. Si fos la Costa Brava una sardana, la Vila li seria el contrapunt."

Manuel Vilà

"Guardo el millor record de la meva estança a la vostra Vila amb els poetes Supervielle, Michau i els altres. És un gran plaer el pensar que tinc amics al país de Cervantes i de Goya"

Marc Chagall

"I, cap a l'altura de Tossa, no van saber resistir l'atracció d'una costa turmentada pel rocam en la qual s'arrengleraven tot de racons tancats a l'interior, abocats únicament a la mar que no gosava endirar-s'hi i llepava els baixos amb les seves llengües blaves. Amb precaució, per no encallar, van atansar-se a cinquanta metres d'una caleta petita com un cop de puny, van ancorar i, amb la barca, prosseguiren fins a la platja, molt abans d'arribar a la qual l'Alba ja va llançar-se a l'aigua càlida i es confià a les onades que l'arrosegaven a la badia".

Manuel de Pedrolo

“Jo m’havia afigurat Tossa un racó de món tot ròneg on la gent miraven els forasters amb un ull i que amb prou feines els parlaven; i em vaig trobar amb un poble quiet i retirat dintre una capsa de muntanya, a la fresca, vora del mar; però també molt endreçat, amb cases boniques de gent que saben viure. I la gent, Déu meu!, d’un bon tracte, d’un compliment... però d’aquell compliment que surt del cor; que se us emporten a casa. Us asseuen a la bona taula, us posen el bon llit i no us n’adoneu que ja us han guanyat el cor; heu arribat al migdia, com a estrangers, i al vespre ja esteu en família, a l’endemà de matí, quan voleu marxar, us sentiu que heu posat arrels i us costa d’arrencar-les, com si fugíssiu de casa vostra.”

Joan Maragall

“Treballar a Tossa és una joia per a mi. Estimo aquesta terra i sempre més li seré fidel”.

George Kars

Processó de Sant Pere, el 1923.

El carrer del Socors, nucli de tots els esdeveniments socials de la vila.

“A Tossa, fa molts anys que hi ha gent. Diu que pels voltants de la població troben vestigis de les civilitzacions més reculades. Ningú no sap quan la vila fou fundada ni quina mena de gent la fundà. A jutjar per les sopetes i carn d’olles que hem menjat a casa del senyor rector de Tossa, però, aquests primers habitants devien ésser persones com cal, bones persones perfectament imposades de l’excel·lència dels llegums i dels tubercles, de les gallines i pollastres, del peix que es cria pels voltants de Tossa. No crec pas que amb aquests elements a la vora tinguessin tendència a dedicar-se a l’antropofàgia”.

Josep Pla

Bibliografia

AINAUD DE LASARTE, J: Pregó de la Festa Major de Sant Pere. *Tossa, 1986.*

BOSCH I MIR, Glòria: *Museu Municipal de Tossa. Secció d'Art Modern. Tossa, 1986.*

CLAUDI GIRBAL, Enric-Claudi: Tossa. Noticias sobre su historia, tradiciones y costumbre de esta vila y su término. *Girona, 1884.*

DOMÈNECH I MONER, J: Pregó de la Festa Major de Sant Pere. *Tossa, 1983.*

ESTEBAN DARDER, V: Homenatge a la vellesa, *1956-1987.*

FONALLEDAS, N: *Recull d'articles en els diaris Los Sitios i La Vanguardia.*

GASCONS I BASSAS, Salvi: Tossa i el seu Pelegrí. *Ed. Selecta, 1982.*

LÓPEZ, A., i ZUCCHITELLO, M., i FIERRO, X: Resultats de la primera campanya d'excavacions a la vil·la romana del mas Carbotí (Tossa, la Selva). *Institut de Prehistòria i Arqueologia, Diputació de Barcelona, 1985.*

LUJAN, Nestor: Pregó de la Festa Major de Sant Pere. *Tossa, 1985.*

MELÉ, I.: Tossa. Concurs geogràfic-històric arqueològic local. *Ed. Blandonia. Blanes, 1926.*

PALAU, J: Llibre de Tossa. *Ed. Selecta, Barcelona, 1952.*

REIG, R.: La Costa Brava vista por sus artistas. *Ed. Aedos. Barcelona, 1961.*

SALA E.: El Parlar de Cadaqués. *Diputació de Girona, 1979. Turissa, Recopilació, 196.*

VICENTE, J.: Pregó de la Festa Major de Sant Pere. *Tossa, 1984.*

VILÀ I DALMAU, M.: Compilació poètica. *Tossa, 1979.*

ZUCCHITELLO, M.: El comerç marítim de Tossa a través del port barceloní (1357-1553). *Tossa, 1983.*

ZUCCHITELLO, M.: Una devoció mariana: La Mare de Déu del Socors a Tossa (segles XVI-XX). *Quaderns d'Estudis tossencs, núm. 3. Centre d'Estudis Tossencs, 1986.*

Agraïments

Volem agrair la col·laboració incondicional de tots aquells que en un moment o altre ens han ajudat en el procés de gestació d'aquest llibre, i molt especialment de les següents persones: Mario Zucchitello, Josep Vilà, Salvi Gascons, Rosa Margenats, Vicenç Esteban, Manel Fàbregas, Anna Esteve-Llach, Mercè Mundet, Isa Gómez, Assumpta Taberner, Maria Teresa Moré, la família Fonalledas, Marianne Boelitz i, sobretot, Jordi Ferré i Emília Bernabeu.

Procedència de les fotografies i il·lustracions

Carles Mitjà és l'autor de les fotografies de les planes 7, 8, 9, 10, 12, 16, 18, 21 (dreta), 27, 32 (esquerra), 33, 36, 85 (a dalt), 90 i 91. Jordi Ferré és l'autor de les planes 25, 30, 32 (dreta), 42, 43 (esquerra), 47 (a sota), 49, 51, 57, 72 (a dalt), 74, 77, 79 (a sota), 81, 82, 84, 89 i 92 (a sota). Manel Fàbregas és l'autor de les planes 11, 64, 65, 68 i 69.

Mercè Mundet és l'autora dels plànols de les planes 4, 13 (a partir d'un document cedit per Mario Zucchitello) i 37.

L'Arxiu Històric Municipal de Tossa ha cedit les fotografies i altres documents de les planes 11, 24, 30, 39, 41, 52 (dreta), 55 (a dalt), 63 (dreta), 72 (a sota), 78, 92 (a dalt), i 93. Rosa Margenats ha cedit les de les planes 15, 21 (esquerra), 26, 43 (dreta), 59, 73, 80 i 93 (a dalt). Jordi Ferré i Emília Bernabeu han cedit les de les planes 28, 30, 44 (a dalt) 46, 47 (a dalt), 62, 71 (a sota) i 86. Josep Vilà ha cedit les de les planes 34 (a dalt), 40, 48, 52 (esquerra), 53, 54 i 59. Mario Zucchitello ha cedit les de les planes 6, 19 i 58. Maria Teresa Moré les de les planes 56, 76 i 85 (a sota). Anna Esteve-Llach, la fotografia de sota de la plana 43 i tot el material de les planes 50 i 51. Assumpta Taberner ha cedit la de la plana 79 (a dalt), Salvador Coderch la de la plana 44 (a sota) i el restaurant can Tonet la de la plana 83.

Procedeixen de l'arxiu particular dels autors d'aquest llibre les de les planes 22, 23, 29, 31, 55 (a sota), 60, 61, 63 (esquerra), 70, 71 (a dalt) i 75, i de l'arxiu particular de Manel Fàbregas les de les planes 20, 34 (a sota) i 38. Les de les planes 14 i 17 són de l'Arxiu Fonalledas, i la de la plana 16, de l'arxiu particular d'Enric Marquès.

Títols publicats

Sèrie Guies

1- **Els jueus a les terres gironines**
Per Ramon Alberch i Narcís-Jordi Aragó
Número 1 de la col·lecció

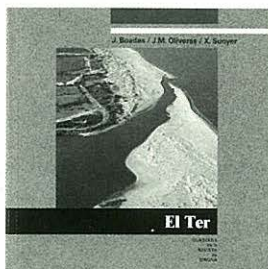
2- **Rutes d'art sacre (1939-1985)**
Per Josep Maria Marquès
Número 3 de la col·lecció

3- **Les havaneres, el cant d'un mar**
Per Xavier Febrés
Número 5 de la col·lecció

4- **Els estanys eixuts**
Per Josep Matas
Número 7 de la col·lecció

5- **El món del suro**
Per Santiago Hernández
Número 9 de la col·lecció

6- **El Ter**
Per J. Boadas, J. M. Oliveras i X. Sunyer
Número 12 de la col·lecció

7- **Trens i carrilets**
Per Josep Clara
Número 13 de la col·lecció

Propers títols:

Canvistes i banquers
Per Narcís Castells

Mamífers feréstecs
Per Igor Grabulosa

Les pors
Per Carme Vinyoles

Quaderns de la Revista de Girona

Quaderns de la Revista de Girona és una publicació de periodicitat bimestral dedicada exclusivament a temes de les comarques gironines.

S'estructura en dues sèries, que es distingeixen pel color de la portada i per les planes interiors: Guies, en vermell, i Monografies locals, en verd. La primera és dedicada al tractament de qüestions d'abast general relatives a la història, l'economia, la cultura i les tradicions. La segona vol anar oferint una panoràmica sobre el passat i el present dels pobles gironins.

95

Sèrie Monografies locals

1- **Cornellà de Terri**
Per Jaume Portella
Número 2 de la col·lecció

2- **La processó de Verges**
Per Jordi Roca
Número 4 de la col·lecció

3- **Anglès**
Per Pau Lanao
Número 6 de la col·lecció

4- **Sant Feliu de Guíxols**
Per Àngel Jimènez
Número 8 de la col·lecció

5- **Llagostera**
Per Dolors Grau
Número 10 de la col·lecció

6- **Castelló d'Empúries**
Per Miquel Planas
Número 11 de la col·lecció

7- **Tossa**
Per Jaume Lleonart i Pilar Mundet
Número 14 de la col·lecció

Propers títols:

Palamós
Per Rosa Maria Medir i Carles Sapena

Les Planes d'Hostoles
Per J. Campistol J. Canal i N. Serra

Besalú
Per Joan López

Agullana
Per Enric Tubert

Olot
Per Jordi Canal

Aquest llibre és un reflex de les dues vides contradictòries que conviuen a Tossa des de fa segles i de la seva evolució històrica, posant especial atenció en l'activitat econòmica i cultural dels seus homes. Però, per sobre de tot, és un apropament objectiu a les peculiaritats del tarannà i de la manera de viure i de relacionar-se dels seus habitants.

Pilar Mundet i Torres va néixer a Tossa l'any 1961. És llicenciada en Filologia Hispànica i és professora a l'Institut de Batxillerat de Sant Feliu de Guíxols. Ha estat corresponent de Los Sitios-Diari de Girona i és membre de nombroses associacions culturals. *Jaume Leonart i Fabrellas*, nascut a Tossa l'any 1962, treballa des de fa força anys en el món del turisme, i està vinculat amb diverses associacions de caire cultural.

MONOGRAFIES

DIPUTACIÓ
de
GIRONA

CAIXA D'ESTALVIS
PROVINCIAL
DE GIRONA